

नेपाली

कक्षा : ११ र १२

विषय सङ्केत : Nep. 001 (कक्षा ११), Nep. 002 (कक्षा १२)

पाठ्यघण्टा : ३

वार्षिक कार्यघण्टा : ९६

१. परिचय

नेपाल बहुजातीय, बहुसांस्कृतिक एवम् बहुभाषिक मुलुक हो । बहुजातीय र बहुसांस्कृतिक विशेषता भएको राष्ट्रमा राष्ट्रिय एकता प्रवर्धन गर्न तथा सामाजिक, सांस्कृतिक सम्बन्ध र समन्वय कायम गर्न सम्पर्क भाषाको आवश्यकता पर्दछ । यसका लागि विद्यार्थीमा भाषिक सक्षमताको विकास हुनुपर्दछ । विद्यार्थीमा भाषिक सञ्चार एवम् बोध र अभिव्यक्तिगत सिपको विकास हुनु नै भाषिक सक्षमता हो । नेपाली भाषा विद्यालय तहको शिक्षणको प्रमुख माध्यम, सरकारी कामकाज र नेपाली समाजको साक्षात् सम्पर्कको भाषा हो । पहिलो, दोस्रो एवम् विदेशी भाषाका रूपमा नेपाली भाषाको प्रयोग हुँदै आएको छ । यस दृष्टिले नेपाली भाषाको प्रयोगमा व्यापकता रहेको छ । नेपालमा नेपाली भाषा सामाजिकीकरण, अन्तरभाषिक व्यवहार, सञ्चार, प्रशासन, प्रविधि र मौखिक तथा लिखित व्यवहारको प्रमुख माध्यमका रूपमा रहिआएको छ । नेपाली समाजको बहुलतालाई दृष्टिगत गर्दै सबै प्रकारका ज्ञान र सिप प्राप्त गर्न तथा विभिन्न माध्यमबाट अन्तर्राष्ट्रिय स्तरका ज्ञानसमेत नेपाली भाषामा सिक्न सक्ने बनाउन विद्यालय तहमा नेपाली भाषाको शिक्षण अपरिहार्य छ । त्यसैले विद्यालय तहमा नेपाली भाषालाई अनिवार्य विषयका रूपमा शिक्षण गर्नुपरेको हो । नेपाली भाषा शिक्षणको मुख्य उद्देश्य विद्यार्थीमा नेपाली भाषासम्बद्ध भाषिक सिप एवम् व्यावहारिक र सिर्जनात्मक क्षमताको विकास गराउनु हो ।

प्रस्तुत पाठ्यक्रमको उद्देश्य विद्यार्थीमा भाषिक सक्षमता अभिवृद्धि गराउनु हो । (कक्षा ९-१०) पूरा गरेका विद्यार्थीको स्तरलाई ध्यान दिई विद्यालय तहको समाप्तिपछि अन्य क्षेत्रमा लाग्ने तथा उच्च शिक्षामा प्रवेश गर्नेहरूको आधारभूमिका रूपमा नेपाली भाषामा सक्षम बनाउने अभिप्रायले यो पाठ्यक्रम तयार पारिएको हो । माध्यमिक तह (कक्षा ११-१२) पूरा गर्दा विद्यार्थीहरूले नेपाली विषयमा प्राप्त गर्ने तहगत सक्षमता र कक्षागत सिकाइ उपलब्धिलाई यस पाठ्यक्रममा समावेश गरिएको छ । पाठ्यक्रममा विद्यार्थीमा बोध एवम् अभिव्यक्तिगत क्षमताको विकासका लागि उपयुक्त विधा र क्षेत्र निर्देश गरिएको छ । यसमा प्रयोजनपरक भाषिक सिप विकास र कार्यमूलक व्याकरणमा विशेष ध्यान दिइएको छ । तदनुरूपका सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया र मूल्याङ्कन विधि पनि समेटिएका छन् । यस पाठ्यक्रममा निम्नलिखित पक्षहरूलाई प्राथमिकतामा राखिएको छ :

- समयसापेक्ष जीवनोपयोगी एवम् सक्षमतामा आधारित भाषिक सिप
- पाठगत विविधताको प्रस्तुति र कार्यमूलक व्याकरण
- स्तरानुरूपका पाठ्यवस्तुको छनोट एवम् स्तरण
- विद्यार्थीकेन्द्रित सिकाइमा आधारित सहजीकरण प्रक्रिया
- प्रयोजनपरक भाषिक सिप र सिकाइमा जोड
- खोजपरक, परियोजनामूलक तथा सिर्जनात्मक भाषिक अभ्यासमा जोड
- भाषिक सामर्थ्य र सम्पादनका रूपमा भाषिक सिपको विकासमा जोड
- व्याकरणलाई भाषा प्रयोगको आधारका रूपमा सैद्धान्तिकभन्दा रचनात्मक बनाउने प्रयत्न
- स्वतन्त्र पठन र रचना कौशलको विकासमा जोड
- सिपगत सक्षमता परीक्षणमा आधारित भाषिक मूल्याङ्कन

२. तहगत सक्षमता

यस तहका अन्त्यमा विद्यार्थीहरू निम्नलिखित सक्षमता प्राप्त गर्न समर्थ हुने छन् :

१. विविध विषयक्षेत्रका मौखिक सामग्रीको बोध र अभिव्यक्ति
२. विविध विषयक्षेत्रका लिखित सामग्रीको सुरक्षितपूर्ण पठन र बोध
३. पाठगत सन्दर्भको अनुमान, घटना, चरित्र र परिवेशको पहिचान, बोध र प्रस्तुति
४. देखेसुनेका, पढेका र अनुभव गरेका विषयवस्तुको मौखिक र लिखित अभिव्यक्ति
५. सामाजिक, सांस्कृतिक, राष्ट्रिय एवम् मानवीय मूल्यअनुकूलको लेख्य अभिव्यक्ति
६. दैनिक व्यावहारिक लेखनमा दक्षता प्रदर्शन
७. सिर्जनात्मक र प्रतिक्रियापरक अभिव्यक्ति कौशल
८. अन्तरसांस्कृतिक एवम् भाषिक मूल्यप्रतिको सचेतता र सम्मानजनक भाषिक व्यवहार
९. तार्किक, अन्तरक्रियात्मक एवम् समस्या समाधानमूलक अभिव्यक्ति कौशल
१०. खोज तथा परियोजनामा आधारित लेख र रचनाको सिर्जना
११. समालोचनात्मक चिन्तनसहितको मौखिक र लिखित अभिव्यक्ति

३. कक्षागत सिकाइ उपलब्धि

	कक्षा : एघार	कक्षा : बाह्र
१. सुनाइ र बोलाइ सिए	<ol style="list-style-type: none"> १. उच्चरित हुने वर्णहरूको पहिचान गरी शुद्ध उच्चारण गर्न २. विविध पाठ, सञ्चार माध्यम र अन्य सामग्री सुनेर तार्किक प्रतिक्रिया व्यक्त गर्न ३. दिइएका विषय वा शीर्षकमा समूहगत छलफल एवम् प्रस्तुतीकरण गर्न ४. सन्दर्भअनुसार गति, यति र लय मिलाई मौखिक अभिव्यक्ति गर्न ५. देखेसुनेका, पढेका तथा अनुभव गरेका विषयलाई सिलसिला मिलाई प्रस्तुत गर्न ६. सामाजिक, सांस्कृतिक सन्दर्भ, वक्ताको अवस्था तथा संवेगका आधारमा प्रतिक्रिया दिन 	<ol style="list-style-type: none"> १. शब्द सुनी अक्षरीकरणसहित शुद्ध उच्चारण गर्न २. विविध पाठ, सञ्चार माध्यम र अन्य क्षेत्रका अभिव्यक्ति सुनेर विश्लेषणात्मक प्रतिक्रिया व्यक्त गर्न ३. दिइएका विषय वा शीर्षकमा समूहगत छलफल एवम् प्रस्तुतीकरण गर्न ४. सन्दर्भअनुसार गति, यति र लय मिलाई मौखिक प्रतिक्रिया व्यक्त गर्न ५. देखेसुनेका तथा अनुभव गरेका विषयलाई सिलसिला मिलाई प्रस्तुत गर्न ६. सामाजिक सन्दर्भ, प्रसङ्ग, वक्ताको अवस्था, अभिवृद्धि र संवेग तथा भाषाको प्रयोजनपरक भेदका आधारमा शिष्टतापूर्वक प्रतिक्रिया व्यक्त गर्न ७. औपचारिक कार्यक्रममा सहभागी भई आफ्ना विचार प्रभावकारी रूपमा व्यक्त गर्न
२. पढाइ सिए	<ol style="list-style-type: none"> १. लिखित सामग्रीलाई गति, यति, लय मिलाई शुद्धसँग पढ्न 	<ol style="list-style-type: none"> १. लिखित सामग्रीलाई गति, यति, लय मिलाई शुद्धसँग पढ्न

	<p>२. साहित्यिक तथा प्रयोजनपरक पाठहरू पढी पारिभाषिक/प्राविधिक शब्दलाई वाक्यमा प्रयोग गर्न</p> <p>३. पाठमा प्रयोग भएका शब्दको हिज्जे र अर्थबोधका लागि शब्दकोशको प्रयोग गर्न</p> <p>४. लिखित सामग्रीको सस्वर तथा मौन पठनद्वारा पढाइको गति विकास गर्न</p> <p>५. लिखित सामग्रीका आधारमा सन्दर्भको अनुमान, घटना, चरित्र र परिवेशको बोध गरी पढ्न</p> <p>६. विभिन्न पाठ तथा तिनका विशिष्ट अंशको व्याख्या एवम् समीक्षा गर्न सक्ने गरी पढ्न</p> <p>७. विविध क्षेत्रसँग सम्बन्धित पाठहरू पढी बोध गर्न</p> <p>८. पूर्वानुमान, निष्कर्ष, सारांश, संश्लेषण, प्रतिक्रिया व्यक्त गर्न सक्ने गरी पाठहरू पढ्न</p>	<p>२. साहित्यिक तथा प्रयोजनपरक पाठहरू पढी पारिभाषिक/प्राविधिक शब्दको सन्दर्भअनुसार वाक्यमा प्रयोग गर्न</p> <p>३. पाठमा प्रयोग भएका शब्दको हिज्जे, उच्चारण, स्रोत, शब्दवर्ग, बनोट र अर्थ पहिचानका लागि शब्दकोशको प्रयोग गर्न</p> <p>४. लिखित सामग्रीको द्रुतपठन गर्न</p> <p>५. लिखित सामग्री भाव विश्लेषण गर्न सक्ने गरी पढ्न</p> <p>६. विभिन्न पाठ तथा तिनका विशिष्ट अंशको व्याख्या एवम् समीक्षा गर्न सक्ने गरी पढ्न</p> <p>७. विविध क्षेत्रसँग सम्बन्धित पाठहरू पढी बोध गर्न</p> <p>८. पूर्वानुमान, निष्कर्ष, सारांश, संश्लेषण, विश्लेषण, गरी प्रतिक्रिया व्यक्त गर्न सक्ने गरी पाठहरू पढ्न</p>
<p>३. लेखाइ सिप</p>	<p>१. नेपाली वर्णको पहिचान र वर्गीकरण गरी लेख्न</p> <p>२. वर्णविन्यास र लेख्य चिह्नहरूको शुद्ध प्रयोग गर्न</p> <p>३. मौखिक एवम् लिखित अभिव्यक्तिको बुँदाटिपोट गर्न र सारांश लेख्न</p> <p>४. व्यावहारिक लेखन (घरायसी पत्र, निमन्त्रणा, बधाई, शुभकामना, सम्मानपत्र, सूचना, विज्ञापन, श्रद्धाञ्जली, समवेदना) गर्न</p> <p>५. देखेसुनेका, पढेका र अनुभव गरेका विषयवस्तुका बारेमा सिलसिला मिलाएर लिखित वर्णन गर्न</p> <p>६. कुनै पनि विषय शीर्षकमा अर्थपूर्ण, क्रमबद्ध तथा प्रभावकारी रूपमा अनुच्छेद रचना गर्न</p> <p>७. पाठको प्रकृतिअनुसार विषयक्षेत्र, संरचना (आदि, मध्य र अन्त्यको शृङ्खला), घटना, चरित्र, परिवेश, भाव, लयबोध गरी लेख्न</p> <p>८. साहित्यिक विद्या र पाठहरूको विश्लेषण गर्न र विशिष्ट अंशको व्याख्या गर्न</p> <p>९. लिखित अभिव्यक्तिका क्रममा व्याकरणका आधारभूत नियम पालना गरी लेख्न</p> <p>१०. विभिन्न विद्यामा आधारित भई निर्देशित र स्वतन्त्र सिर्जना गर्न</p> <p>११. कोशीय प्रविष्टिअनुसार शब्दक्रम मिलाई लेख्न</p>	<p>१. शब्दमा रहेका अक्षर संरचना छुट्याई लेख्न</p> <p>२. वर्णविन्यास र लेख्य चिह्नहरूको शुद्ध प्रयोग गर्न</p> <p>३. विज्ञान, प्रविधि, सामाजिक शास्त्र, वाणिज्य कानून आदि क्षेत्रसँग सम्बन्धित प्रयोजनपरक लेखन गर्न</p> <p>४. व्यावहारिक लेखन गर्न (व्यावसायिक पत्र, भरपाई, तमसुक, करारनामा, मन्जुरीनामा, मुचुल्का, प्रशासनिक टिप्पणी तथा बैठक निर्णय, विज्ञप्ति, बोलपत्र र सम्पादकलाई चिठी लेखन)</p> <p>५. सामाजिक, सांस्कृतिक, राष्ट्रिय एवम् मानवीय मूल्यमा आधारित भई लिखित अभिव्यक्ति दिन</p> <p>६. देखेसुनेका, पढेका र अनुभव गरेका विषयवस्तुका बारेमा सिलसिला मिलाएर लिखित वर्णन गर्न</p> <p>७. पाठको प्रकृतिअनुसार सन्दर्भको अनुमान, संरचना पहिचान, घटना वर्णन, भावबोध, तार्किक विश्लेषण गरी लेख्न</p> <p>८. साहित्यिक विद्या र पाठहरूको विश्लेषण गर्न र विशिष्ट अंशको व्याख्या गर्न</p> <p>९. लिखित अभिव्यक्तिका क्रममा व्याकरणका आधारभूत नियम पालना गरी लेख्न</p> <p>१०. विभिन्न विद्यामा आधारित भई निर्देशित र</p>

		<p>स्वतन्त्र सिर्जना गर्न</p> <p>११. विद्युतीय सञ्चार माध्यममा प्रकाशित सामग्री तथा पुस्तक र लेख रचना पढी प्रतिबिम्बात्मक लेखन गर्न</p> <p>१२. कोशीय प्रविष्टिअनुसार शब्दक्रम मिलाई लेखन</p>
--	--	--

४. विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम

(क) कक्षा : ११

क्र सं	विद्या/ पाठ	क्षेत्र	बोध	अभिव्यक्ति	भाषातत्त्व	पाठ्यघण्टा
१.	कविता (पद्य)	देशभक्ति	<ul style="list-style-type: none"> कविताको संरचना विषयको क्रम, भाषा, लय आदिको बोध देशभक्ति, संस्कृति र भाषासम्बन्धी पद्यांशको बोध 	<ul style="list-style-type: none"> कविताको लयबद्ध वाचन कवितालाई गद्यमा रूपान्तरण कविता सिर्जना (अनुकरणात्मक लेखन) 	<p>(अ) नेपाली कथ्य र लेख्य वर्ण (स्वर र व्यञ्जन) को पहिचान</p> <p>(आ) उच्चार्य व्यञ्जन वर्णको पहिचान र प्रयोग (स्थान, प्रयत्न, घोषत्व र प्राणत्व)</p>	७
२.	कथा	सामाजिक	<ul style="list-style-type: none"> कथाको संरचना (विषय, अनुच्छेद योजना, घटनाक्रम, संवाद, भाषा आदि) को बोध 	<ul style="list-style-type: none"> कथाका घटनाहरूको टिपोट कथाका पात्रहरूको चरित्र वर्णन लघुकथा लेखन (अनुकरणात्मक) 	<p>(अ) मूल र व्युत्पन्न शब्दको पहिचान</p> <p>(आ) शब्द स्रोत : तत्सम, तद्भव र आगन्तुक शब्द</p> <p>(इ) शब्दकोशीय प्रयोग</p>	८
३.	निबन्ध	सांस्कृतिक (आत्मपरक)	<ul style="list-style-type: none"> निबन्धको संरचना (अनुच्छेद योजना, विषय प्रस्तुतिको क्रम, भाषाशैली आदि) को बोध निबन्धमा प्रयुक्त कठिन शब्दको अर्थबोध 	<ul style="list-style-type: none"> निबन्धमा वर्णित मुख्य विषयको बुँदाटिपोट र सार लेखन स्थानीय समाजमा प्रचलित चाडपर्वको वर्णन गरी निबन्ध लेखन तार्किक, अन्तरक्रियात्मक एवम् समस्या 	पदवर्ग (नाम, सर्वनाम, विशेषण र क्रियापद) को प्रयोगात्मक पहिचान	७

				समाधानमूलक लेखन		
४.	जीवनी	(राष्ट्रिय)	-जीवनीको संरचना (जीवन विषयक घटना शृङ्खला, अनुच्छेद योजना, भाषा आदि) को बोध	<ul style="list-style-type: none"> जीवनीमा प्रस्तुत घटनाक्रमको वर्णन आनो समाजमा प्रतिष्ठित कुनै व्यक्तिको जीवनी लेखन जीवनीबाट प्राप्त सन्देश/शिक्षाको अभिव्यक्ति 	(अ) पदवर्ग (नामयोगी, क्रियायोगी, संयोजक, विस्मयादिबोधक र निपात) को प्रयोगात्मक पहिचान (आ) शब्द रूपायन	७
५.	पत्र लेखन	घरायसी	<ul style="list-style-type: none"> पत्र लेखनको संरचना (विषय, प्रस्तुतिक्रम, ढाँचा, भाषाशैली आदि) को बोध 	<ul style="list-style-type: none"> पत्र लेखनमा प्रस्तुत विषयवस्तु र ढाँचाको टिपोट विषयको प्रस्तुति निर्दिष्ट विषयमा पत्र लेखन निमन्त्रणा, बधाई, शुभकामना, अभिनन्दनपत्र, सम्मानपत्र, सूचना, विज्ञापन, श्रद्धाञ्जली, समवेदनाको ढाँचा र शैलीको अध्ययन तथा लेखन अभ्यास 	लेख्य चिह्न र तिनको प्रयोग (पूर्णविराम, अर्धविराम, अल्पविराम, कोष्ठक, विकल्पबोधक/तिर्यक, प्रश्नवाचक, उद्धरण, विस्मयसूचक/उदगार, निर्देशक, योजक, छुट चिह्न/कागपादे चिह्न,	८
६.	कथा	मनोवैज्ञानिक	<ul style="list-style-type: none"> कथाको संरचना (विषय, अनुच्छेद योजना, घटनाक्रम, संवाद, भाषा आदि) को बोध 	<ul style="list-style-type: none"> कथाका घटनाहरूको टिपोट कथाका पात्रहरूको चरित्र वर्णन पढेका नयाँ कथाका बारेमा प्रस्तुति लघुकथा लेखन (अनुकरणात्मक) 	(अ) वर्णविन्यासको पहिचान र प्रयोग (आ) भाषिक प्रयोगमा पदयोग र पदवियोगको पहिचान र प्रयोग	८
७.	निबन्ध	प्राकृतिक (वस्तुपरक)	<ul style="list-style-type: none"> निबन्धको संरचना (विषय प्रस्तुतिको क्रम, अनुच्छेद योजना, भाषाशैली आदि) 	<ul style="list-style-type: none"> निबन्धमा वर्णित मुख्य विषयको बुँदाटिपोट, सारांश प्रकृति तथा वातावरणको वर्णन 	उपसर्गद्वारा शब्दनिर्माण (अ) अ, अन, कु, बि, बे, बद, गैर, ना (आ) अति, अधि, अनु,	७

			को बोध ●निबन्धको शैली र ढाँचाको अध्ययन	गरी निबन्ध लेखन ●खोज तथा परियोजनामा आधारित भई समालोचनात्मक चिन्तनसहितको लेखन	अप, अभि, अव, आ, उत्, उप, दुर, दुस्, नि, निर, निस्, परा, परि, प्र, प्रति, वि, सम्, सु	
८.	लघुनाटक	सामाजि / मनोवैज्ञानिक	●नाटकको संरचना (विषय, प्रस्तुतिक्रम, हाउभाउ, मञ्चीयता, चरित्र, संवाद, भाषाशैली आदि) को बोध	●नाटकका प्रमुख पात्रको चरित्र वर्णन ●नाटकका घटना तथा परिवेशको वर्णन ●नाटकको संवादात्मक अभिनय (विषयको प्रस्तुति, हाउभाउ) ●संवाद लेखन ●प्रतिवेदन लेखन (कार्यक्रम, भ्रमण, घटना)	प्रत्ययद्वारा शब्द निर्माण: (क) अक्कड, अत, अन्त, आइ, आई/याई, आउ, आली, आलु, आवट, आहा/याहा, इया, (ख) इयार, इलो, ई, उवा, ए, एली, ओ, ओट, औली/यौली, पन/पना, ली, ले	११
९	रिपोर्ताजमूलक रचना	स्वास्थ्य, योग तथा चिकित्सा	●रिपोर्ताजको संरचना (विषय प्रस्तुतिको क्रम, अनुच्छेद योजना, भाषाशैली आदि) को बोध ●रिपोर्ताजमा प्रयुक्त कठिन शब्दको अर्थबोध ●रिपोर्ताजको ढाँचा र शैलीको अध्ययन	●रिपोर्ताजमा वर्णित मुख्य विषयको बुँदाटिपोट, टिप्पणी लेखन ●स्वास्थ्य, योग र चिकित्साको वर्णन गरी रिपोर्ताज लेखन ●रिपोर्ताजमा प्रयुक्त कठिन शब्दबाट वाक्य रचना ●प्रतिवेदन लेखन ढाँचा र शैलीको अध्ययन र लेखन अभ्यास	प्रत्ययद्वारा शब्द निर्माण: अक, अन, अनीय, इक, इत, ई, ईन/ईण, ईय, क, तर, तम, तव्य, ता, ति, त्व, मय, मान्, वान्, य	८
१०.	संवादात्मक रचना	कृषि, वन तथा वातावरण	●संवादको संरचना (विषय, प्रस्तुतिक्रम, हाउभाउ, तर्क, संवाद, भाषाशैली	●संवादमा प्रस्तुत विषयवस्तुको टिपोट ●विषयको प्रस्तुति, हाउभाउ	समास प्रक्रियाद्वारा शब्द निर्माण (अव्ययीभाव, कर्मधारय, तत्पुरुष, द्वन्द्व,	८

			आदि) को बोध	<ul style="list-style-type: none"> निर्दिष्ट विषयमा संवाद लेखन तथा मौखिक अभिव्यक्ति र अभिनय उद्घोषण, समाचार वाचन, प्रवचन आदिको अभ्यास 	द्विगु, बहुव्रीहि (समास र विग्रहसमेत)	
११.	दैनिकी रचना	पर्यटन	<ul style="list-style-type: none"> निर्दिष्ट पाठको बोध (अनुमान, संरचना पहिचान आदि) निर्दिष्ट पाठमा प्रयुक्त प्राविधिक तथा पारिभाषिक शब्दको अर्थबोध 	<ul style="list-style-type: none"> निर्दिष्ट पाठसँग सम्बन्धित रचना बुँदाटिपोट र सारांश लेखन दैनिकी लेखन अनुकरणात्मक लेखन 	(अ) द्वित्व प्रक्रियाद्वारा शब्द निर्माण (पूर्ण, आंशिक र आपरिवर्तित द्वित्व) (आ) सन्धि र सन्धि भएका शब्दको पहिचान	८
१२.	वक्तृतात्मक रचना	जलस्रोत र ऊर्जा	<ul style="list-style-type: none"> वक्तृताको संरचना (विषय, प्रस्तुतिक्रम, हाउभाउ, तर्क, संवाद, भाषाशैली आदि) को बोध 	<ul style="list-style-type: none"> वक्तृतामा प्रस्तुत विषयवस्तुको टिपोट हाउभाउसहित विषयको प्रस्तुति निर्दिष्ट विषयमा वक्तृता लेखन तथा मौखिक अभिव्यक्ति र अभिनय उद्घोषण, समाचार वाचन, प्रवचन आदिको अभ्यास वक्तृता/वादविवाद आयोजना विभिन्न ढाँचामा प्रतिवेदन लेखन 	(अ) उद्देश्य र उद्देश्य विस्तार तथा विधेय र विधेय विस्तार, पहिचान र प्रयोग (आ) व्याकरणात्मक कोटिका आधारमा वाक्य परिवर्तन (लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर) (इ) कथन (प्रत्यक्ष, अप्रत्यक्ष) (ई) ध्रुवीयता (करण, अकरण)	९
जम्मा						९६

(ख) कक्षा : १२

क्रम सङ्ख्या	पाठ	क्षेत्र	बोध	अभिव्यक्ति	भाषातत्त्व	पाठ्यघण्टा
१.	कविता (गद्य कविता)	सामाजिक	<ul style="list-style-type: none"> कविताको संरचना (विषयको क्रम, भाषा, शैलीको बोध आदि) गद्य कविताको लयबोध 	<ul style="list-style-type: none"> कवितालाई अनुच्छेदमा रूपान्तर कविताको लयबद्ध वाचन कविता सिर्जनाको अभ्यास 	नेपाली अक्षरको पहिचान र उच्चारण अभ्यास	७
२.	कथा	ऐतिहासिक/ पौराणिक/ सांस्कृतिक	<ul style="list-style-type: none"> कथाको संरचना (विषय, अनुच्छेद योजना, घटनाक्रम, संवाद, भाषा आदि) को बोध 	<ul style="list-style-type: none"> कथामा प्रयुक्त घटनाहरूको सिलसिलाबद्ध टिपोट निर्देशित वा स्वतन्त्र कथा लेखन अभ्यास विद्युतीय तथा सञ्चार माध्यममा प्रकाशित कथाहरूको अध्ययन र प्रभावको प्रस्तुति 	पदवर्ग (नाम, सर्वनाम, विशेषण र अव्यय) को पहिचान र प्रयोग	७
३.	निबन्ध	नियात्रा	<ul style="list-style-type: none"> निबन्धको संरचना (विषय प्रस्तुतिको क्रम, अनुच्छेद योजना, भाषाशैली आदि) को बोध निबन्धमा प्रयुक्त कठिन शब्दको अर्थबोध 	<ul style="list-style-type: none"> आफूले गरेको कुनै यात्राको वर्णन निबन्ध लेखन विद्युतीय सञ्चार माध्यम र प्रकाशित उपयोगी लेख रचनाहरूको अध्ययन र त्यसबाट प्राप्त विषयवस्तु, सन्देश आदिको प्रस्तुति तार्किक, अन्तरक्रियात्मक एवम् समस्या समाधानमूलक लेखन 	(अ) पदसङ्गति (क) लिङ्ग (ख) वचन (ग) पुरुष (घ) आदर (सामान्य, मध्यम, उच्च) (आ) शब्द रूपायन	७
४.	पत्र लेखन (व्यावसायिक)		<ul style="list-style-type: none"> पत्र लेखनको संरचना (विषय, 	<ul style="list-style-type: none"> पत्र लेखनमा प्रस्तुत विषयवस्तुको 	वाक्यको पहिचान र प्रयोग	८

			प्रस्तुतिक्रम, ढाँचा, भाषाशैली आदि) को बोध	टिपोट •विषयको प्रस्तुति •निर्दिष्ट विषयमा पत्र लेखन •भरपाई, तमसुक, करारनामा, मञ्जुरीनामा, मुचुल्का, प्रशासनिक टिप्पणी, बैठक निर्णय, विज्ञापन, सूचना, विज्ञप्ति, बोलपत्र, सम्पादकलाई चिठीको ढाँचा र शैलीको अध्ययन र लेखन अभ्यास •विद्युतीय सञ्चार माध्यममा उपलब्ध प्रयोजनपरक सामग्रीको अध्ययन र लेखन अभ्यास	(क) सरल, संयुक्त र मिश्र वाक्यको पहिचान र प्रयोग (ख) निर्धारित कथाबाट सरल, मिश्र र संयुक्त वाक्यको पहिचान र वाक्यान्तरण	
५.	उपन्यासको अंश	सामाजिक	•उपन्यास अंशको संरचना (विषय, परिच्छेद योजना, घटना शृङ्खला, पात्र, संवाद, भाषाशैली आदि) को बोध •शब्दभण्डारको बोध	•उपन्यास अंशको विषयवस्तु वर्णन •उपन्यासको अंशका प्रमुख पात्रको चरित्र वर्णन •उपन्यासको अंशको घटना तथा परिवेशको वर्णन •आफूले अध्ययन गरेको कुनै एक उपन्यासको विषयवस्तु, पात्र, परिवेश, सन्देश आदि बारेमा मौखिक तथा लिखित अभिव्यक्ति	क्रियाका काल (भूत, अभूत) पक्ष : अपूर्ण, पूर्ण, अज्ञात, अभ्यस्त (आ) नेपाली वर्णविन्यासको प्रयोगात्मक अभ्यास	१४
६.	जीवनी	अन्तर्राष्ट्रिय	•जीवनीको संरचना (जीवन विषयक घटना शृङ्खला, अनुच्छेद योजना, भाषा आदि) को	•जीवनीमा प्रस्तुत घटनाक्रमको वर्णन •आजो समाजमा प्रतिष्ठित कुनै व्यक्तिको जीवनी	क्रियाका भाव : सामान्य, आज्ञा, इच्छा, सम्भावना, सङ्केत	७

			बोध	लेखन <ul style="list-style-type: none"> खोज तथा परियोजनामा आधारित भई समालोचनात्मक चिन्तनसहितको लेखन 		
७.	गीति कविता	सामाजिक /सांस्कृतिक	<ul style="list-style-type: none"> कविताको संरचना (विषयको क्रम, भाषा, लय आदि) को बोध पद्य र गद्य कविताको लयबोध गजलको संरचना बोध 	<ul style="list-style-type: none"> कविताको लयबद्ध वाचन गीति कविता सिर्जना विद्युतीय सञ्चारमा उपलब्ध मुक्तक तथा कवितात्मक सामग्रीको अध्ययन र कक्षामा प्रस्तुति गजलको रचना 	उपसर्ग र प्रत्ययद्वारा शब्द निर्माणसम्बन्धी अभ्यास	७
८.	कथा	समाज मनोवैज्ञानिक	<ul style="list-style-type: none"> कथाको संरचना (विषय, अनुच्छेद योजना, घटनाक्रम, संवाद, भाषा आदि) को बोध 	<ul style="list-style-type: none"> कथामा वर्णित घटनाको सिलसिलाबद्ध टिपोट कथाका पात्रहरूको चरित्र वर्णन कथा सिर्जनाको अभ्यास आफूले अध्ययन गरेको कम्तीमा कुनै एक उपन्यासको विषयवस्तु, पात्र, परिवेश, सन्देश आदि बारेमा मौखिक तथा लिखित अभिव्यक्ति 	द्वित्व र समास प्रक्रियाद्वारा शब्द निर्माणसम्बन्धी अभ्यास	७
९.	आख्यानत्मक रचना	सञ्चार, विज्ञान तथा प्रविधि	<ul style="list-style-type: none"> आख्यानको संरचना (विषय, अनुच्छेद योजना, घटनाक्रम, संवाद, भाषा आदि) को बोध 	<ul style="list-style-type: none"> आख्यानमा वर्णित घटनाको सिलसिलाबद्ध टिपोट आख्यानका पात्रहरूको चरित्र वर्णन कथा सिर्जनाको 	कारक र विभक्तिको पहिचान र प्रयोग (अ) कारकका सरल र तिर्यक् रूप (आ) कारकका प्रकार : कर्ता, कर्म, करण, सम्प्रदान,	८

				अभ्यास • आफूले अध्ययन गरेको कुनै एक आख्यानको विषयवस्तु, पात्र, परिवेश, सन्देश आदि बारेमा मौखिक तथा लिखित अभिव्यक्ति	अपादान, अधिकरण (इ) विभक्तिको प्रयोग	
१०.	संवादात्मक रचना	समाज, संस्कृति र शिक्षा	• संवादको संरचना (विषय, प्रस्तुतिक्रम, हाउभाउ, तर्क, संवाद, भाषाशैली आदि) को बोध	• संवादमा प्रस्तुत विषयवस्तुको टिपोट • हाउभाउसहित विषयको प्रस्तुति • निर्दिष्ट विषयमा संवाद लेखन तथा मौखिक अभिव्यक्ति र अभिनय • शिक्षा र सांस्कृतिक शीर्षकमा वक्तव्य, समाचार वाचन, प्रवचन आदिको अभ्यास	(क) वाक्य संश्लेषण र विश्लेषण (ख) वाच्य (कर्तृ, कर्म, भाव) को पहिचान र प्रयोग	८
११.	प्रबन्धात्मक रचना	कानून, प्रशासन र व्यवस्थापन	• प्रबन्धको संरचना (विषय प्रस्तुतिको क्रम, अनुच्छेद योजना, भाषाशैली आदि) को बोध • प्रबन्धमा प्रयुक्त कठिन शब्दको अर्थबोध	• प्रबन्धमा वर्णित मुख्य विषयको बुँदाटिपोट, सारांश • प्रकृति तथा वातावरणको वर्णन गरी प्रबन्ध लेखन • प्रबन्धमा प्रयुक्त कठिन शब्दबाट वाक्य रचना • बैठक (माइन्सुट) को उपस्थिति तथा निर्णय एवम् भरपाई, मुचुल्का र प्रशासनिक टिप्पणीको नमुना लेखन • व्यक्तिगत विवरण (बायोडाटा) लेखन	(अ) पदक्रम (क) सामान्य पदक्रम (ख) विशिष्ट पदक्रम (आ) लेख्य चिह्न र तिनको प्रयोग	८
१२.	रिपोर्ताजमूलक	अर्थ, उद्योग	• रिपोर्ताज पाठको	• निर्दिष्ट पाठसँग	(अ) उक्ति परिवर्तन	८

	रचना	र वाणिज्य	बोध (अनुमान, संरचना पहिचान आदि) • रिपोर्टाज पाठमा प्रयुक्त प्राविधिक तथा पारिभाषिक शब्दको अर्थबोध • विभिन्न पत्रिकामा प्रकाशित रिपोर्टाजको अध्ययन र प्रस्तुति	सम्बन्धित रचना • बुँदाटिपोट र सारांश लेखन • निर्दिष्ट अनुच्छेदको उत्तर लेखन • अनुकरणात्मक लेखन • विद्युतीय सञ्चार माध्यममा आधारित विविध लेखन अभ्यास	(आ) उद्देश्य र विधेय विस्तार (इ) शब्दकोशीय प्रयोग	
जम्मा						९६

द्रष्टव्य :

- (क) विद्याको माध्यमबाट विद्यार्थीले बोध, अभिव्यक्ति र भाषातत्त्वान्तर्गतका विषयवस्तुको सिकाइ गरी भाषिक सिपहरू र भाषिक कार्यहरूमा आवश्यक सक्षमताको विकास गर्नेछन् ।
- (ख) रिपोर्टाजमूलक रचना भनेको कुनै पनि विषयमा गरिएको खोजमूलक र आख्यानात्मक संरचना भएको तथ्यमा आधारित समसामयिक प्रचलित लेखन हो ।
- (ग) पाठ्यपुस्तक विकास गर्दा प्रयोजनपरक रचनाहरूलाई साहित्यिक विद्यासँग सम्बन्धित पाठहरूको बिचमा आवश्यकतानुसार क्रम मिलाएर राख्नुपर्ने छ ।
- (घ) विद्याको क्षेत्र तथा क्रम र विस्तृतीकरणमा उल्लेख भएका पाठहरूमा प्रयोग भएका आधारमा उपयुक्तताअनुसार शब्दभण्डारको अभ्यास गराउनुपर्ने हुन्छ । यसका लागि पर्यायवाची शब्द, विपरीतार्थी शब्द, अनुकरणात्मक शब्द, अनेकार्थी शब्द, श्रुतिसमभिन्नार्थक शब्द, सङ्क्षिप्त शब्द, उखान टुक्रा, लघुतावाची शब्द, सिङ्गो शब्द, समूहवाचक शब्द, पारिभाषिक/ प्राविधिक जस्ता शब्दहरूको अर्थ र सन्दर्भपूर्ण प्रयोगको अभ्यास गराउनु अपेक्षित छ । पाठमा प्रयुक्त भएका शब्दहरूलाई केन्द्रबिन्दु मानी विभिन्न का शब्दभण्डारको विकास गराउने दृष्टिकोण यसमा राखिएको छ । शब्दका विभिन्न अर्थ सम्बन्धहरू र गत विविधतालाई छ्याल राखी शब्दहरूको अर्थ र सन्दर्भपूर्ण प्रयोगमा जोड दिइने छ । यस क्रममा प्रयुक्त र तत्सम्बन्धी उखान टुक्राहरूको प्रयोगलाई पनि समावेश गरिने छ ।
- (ङ) यस पाठ्यक्रम कार्यान्वयन र शिक्षण सिकाइका क्रममा सिर्जनात्मक सोचाइ/चिन्तन, समस्या समाधान, विद्युतीय सञ्चार सिप, सहकार्य र स्वव्यस्थापन, खोज, अन्वेषण, तार्किकता जस्ता भाषासम्बद्ध जीवनोपयोगी सिपहरूलाई यथासम्भव एकीकृत गरिने छ ।

५. सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया

सिकाइ सहजीकरण पाठ्यक्रमलाई कक्षाकोठामा प्रभावकारी रूपमा हस्तान्तरण गर्ने विधि हो । भाषा शिक्षणमा भाषिक सिपको विकासका लागि सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया अपरिहार्य हुन्छ । भाषा शिक्षणका क्रममा विद्यार्थीलाई सक्रिय गराएर सिकाइलाई विद्यार्थीकेन्द्रित बनाउनुपर्छ । यसका लागि कक्षाकोठामा बहुभाषिक, स्थिति भएमा पहिलो भाषा र दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली शिक्षणका विधिमा ध्यान पुऱ्याउनुपर्छ । सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया पाठ्यक्रमको उद्देश्य, विषयवस्तु, विद्यार्थीको पृष्ठभूमि, स्थानीय स्रोत साधनको उपलब्धता आदिमा निर्भर हुन्छ । यो व्यक्तिगत र सामूहिक अभ्यासमा पनि आधारित हुन्छ । यस पाठ्यक्रममा सिकाइ सहजीकरणका सिपमा आधारित विद्यागत शिक्षणमा जोड दिइने छ । भाषा शिक्षण भाषाका सिपहरूको शिक्षण हो । भाषाका सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ सिपको एकीकृत शिक्षण गरेर नै भाषाको शिक्षण गरिन्छ । साहित्यिक विद्या तथा प्रयोजनपरक पाठका माध्यमबाट भाषिक सिपको शिक्षण गर्नु भाषा सिकाइको मूल पक्ष हो । भाषा शिक्षणमा साहित्यिक विद्या र प्रयोजनपरक भेदहरूको निम्नअनुसार उपयोग गरिन्छ :

(क) कविता

कविता भाषाको लययुक्त भेद हो । कविताको शिक्षण गर्दा लयबोध, शब्दार्थ र वाक्यमा प्रयोग, संरचना (आदि, मध्य र अन्त्य) बोध, भावबोध, व्याख्या जस्ता क्रियाकलाप गराउनुपर्दछ । कविता शिक्षण गर्दा पूर्व तयारी, पठन वा श्रवण र पठनपश्चात्का चरणमा बाँडी पठन पृष्ठभूमि, उद्देश्य निर्धारण, प्रश्नको सूची, प्रश्नोत्तर, भावबोध जस्ता क्रियाकलाप गराउनुपर्दछ । यसका लागि नमुना कविता दिई अनुकरणात्मक लेखन गराउने र सिर्जनात्मक अभ्यास पनि गराउनुपर्दछ ।

(ख) कथा

कथा आख्यानात्मक विधा हो । आख्यानात्मक स्वरूपका कारण कथा रुचिपूर्ण हुन्छ । कथा शिक्षण गर्दा उच्चारण, गति, यतिसहित हाउभाउपूर्ण पठन गराइन्छ । कथाबाट कथाकथन, घटना वर्णन, घटना टिपोट, बोध, प्रश्नोत्तर, भाव वर्णन र अनुकरणात्मक तथा स्वतन्त्र सिर्जनात्मक अभ्यास गराउनुपर्छ । पठन क्रियाकलापलाई योजनाबद्ध रूपमा प्रस्तुत गराउन कथा विधा उपयोगी हुन्छ । कथा शिक्षण गर्दा पूर्वपठन, पठन र पठनपश्चात्का चरणमा बाँडी पूर्वानुमान गर्ने, सहकार्यात्मक पठन, छलफल र प्रस्तुतीकरण गर्ने तथा प्रश्न निर्माण गराउने क्रियाकलाप पनि गराउनुपर्छ ।

(ग) निबन्ध

निबन्ध गद्य विधा हो । निजात्मक र वस्तुपरक अनुभूतिका लागि निबन्ध उपयुक्त विधा हो । निबन्ध शिक्षण गर्दा शब्दार्थ र वाक्यमा प्रयोग, पठनबोध, विषयबोध, बुँदाटिपोट, व्याख्या, सारांश, प्रश्नोत्तर, अनुच्छेद लेखन र स्वतन्त्र लेखन जस्ता क्रियाकलाप गराउनुपर्छ । यो लेखाइ सिप विकासका लागि उपयुक्त विधा हो । परियोजना कार्य, घटना अध्ययन, कक्षा छलफल र प्रस्तुतीकरण जस्ता क्रियाकलाप गराएर निबन्ध लेखन क्रियाकलाप गराउनुपर्छ ।

(घ) जीवनी

जीवनी भाषाको गद्य भेद हो । जीवनीबाट विद्यार्थीलाई घटना वर्णन, घटना लेखन, बुँदाटिपोट, प्रश्नोत्तर, सारांश लेखन र जीवनी लेखन जस्ता अभ्यास गराउनुपर्छ । जीवनी लेखनसँगसम्बद्ध गराएर अन्तर्वाता, परियोजना कार्य, घटना अध्ययन जस्ता क्रियाकलाप गराउनुपर्छ । जीवनी शिक्षणबाट मूलतः भाषाका पढाइ र लेखाइ सिपको विकास हुने भए पनि लेखन अभ्याससम्बन्धी क्रियाकलाप बढी प्रभावकारी हुन्छ । यसका लागि नमुना जीवनी प्रस्तुत गर्दै अनुकरणात्मक जीवनीमा अभ्यास गराई स्वतन्त्र अभ्यास गराउनुपर्छ ।

(ङ) रूपक

रूपक भनेको अभिनयात्मक विधा हो । यसमा पात्रले परिस्थिति, अवस्था, विषयवस्तु र व्यक्ति विशेषको चारित्रिक भूमिकालाई ध्यानमा राखेर हाउभाउसहित भूमिका निर्वाह गर्छ । यो कथ्य भाषासँग सम्बन्धित भएकाले मौखिक अभिव्यक्तिका माध्यमले व्यक्तिका भावना, चारित्र आदिको प्रदर्शन गरिन्छ । नाटक, एकाङ्की, संवाद, वादविवाद, मनोवाद, वक्तृता आदिका माध्यमबाट रूपकीय प्रस्तुति गरिन्छ । तसर्थ रूपकको प्रकारअनुसार हाउभाउ प्रदर्शन गरी विचारको प्रस्तुतीकरण र व्यवहार गर्ने, अभिनयात्मक ढङ्गबाट अरूले गरेका व्यवहारको अनुकरण गर्ने, जीवन्त रूपमा मौखिक भाषाको प्रयोग गर्ने, तार्किक क्षमताको विकास गर्ने जस्ता क्रियाकलापबाट रूपक शिक्षण गर्नुपर्छ । साथै अभिनयात्मक कलाका अतिरिक्त रूपक विधाबाट अन्य भाषिक सिपको पनि अभ्यास गराउन सकिन्छ ।

(च) प्रयोजनपरक पाठहरू

दैनिक जीवनमा प्रयोगमा आउने विभिन्न समसामयिक का ज्ञान, सिप एवम् विविध प्राविधिक र पारिभाषिक शब्दका माध्यमबाट भाषा सिकाइमा सहजता प्रदान गर्नका लागि यस तहमा प्रयोजनपरक रचनाहरू समावेश गरिएको छ । यसमा सिकारुका दैनिक जीवनयापन र व्यावसायिक क्षेत्रमा आवश्यक पर्ने ज्ञान, सिप, अभिवृद्धि, मूल्य र काम गर्ने तत्परतालाई व्यावहारिक रूपले उपयोग गर्न सक्ने गरी स्वास्थ्य, योग तथा चिकित्सा, कृषि, वन तथा वातावरण, पर्यटन, जलस्रोत र ऊर्जा, सञ्चार, विज्ञान तथा प्रविधि, समाज, संस्कृति र शिक्षा, कानून, प्रशासन र व्यवस्थापन, अर्थ, उद्योग र वाणिज्य जस्ता विषयमा आधारित रचनालाई समावेश गरिएको छ । यस्ता रचनाका माध्यमबाट विद्यार्थीले वाणिज्य, अर्थ, विज्ञान, स्वास्थ्य, कानून, शिक्षा, योग जस्ता विषयको रचनात्मक, प्रयोजनपरक भाषिक प्रयोग र संरचनाको अभ्यास गराउने छ । प्रयोजनपरक पाठहरूलाई रोचक बनाउनका लागि साहित्यिक विधाका रूपमा प्रस्तुत गरिने छ । सिकाइ सहजीकरणका क्रममा विभिन्न प्रयोजनपरक शीर्षक दिई तिनमा अनुकरणात्मक, निर्देशनात्मक र स्वतन्त्र लेखनको

अभ्यास गराइन्छ । उदाहरणमा आधारित पाठ वा रचनाको अभ्यास, पाठको मौखिक र लिखित अभिव्यक्ति, समूह छलफल र प्रस्तुतीकरण, परियोजना र खोजमूलक कार्य गराउने अभ्यास गराउनुपर्दछ । त्यस्तै आवश्यकतानुसार प्रचलित र सान्दर्भिक विद्युतीय सञ्चार माध्यममा उपलब्ध उपयोगी सामग्रीको अध्ययन गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउनुपर्छ ।

७. विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया

मूल्याङ्कन गर्दा निर्माणात्मक र निर्णयात्मक दुई किसिमका प्रक्रिया अपनाइने छ । निर्णयात्मक मूल्याङ्कन गर्दा आन्तरिक र बाह्य गरी दुई तरिका अवलम्बन गरिने छ । निर्णयात्मक मूल्याङ्कनका लागि निर्माणात्मक मूल्याङ्कनमा उपयोग गरिएका विभिन्न प्रक्रिया, साधनहरू तथा तिनको अभिलेखीकरणलाई समेत आधार बनाउन सकिने छ । निर्माणात्मक मूल्याङ्कन शिक्षण सिकाइ सहजीकरण प्रक्रियाकै निरन्तरता मानिने भएकाले यसलाई निरन्तर मूल्याङ्कनका रूपमा प्रयोग गर्न सकिन्छ । स्तरोन्नति तथा कक्षोन्नतिका लागि शैक्षिक सत्रको अन्तमा निर्णयात्मक मूल्याङ्कन अन्तिम परीक्षाका माध्यमबाट गरिने छ । निर्माणात्मक वा निरन्तर मूल्याङ्कनमा क्षेत्रीय अध्ययन, परियोजना कार्य, अध्ययन भ्रमण, घटना अवलोकन तथा अध्ययन, सिर्जनात्मक तथा रचनात्मक कार्य, विद्युतीय सञ्चार माध्यममा प्राप्त सान्दर्भिक सामग्रीको अध्ययन र प्रस्तुति, सिकाइका कार्यकलापको निरीक्षण, व्यक्तिगत र सामूहिक छलफल, लिखित परीक्षा, हाजिरीजवाफ, प्रश्नोत्तर, कक्षाकार्यको परीक्षण, भाषिक व्यवहारको निरन्तर अवलोकन र तिनको अभिलेखीकरण जस्ता साधनहरूको उपयोग गरिने छ ।

नेपाली भाषाको मूल्याङ्कनमा सक्षमता र सिकाइ उपलब्धिमा लेखिएका भाषिक सिपको मापन गरिने छ । विद्यार्थीको भाषिक सिपगत सक्षमताको मापनगर्ने प्रश्नहरूको निर्माण गर्दा व्याकरण र शब्दभण्डारसम्बन्धी प्रश्नहरूसमेत भाषिक एकाइ र रचनामा केन्द्रित गरिने छ । व्याकरणको मूल्याङ्कन कार्यमूलक प्रकृतिको हुने छ । प्रश्नहरू विद्यार्थीको भाषिक दक्षताका अतिरिक्त रचनात्मक र समालोचनात्मक क्षमतालाई पनि सम्बोधन गर्ने खालका हुने छन् ।

(क) आन्तरिक मूल्याङ्कन

आन्तरिक तथा प्रयोगात्मक मूल्याङ्कनका लागि प्रत्येक विद्यार्थीहरूको कार्यसञ्चयिका फाइल बनाई सोको आधारमा उनीहरूको कार्य र उनीहरूले गरेका कार्य र उनीहरूमा आएको व्यवहार परिवर्तनका अभिलेख राखी सोका आधारमा अङ्क प्रदान गर्नुपर्दछ । सिकाइका क्रममा कक्षाकोठामा कक्षागत शिक्षण सिकाइको अभिन्न अङ्गका रूपमा गृहकार्य, कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, सामुदायिक कार्य, सह/अतिरिक्त क्रियाकलाप, एकाइ परीक्षा, मासिक परीक्षा जस्ता मूल्याङ्कन साधनहरूको प्रयोग गर्न सकिने छ । यस्तो मूल्याङ्कनका लागि विद्यार्थीको अभिलेख राखी त्यही अभिलेखका आधारमा सिकाइस्तर निर्धारण गर्न सकिन्छ । आवश्यकतानुसार सुधारात्मक तथा उपचारात्मक शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्छ । विशेष सिकाइ आवश्यकता भएका विद्यार्थीका लागि विषय शिक्षकले नै उपयुक्त प्रक्रिया अपनाई मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ । यस विषयमा निर्माणात्मक मूल्याङ्कन प्रक्रियाको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ । विद्यार्थीहरूले के कति सिके भन्ने कुरा पत्ता लगाई नसिकेको भए कारण पहिचान गरी पुनः सिकाइनुपर्छ । आन्तरिक मूल्याङ्कनको भार २५% छुट्याइएको छ । यस विषयको आन्तरिक मूल्याङ्कनमा कक्षा सहभागिता, कक्षा कार्य/परियोजना कार्य, विषयवस्तुको मूल्याङ्कन तथा आन्तरिक परीक्षाबाट प्राप्त विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिलाई समेटिनु पर्दछ ।

यस खण्डको मूल्याङ्कन विद्यार्थीले व्यक्तिगत तथा समूह कार्य तथा परियोजनाको गुणस्तरको आधारमा विद्यालय तहमा गठन गरिने मूल्याङ्कन समितिले गर्ने छ भने तोकिएको निकायबाट यसको प्राविधिक परीक्षण हुने छ । आन्तरिक मूल्याङ्कनका आधारहरू र अङ्क विभाजन निम्नानुसार हुने छ :

आन्तरिक मूल्याङ्कनको विस्तृतीकरण

क्र.सं	क्षेत्र	परीक्षण गर्ने पक्ष	अङ्कभार	मूल्याङ्कनका आधार
१.	सहभागिता	कक्षा सहभागिता	३	विद्यार्थीको दैनिक हाजिरीको अभिलेखलाई आधार लिने भाषिक सिप विकासका लागि व्यक्तिगत, युगल र समूहगत आदि कक्षागत सिकाइ सहभागितालाई आधार मान्ने

२.	कक्षा कार्य/परियोजना कार्य	कक्षा कार्य/परियोजना कार्य	६	सुनाइ, बोलाइ, पढाइ, लेखाइ सिप विकाससम्बद्ध लिखित तथा मौखिक प्रस्तुति, गृहकार्य, कक्षा कार्य वा भाषिक सिप विकाससम्बन्धी परियोजना कार्यको प्रतिवेदन र अन्तर्वार्ता (भाइबा) लाई आधार लिने
३.	विषयवस्तुगत मूल्याङ्कन	(क) सुनाइ	३	रेडियो, क्यासेट, मोबाइल वा अन्य विद्युतीय सामग्रीबाट समाचार, संवाद, साहित्यिक अभिव्यक्ति, वा अन्य सन्देशमूलक गद्यांश सुनाएर अनुमान, पूर्वानुमान, प्रश्नोत्तर, शब्दबोध, अर्थबोध, सन्दर्भबोध, भावबोध, कथाकथन, घटना वर्णन, मुख्य बुँदा टिपोट आदिसँग सम्बन्धित प्रश्नहरू सोधी भन्न वा लेख्न लगाउने । वा १५० देखि २०० शब्दसम्मको कुनै गद्यांश वा पद्यांश (अदृष्टांश) सुनाएर अनुमान, पूर्वानुमान, प्रश्नोत्तर, शब्दबोध, अर्थबोध, सन्दर्भबोध, भावबोध, कथाकथन, घटना वर्णन, मुख्य बुँदा टिपोट आदिसँग सम्बन्धित प्रश्नहरू सोध्ने ।
		(ख) बोलाइ		
		(अ) मौखिक वर्णन/ कथा कथन	४	कुनै विषयवस्तु, चित्र, परिवेश आदि दिएर मौखिक वर्णन गर्न लगाउने (यसरी वर्णन गर्दा वक्ताले बोलेको कुरामा स्पष्टता, शैली, भाषिक स्तर, शुद्धोच्चारण, गति, यति, लय र हाउभाउ जस्ता पक्षमा ध्यान दिने) वा कुनै कथा सुनी कथाकथन गर्न लगाउने, घटना, पात्र र परिवेशको वर्णन गर्न लगाउने
(आ) सस्वरवाचन	३	कुनै पत्रपत्रिका वा कुनै लिखित सामग्रीबाट १५० शब्दसम्मको गद्यांश वा पद्यांश दिएर गति, यति, लय मिलाएर भावानुकूल सस्वरवाचन गर्न लगाउने । (यसरी वाचन गर्दा स्पष्टता, भाषिक शुद्धता, गति, यति, लय र हाउभाउ जस्ता पक्षमा विशेष ख्याल गर्ने)		
४	त्रैमासिक परीक्षा	त्रैमासिक परीक्षाको अङ्कबाट	६	पहिलो त्रैमासिक परीक्षाबाट ३ अङ्क र दोस्रो त्रैमासिक परीक्षाबाट ३ अङ्क
	जम्मा		२५	

द्रष्टव्य : आन्तरिक मूल्याङ्कनका आधारको विस्तृत विवरण आन्तरिक मूल्याङ्कन कार्यविधिका आधारमा हुने छ ।

(ख) बाह्य मूल्याङ्कन

(आ) भाषिक सिप (पढाइ र लेखाइ) कक्षा ११

क्र.सं	भाषिक सिप (पढाइ र लेखाइ)	विषयक्षेत्र	अङ्कभार
१.	वर्ण पहिचान	व्याकरण	३
२.	वर्णविन्यास	व्याकरण	३
३.	पदवर्ग पहिचान	व्याकरण	२
४.	शब्दनिर्माण	व्याकरण	४
५.	रूपायन र पदसङ्गति	व्याकरण	३
६.	काल, पक्ष, भाव र वाच्य	व्याकरण	५
७.	शब्दस्रोत र शब्दकोशीय प्रयोग	व्याकरण	२
८.	वाक्यान्तरण	व्याकरण	३
९.	पठनबोध	प्रयोजनपरक रचना	८
१०.	बुँदाटिपोट र सारांश	गद्य रचना	२ + ३ = ५
११.	पाठगत बोध (सन्दर्भमा आधारित छोटो उत्तरात्मक)	कथा, कविता, निबन्ध, जीवनी, रूपक, प्रयोजनपरक रचना	८
१२.	पाठगत बोध (समीक्षात्मक)	कथा, कविता, निबन्ध, जीवनी, प्रयोजनपरक रचना	४+४=८
१३.	स्वतन्त्र रचना	निबन्ध	८
१४.	प्रतिक्रिया लेखन	सामयिक विषय	४
१५.	व्यावहारिक लेखन	व्यावहारिक लेखन, पत्ररचना	४
१६.	प्रतिवेदन तथा टिप्पणी लेखन	प्रतिवेदन र टिप्पणी	५
जम्मा			७५

कक्षा १२

क्र.सं	भाषिक सिप (पढाइ र लेखाइ)	विषयक्षेत्र	अङ्कभार
१.	अक्षर संरचना	व्याकरण	३
२.	वर्णविन्यास	व्याकरण	३
३.	पदवर्ग पहिचान	व्याकरण	३
४.	शब्दनिर्माण	व्याकरण	३
५.	कारक र विभक्ति तथा पदसङ्गति	व्याकरण	४
६.	काल, पक्ष, भाव र वाच्य	व्याकरण	५
७.	वाक्यान्तरण	व्याकरण	४
८.	पठनबोध	प्रयोजनपरक रचना	८
९.	बुँदाटिपोट र सारांश	गद्य विधा	२+३=५
१०.	पाठगत बोध (सन्दर्भमा आधारित उत्तरात्मक)	उपन्यास, कथा, कविता, निबन्ध, जीवनी र प्रयोजनपरक रचना	८
११.	पाठगत बोध (समीक्षात्मक)	उपन्यास, कथा, कविता, निबन्ध, जीवनी, प्रयोजनपरक रचना	४+४=८
१२.	स्वतन्त्र रचना	निबन्ध	८
१३.	प्रतिक्रिया लेखन	प्रतिक्रिया	४
१४.	व्यावहारिक लेखन	व्यावहारिक लेखन, पत्ररचना	४
१५.	प्रतिवेदन तथा टिप्पणी लेखन	प्रतिवेदन	५
जम्मा			७५

English

Grade: 11 and 12

Subject code: Eng. 003 (Grade 11), Eng. 004 (Grade 12)

Credit hour: 4

Annual working hour: 128

1. Introduction

English is a lingua franca and is an appropriate international language for Nepal to be connected with global community. It is not only the language of international communication but also a language of higher education, mass media, information and communication technology (ICT), business, tourism, science and medicine. In the context of Nepal, English is necessary for various purposes. To be specific, our learners need English to participate in classroom interactions; to study course materials; to read things for pleasure and general information; to gain access to the world body of knowledge; to read and enjoy a wide range of literary texts, to participate in international meetings, seminars and conferences; to communicate with foreigners in general; to enhance their career development, and many more. English is taught as a compulsory subject from grade one to the bachelors level.

Ministry of Education, Science and Technology (MoEST) has approved the National Curriculum Framework (NCF), 2076 addressing the changed socio-political condition of the country and the current needs of the learners. This grade 11 and 12 English curriculum has been developed in line with the spirit of the new NCF. The present curriculum addresses all four language skills with prime focus on reading and writing skills. It focuses on the types of reading and writing skills that are necessary for the students in their real life. It also includes the language functions which the students need for their further studies and the world of work. A strong grammatical foundation is also given due consideration in this curriculum. This curriculum is based on the principle that learners learn language when they get sufficient opportunity to use it in appropriate contexts. Content should not be detached from the use of language. Content and language should be integrated while teaching. Therefore, the curriculum has focused not only on language and language functions, but also on a variety of fiction and non-fiction texts which provide a meaningful context for language learning. For some students, secondary education serves as a basis for preparation for the university education, whereas for some other students, it may be a preparation for entry into the world of work. This curriculum tries to address the linguistic requirements of both types of students.

This curriculum focuses on both the intensive reading of texts which is intended for language development in the learners and the extensive reading of texts which is intended for processing content and developing higher order reading and writing skills. Soft skills including critical thinking and creativity of the students have also been given due importance. For this purpose, a wide variety of texts have been included under various themes and topics. This curriculum includes level-wise competencies of students, grade-wise learning outcomes, scope and sequence of contents, learning facilitation process and evaluation process.

2. Competencies

This curriculum of Grade 11 and 12 in English language aims at developing the following competencies in the learners:

1. Use both spoken and written English for general and academic purposes in a variety of personal, social and academic contexts.

2. Read a wide variety of texts for information and understanding.
3. Read a variety of literary texts for pleasure and appreciation.
4. Read, reflect and interpret a wide range of texts.
5. Critically analyze and evaluate ideas in a wide range of level appropriate texts.
6. Search, select and manage information from various textual and online sources.
7. Create a variety of writing for different purposes and audiences with appropriate content, style and accuracy.
8. Produce a variety of creative and critical writings.
9. Appreciate diverse cultures.
10. Listen and respond in English with accuracy and fluency
11. Communicate clearly and effectively in a range of situations using verbal and non-verbal communication strategies.

3. Grade-wise Learning Outcomes

The learning outcomes in this curriculum are distributed between grade eleven and twelve based on their levels of difficulty. However, the same learning outcomes may be introduced in grade eleven and consolidated in grade twelve. Therefore, these may go in a sequence and will be addressed in the resource materials and pedagogy.

3.1 Listening

	Learning outcomes	
Listening constructs	Grade 11	Grade 12
1. Identify and discriminate stress and intonation patterns.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Identify the speaker's attitudes and feelings through their use of stress and intonation. ▪ Show an understanding of differentiating tones (warnings, advice, suggestion, etc.). ▪ Identify the effects of supra-segmental features in a connected speech. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Identify the speaker's attitudes and feelings through their use of stress and intonation. ▪ Identify the speaker's purpose by distinguishing tone and intonation patterns. ▪ Identify the effects of supra-segmental features and phonological processes in a connected speech. ▪ Identify the key words and phrases in the given text. ▪ 1.5 Identify the differences between formal and informal English.
2. Listen to the spoken text and understand its gist and retrieve specific information from it.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Identify the gist of a listening text. ▪ Retrieve specific information from spoken English. ▪ Compare and contrast information. ▪ Show an understanding of the functions of common discourse markers. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Identify the gist, main idea and supporting details of a listening text. ▪ Retrieve specific information from spoken English, and take notes. ▪ Compare and contrast information. ▪ Distinguish between cause and

		<ul style="list-style-type: none"> effect. ▪ Interpret information and auditory cues. ▪ Show an understanding of the functions of a wide range of discourse markers.
3. Make inference while listening	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Make predictions about the subsequent content using prior knowledge, phonological clues and contextual clues. ▪ Make inference about themes and message of the spoken text from prior knowledge and contextual clues. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Make predictions about the subsequent content, actions and events using prior knowledge, phonological clues and contextual clues. ▪ Make inference about purpose, intentions, themes and message of the spoken text from prior knowledge and contextual clues.
4. Listen to the spoken text and critically analyse and evaluate the information in it.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Distinguish between facts and opinions in a spoken text. ▪ Draw conclusions from main ideas, specific details, prior knowledge and contextual clues. ▪ Identify the content and organisation of presentations. ▪ Form opinions about ideas presented in listening texts. ▪ Understand the meaning of common idiomatic expressions. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Separate facts from opinions in a spoken text. ▪ Draw conclusions from main ideas, specific details, prior knowledge and contextual clues. ▪ Identify different points of view and make judgment. ▪ Make judgment on the relevance of spoken message. ▪ Evaluate the content and organisation of presentations. ▪ Form and interpret opinions about ideas presented in texts. ▪ Understand and interpret the meaning of common and grade appropriate idiomatic expressions.
5. Listen to the spoken text and take note of important information.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Listen to a variety of audio materials (e.g. lectures, conversations, personal accounts, narratives and explanations) and take notes of them. ▪ Restate what has been heard. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Listen to a variety of audio materials (e.g. lectures, conversations, personal accounts, narratives and explanations) and take notes of them. ▪ Restate what has been heard.

<p>6. Participate actively and effectively in an interaction.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Participate as an active listener in an interaction and discussion. ▪ Ask for clarification and elaboration. ▪ Respond to the speaker with appropriate facial expressions and gestures. ▪ Respect the age, gender, social position and cultural traditions of the speaker. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Participate as an active listener in an interaction and discussion. ▪ Ask for clarification and elaboration. ▪ Respond to the speaker with appropriate facial expressions and gestures. ▪ Respect the age, gender, social position and cultural traditions of the speaker. ▪ Collaborate with others in order to explore and discuss understanding of spoken texts.
<p>7. Listen to instructions, directions and announcements and follow them.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Show an understanding of complex directions and instructions. ▪ Show an understanding of common public announcements e.g. at an airport, at a stadium, etc. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Show an understanding of complex directions and instructions. ▪ Show an understanding of common public announcements e.g. at an airport, at a stadium, etc..
<p>8. Gain knowledge and understanding of target culture (s) through listening.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Identify nationality/ background of speaker (s) of listening texts ▪ Demonstrate an understanding of the patterns of interactions from various English speaking cultures. ▪ Show an understanding of verbal and non- verbal social conventions that characterize the English speaking culture. ▪ Compare and contrast the practices of both national and international cultures. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Demonstrate an understanding of the patterns of interactions from various English speaking cultures. ▪ Analyse the verbal and non- verbal social conventions that characterize the English speaking cultures. ▪ Show an understanding of verbal and non- verbal social conventions that characterize the English speaking culture. ▪ Evaluate the practices and values of both national and international cultures.

3.2 Speaking

S.N.	Speaking constructs	Learning outcomes	
		Grade 11	Grade 12
1.	1. Participate effectively in interactions and conversations.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Initiate, maintain and conclude an interaction using appropriate expressions. ▪ Take part in conversations on subjects of common interest. ▪ Speak fluently, accurately and effectively in different situations on a wide range of general or leisure topics. ▪ Understand and respond to what has been said by the other interlocutors in conversation. ▪ Ask questions for clarification and understanding. ▪ Respond to questions. ▪ Present ideas, opinions, experiences and arguments with confidence. ▪ Respect age, gender, social position of the listener. ▪ Indicate understanding and express certainty or uncertainty. ▪ Make proper use of extra linguistic features such as facial expressions and gestures. ▪ Use common discourse markers. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Initiate, maintain and conclude an interaction using both verbal and non-verbal expressions and with confidence. ▪ Take part in relatively long conversation with multiple speakers on subjects of common interest. ▪ Speak fluently, accurately and effectively according to social norms and cultural values in different situations on a wide range of general, academic, vocational or leisure topics. ▪ Understand and respond to what has been said by the other interlocutors in conversation. ▪ Ask questions for clarification and understanding. ▪ Respond to questions in a convincing way. ▪ Respect age, gender, social position and cultural traditions of the listener. ▪ Present ideas, opinions, experiences and arguments with confidence. ▪ Use discourse markers to enable others to follow what is being said. ▪ Respond with suggestions, feedback and different viewpoints. ▪ Change the topic of an interaction as required. ▪ Indicate understanding and express certainty or uncertainty. ▪ Negotiate meaning in communication. ▪ Make proper use of extra linguistic features such as facial expressions and

			<ul style="list-style-type: none"> gestures. ▪ Use a wide range of discourse markers.
2.	Participate effectively in an informal discussion.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Convey message effectively using appropriate language functions. ▪ Comment and put forward point of a view clearly. ▪ Give opinions on the topic of discussion. ▪ Comment on another person's opinions or viewpoints. ▪ Express thoughts and ideas using verbal and non-verbal communication strategies. ▪ Respect others' views and ideas. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Convey message effectively using appropriate language functions and idiomatic expressions. ▪ Comment and put forward a point of view clearly and evaluate alternative proposals. ▪ Give opinions by providing relevant explanations, arguments and comments. ▪ Comment on and judge another person's views and opinions with argument. ▪ Be aware of social etiquette and apply in conversation. ▪ Respect others' views and ideas.
3.	Participate effectively in a formal discussion.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Have a discussion on matters related to his/her field. ▪ Ask and reformulate questions as required. ▪ Present a point of view clearly. ▪ Present and respond to arguments. ▪ Take part in informal debates on the issues of current topics and concerns. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Have a discussion on matters related to his/her field. ▪ Ask, reformulate and paraphrase questions as required. ▪ Present a point of view clearly and in a convincing way. ▪ Present and respond to arguments convincingly. ▪ Take part in both formal and informal debates on the issues of current topics and concerns. ▪ Make critical remarks or express disagreement.
4.	Give and take an interview.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Actively participate in an interview both as a interviewer and as an interviewee. ▪ Expand the points being discussed. ▪ Check and confirm information. ▪ Ask questions and respond to them properly. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Actively participate in an interview, including group interview both as a interviewer and as an interviewee. ▪ Expand the points being discussed in a persuasive way. ▪ Check and confirm information. ▪ Ask questions and respond to them properly.
5.	Use telecommunications effectively.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Use telecommunications such as telephone, Skype and Viber effectively for 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Use telecommunications such as telephone, Skype and Viber effectively for personal and

		personal purposes.	professional purposes. <ul style="list-style-type: none"> ▪ Maintain appropriate etiquette and ethics of telecommunications.
6.	Narrate a sequence of events or process	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Narrate a sequence of events or processes using appropriate structures and vocabulary. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Narrate a sequence of events or processes using appropriate structures and vocabulary.
7.	Use supra-segmental features like stress, tone and intonation for expressing a range of meanings and emotions.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Speak fluently and accurately with acceptable pronunciation, stress and intonation patterns. ▪ Produce utterances with appropriate features of connected speech such as assimilation and elision. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Speak fluently and accurately with acceptable pronunciation, stress and intonation patterns. ▪ Produce utterances with appropriate features of connected speech such as assimilation and elision.
8.	Make effective presentations.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Generate ideas and make presentations appropriate to the purpose and audience. ▪ Choose appropriate expressions and registers according to the context/field. ▪ Maintain appropriate posture and eye contact. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Generate ideas and make presentations appropriate to the purpose, audience, time and style. ▪ Choose appropriate expressions and registers according to the context/field. ▪ Use appropriate discourse markers. ▪ Maintain appropriate posture and eye contact. ▪ Use effective presentation skills.
9.	Describe, people, objects, events, etc.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Describe people, objects, events, etc. using appropriate structures and vocabulary. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Describe people, objects, events, etc. using appropriate structures and vocabulary.
10.	Seek and provide a wide variety of information.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Use a range of question forms for seeking and confirming required information. ▪ Give detailed information on different topics. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Use a range of expressions for seeking, confirming, checking and elaborating required information. ▪ Give detailed information on different topics.
11.	Speak with critical analysis and evaluation.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Express personal opinions to clarify the points expressed. ▪ Present reasons and examples from different sources such as reviews of books, plays and interviews to defend opinions and judgments. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Express personal opinions to clarify the points expressed and persuade the interlocutors. ▪ Present reasons, examples and the details from different sources such as reviews of books, plays and interviews to defend opinions and

			judgments.
12.	Understand and demonstrate inter-cultural understanding.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Express one’s own cultural values and practices effectively and clearly. ▪ Express tolerance and respect for the cultural practices of other people. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Express one’s own cultural values and practices and compare it with that of others. ▪ Express tolerance and respect for the cultural practices of other people.

Note: The prescribed language functions should be included while selecting topics and tasks for speaking.

3.3 Reading

S. N.	Reading constructs	Learning outcomes	
		Grade 11	Grade 12
1.	Read the texts intensively for information and understanding.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Scan the text and retrieve specific information from it. ▪ Skim the text and get its main idea/theme. ▪ Identify the topic sentence of a paragraph. ▪ Distinguish between cause and effect. ▪ Separate facts from opinions. ▪ Compare and contrast ideas. ▪ Find out main ideas and supporting details. ▪ Deduce the meanings of unfamiliar words and phrases in a given context. ▪ Read the texts and identify the order of events. ▪ Identify explicit as well as implicit information. ▪ Read and interpret the graphic organizers (e.g. Venn diagram, time line, semantic webs, etc.) given in the text to facilitate understanding of grade appropriate reading texts. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Scan the text and retrieve specific information from it. ▪ Skim the text and get its main idea/theme. ▪ Distinguish between cause and effect and fact and opinions. ▪ Compare and contrast ideas. ▪ Identify different points of view. ▪ Find out main ideas and supporting details. ▪ Deduce the meanings of unfamiliar words and phrases in a given context. ▪ Read the text and identify the order of events. ▪ Identify explicit as well as implicit information. ▪ Read and interpret the graphic organizers (e.g. Venn diagram, time line, semantic webs, etc.) given in the text to facilitate understanding of grade appropriate reading texts. ▪ Follow the pattern of arguments with the help of the clues available in the text.
2.	Read a variety of literary texts for pleasure,	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Read and interpret literary texts (e.g. short stories, essays, poems and dramas) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Read and interpret literary texts (e.g. short stories, essays, poems and dramas) from a wide variety of authors,

	appreciation and interpretation.	<p>from a wide variety of authors, subjects and genres.</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Read and respond to literary works that represent a range of social, historical and cultural perspectives. ▪ Interpret multiple levels of meaning such as literal meaning, contextual meaning, figurative meaning and intended meaning in literary texts. ▪ Analyse and evaluate fiction and non-fiction including the effect of diction and figurative language. ▪ Analyse special features of languages that distinguish literary texts from non-literary ones. ▪ Appreciate literary texts of appropriate level. ▪ Determine the themes of literary texts. ▪ Describe the characters of the literary texts. 	<p>subjects and genres.</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Read and respond to literary works that represent a range of social, historical and cultural perspectives. ▪ Interpret multiple levels of meaning such as literal meaning, contextual meaning, figurative meaning and intended meaning in literary texts. ▪ Analyse and evaluate fiction and non-fiction including the effect of diction and figurative language. ▪ Analyse special features of languages that distinguish literary texts from non-literary ones. ▪ Appreciate literary texts of appropriate level. ▪ Determine the themes of literary texts. ▪ Describe the characters of the literary texts.
3.	Read the texts and critically analyse, interpret and evaluate the information.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Determine the writer's attitude, perspectives, purposes and intended meaning. ▪ Identify the particular kind of language used in a particular text. ▪ Analyse and synthesize information from different sources by making connections and showing relationships with other texts, ideas and subjects. ▪ Form a variety of questions at different levels about the text. ▪ Read, review and present a critical response to a text. ▪ Express opinions and make judgments about ideas, information, experiences 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Determine the writer's attitude, perspectives, purposes and intended meaning. ▪ Identify the particular kind of language used in a particular text. ▪ Analyse and synthesize information from different sources by making connections and showing relationships with other texts, ideas and subjects. ▪ Form a variety of questions at different levels about the text. ▪ Read, review and present a critical response to a text. ▪ Express opinions and make judgments about ideas, information, experiences and issues presented in literary and factual texts. ▪ Arrive at conclusion and

		<p>and issues presented in literary and factual texts.</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Arrive at conclusion and comment on a given text. ▪ Summarise the texts. 	<p>comment on a given text.</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Summarise the texts.
4.	Read the texts closely and understand the structure and organization of the text.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Identify the structure and organization of paragraphs and longer texts by developing an awareness of cohesive devices. ▪ Analyse the organisational patterns of a text (such as chronological, cause-effect, problem-solution and reason-conclusion). ▪ Identify cohesive devices and their referents. ▪ Identify the discourse markers and their functions in the texts. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Identify the structure and organization of paragraphs and longer texts by developing an awareness of cohesive devices. ▪ Analyse the organisational patterns of a text (such as chronological, cause-effect, problem-solution and reason-conclusion). ▪ Identify cohesive devices and their referents. ▪ Identify the discourse markers and their functions in the texts. ▪ Compare the structure of different types of text organization.
5.	Read the texts and predict the content and make inference.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Read the title and predict the content of the text. ▪ Make predictions about the content of a text while reading based on contextual clues, text features, background knowledge, patterns of relationship of ideas, etc. ▪ Make predictions about upcoming events in the narrative texts. ▪ Make inferences from contextual information, writer's viewpoints, implied information, etc. ▪ Use knowledge of the world or background knowledge while reading. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Read the title and predict the content of the text. ▪ Make predictions about the content of a text while reading based on contextual clues, text features, background knowledge, patterns of relationship of ideas, etc. ▪ Make predictions about upcoming events in the narrative texts. ▪ Make inferences from contextual information, writer's viewpoints, implied information, etc. ▪ Use knowledge of the world or background knowledge while reading.
6.	Read the texts and take notes.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Make notes by reading various resources. ▪ Read a text and make notes covering the key points. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Make notes by reading various resources. ▪ Read a text and make notes covering the key points. ▪ Organise the notes and write on what has been read.
7.	Read and	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Interpret and integrate 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Interpret and integrate

	interpret the para-orthographic texts.	information presented in diagrammatic forms (charts, graphs, tables, maps etc.) <ul style="list-style-type: none"> Paraphrase information or ideas of the texts. 	information presented in diagrammatic forms (charts, graphs, tables, maps etc.) <ul style="list-style-type: none"> Paraphrase information or ideas of the texts.
8.	Read texts and deduce the meaning of unfamiliar lexical items from the context.	<ul style="list-style-type: none"> Deduce the meaning of unfamiliar lexical items on the basis of contextual, syntactic and semantic clues. 	<ul style="list-style-type: none"> Deduce the meaning of unfamiliar lexical items on the basis of contextual, syntactic and semantic clues.
9.	Use an authentic English dictionary, thesaurus, encyclopedia, and academic reference material.	<ul style="list-style-type: none"> Use an authentic English dictionary, thesaurus, encyclopedia, and academic reference materials. 	<ul style="list-style-type: none"> Use an authentic English dictionary, thesaurus, encyclopedia, and academic reference materials.
10.	Read and identify the practices and values of national and target cultures.	<ul style="list-style-type: none"> Read and identify the practices and values of national and target cultures. Read a variety of texts from both national and international cultures for information and understanding. Read and compare social, democratic, political and economic issues in both national and international cultures. Read expository texts on issues affecting social, political, economic and cultural aspects in a given society. 	<ul style="list-style-type: none"> Read and identify the practices and values of national and target cultures. Read a variety of texts from both national and international cultures for information and understanding. Read and compare social, democratic, political and economic issues in both national and international cultures. Read expository texts on issues affecting social, political, economic and cultural aspects in a given society.

3.4 Writing

S. N.	Writing constructs	Learning outcomes	
		Grade 11	Grade 12
1.	Compose well-	<ul style="list-style-type: none"> Compose well-formed 	<ul style="list-style-type: none"> Compose well-formed paragraphs including the

	formed paragraphs.	paragraphs including the appropriate topic sentence, supporting details and a concluding sentence.	appropriate topic sentence, supporting details and a concluding sentence.
2.	Write different kinds of letters and emails with appropriate format and layout.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Write different types of personal letters such as letters to friends, and relatives. ▪ Write emails. ▪ Create blogs for expression. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Write different types of formal letters such as letters to the editors, complain letters, job application letter, and business letters. ▪ Write emails. ▪ Prepare curriculum vitae (CV) with appropriate format and layout. ▪ Create blogs for expression.
3.	Write well organised essays on the given topics and the topics of own interest.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Write well organised descriptive, narrative, argumentative and expository essays on the given topics and the topics of interest. ▪ Edit the written products. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Write well organised descriptive, narrative, argumentative and expository essays on the given topics and the topics of interest. ▪ Edit the written products.
4.	Write news articles on current issues.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Write articles on current issues using appropriate forms and styles. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Write articles on current issues using appropriate forms and styles.
5.	Write formal reports in an appropriate style and format.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Write study reports based on project works or mini-researches in an appropriate form and format. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Write study reports based on project works or mini-researches in an appropriate form and format.
6.	Narrate a sequence of events and personal experiences.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Narrate an event in a chronological order. ▪ Narrate a personal experience appropriately. ▪ Write stories. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Narrate an event in a chronological order. ▪ Narrate a personal experience appropriately. ▪ Write biographies of famous national and international people. ▪ Write a travelogue/memoire.
7.	Describe a person or event appropriately.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Describe a person or event using appropriate structures and vocabularies. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Describe a person or event using appropriate structures and vocabularies.
8.	Summarise a text.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Summarise a text into a short form condensing the information. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Summarise a text into a short form condensing the information.
9.	Write a character sketch.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Write a character sketch of the characters in a text. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Write a character sketch of the characters in a text with

			sufficient arguments.
10.	Write a book/film review.	<ul style="list-style-type: none"> Write a critical review of a book/film. 	<ul style="list-style-type: none"> Write a critical review of a book/film.
11.	Transfer information from tables, graphs and charts to prose and vice versa.	<ul style="list-style-type: none"> Transfer information from tables, graphs and charts to prose and vice versa. Describe and interpret tables, charts and graphs clearly. 	<ul style="list-style-type: none"> Transfer information from tables, graphs and charts to prose and vice versa. Describe and interpret tables, charts and graphs clearly.
12.	Prepare communiqué and press release.	<ul style="list-style-type: none"> Prepare communiqué in a simple and clear form. 	<ul style="list-style-type: none"> Prepare a press release of an organisation.
13.	Use the mechanics of writing properly.	<ul style="list-style-type: none"> Write a variety of text types using spelling, punctuation, capitalisation, contractions, abbreviations, acronyms, numbers and numerals properly. 	<ul style="list-style-type: none"> Write a variety of text types using spelling, punctuation, capitalisation, contractions, abbreviations, acronyms, numbers and numerals properly.
14.	Use various strategies for generating and organising ideas for writing.	<ul style="list-style-type: none"> Use writing strategies such as brainstorming, making mind maps and spider grams for generating ideas. Gather required information for writing from various printed and online sources. Draft interview questions to collect information. Take notes while reading or interviewing and use the notes for writing. Use a range of organisational strategies such as clustering, webbing, and mapping to present information. Critically analyse the sample writings to find out their structure and styles. 	<ul style="list-style-type: none"> Use writing strategies such as brainstorming, making mind maps and spider grams for generating ideas. Gather required information for writing from various printed and online sources. Draft interview questions to collect information. Take notes while reading or interviewing and use the notes for writing. Use a range of organisational strategies such as clustering, webbing, and mapping to present information. Critically analyse the sample writings to find out their structure and styles.
15.	Apply process approach to writing for producing a variety of	<ul style="list-style-type: none"> Apply the stages of process approach (i.e. planning, making an outline, preparing the first draft and revising, editing and 	<ul style="list-style-type: none"> Apply the stages of process approach (i.e. planning, making an outline, preparing the first draft and revising, editing and producing the final

	creative writings.	producing the final draft) for creating a variety of creative writings such as essays, personal experiences and articles.	draft) to create a variety of creative writings such as essays, personal experiences and articles.
16.	Use an authentic English dictionary, thesaurus, encyclopedia, and academic reference material.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Use an authentic English dictionary, thesaurus, encyclopedia, and academic reference materials for drafting, revising and editing their writing. ▪ Develop personal dictionary. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Use an authentic English dictionary, thesaurus, encyclopedia, and academic reference materials for drafting, revising and editing their writing. ▪ Develop personal dictionary.

Note:

Self-exploration and self-expression/creative writing should be dealt with as an inherent part while interacting with texts.

4. Scope and Sequence

4.1 Reading

The content of reading section is divided into two parts: Part I and Part II. Part I includes a wide variety of contemporary issue-based thematic texts intended for the practice of (a) intensive reading (b) grammar (c) vocabulary (d) listening and speaking (e) writing. Part II is built on the successful exposition of Part I. Part II includes literary genre-based selected texts of different types for reading for pleasure, for both intensive and extensive purposes so as to enable the learners to discern different aspects of literary texts and practise creative writings, which involves expression of imagination.

Part I (Outlines for the selection of texts)

There will be a wide variety of texts on different issues- both local and global of mainly contemporary concerns, which include gender issues, diaspora, science and technology, depletion of natural resources, etc. There will be maximum 21 reading texts of moderate length not exceeding 2000 words and technical terms at each grade. The texts should be taken from various thematic areas that have been proposed below. Around each selected text, specially tailored exercises will be developed for supporting the learners' engagement with the texts.

S. No.	Thematic areas	Possible topics
1.	Education and humanity	ethics, human values, moral values, education, spirituality, animal rights, patriotism, responsibility of citizens
2.	Health, sports and adventure	yoga, travelogue, illness, disease, diet, nutrition, epidemics, hygiene, mental health, physical exercise, traditional and alternative medicine, meditation
3.	Media and society	change in communication and pace of life, advertising, bias in media, the Internet, radio and television, telephone, press

4.	History and culture	identity, language, ethnicity, ethnic groups in Nepal, folk literature, folk songs, folk culture/children's literature diaspora, ethics, cultural diversity, beliefs, values and norms, etiquette, historical events, national customs
5.	Ecology and development	global warming, deforestation, diversity, sustainable development, population, agronomy, forestry, wildlife, weather, ecosystem, food and water, the effect of man on nature, the environment, natural disaster
6.	Science and technology	ethics and science, impact of ICT on society, entertainment, renewable energy
7.	Globalisation and economy	international economy, migration, poverty and famine, global citizenship
8.	Humour and satire	humour, satire
9.	Democracy and human rights	democracy, human rights, gender, law and justice, legal awareness, children's rights, women's rights, rights of senior citizens, non-violence, charity
10.	Home life, family and social relationships	celebrations and social events, friendship, work, family, social acceptance, sex education
11.	Arts, music and creation	painting, arts, music, creation
12.	Fantasy	fantasy, imagination
13.	Career and entrepreneurship	jobs, career, entrepreneurship, problems of unemployment
14.	Power and politics	power, politics, struggle, conflict
15.	War and peace	war, peace
16.	Critical thinking	critical thinking, divergent thinking, logical thinking

Possible text types for part I

A wide variety of texts will be covered for reading purposes. Reading texts for part I will cover the following types:

- interviews
- book/film reviews
- news reports and articles
- literary writings
- reports
- academic publications
- letters
- essays
- news articles

- biographies/auto-biographies
- product guides
- poems
- blogs
- brochures
- emails
- travelogues/memoire

Part II (Outline for the selection of reading texts)

As mentioned before, this part will consist of different types of creative works that involve the expression of imagination and art so that the students can perceive how language functions differently. These are higher functions. This section will expose the students to a different world of imagination and art. This will encourage them to read more, think more and express with individual artistry. There lies infinite possibility of growing independently. In this part, there will be maximum **20** reading texts of moderate length at each grade.

The genres that will be included in this part along with the number of texts of each genre is given below:

S. N.	Genres	Number of texts to be included
1.	Short stories	7
2.	Poems	5
3.	Essays	5
4.	One act plays	3
Total		20

Based on the above genres, different types of reading and writing tasks should be developed so that the students can think more independently, work creatively and develop a good foundation for the university level education.

The tasks incorporated in this part will focus on:

- glossary
- literary devices used in the texts
- comprehension questions (short and long: literature-based reading, reading between the lines, appreciation of texts, interpretation of texts)
- writing a summary
- describing the character
- comparing and contrasting
- critical and creative writing

4.2 Writing

Grade 11	Grade 12
1. Paragraphs 2. Personal letters (letters to friends and	1. Paragraphs 2. Formal letters (letters to the editors, job

relatives) emails, blogs 3. Essays (descriptive, narrative, argumentative and expository) 4. News articles 5. Formal reports based on project works or mini-research 6. Narratives (personal experiences, stories, events, travelogues, memoir) 7. Descriptions (persons, events) 8. Summaries 9. Character sketch 10. Book/film review 11. Transferring information from para-orthographic texts 12. Communique 13. Mechanics of writing 14. Writing strategies 15. Process approach to writing	application, business letters) 3. Curriculum vitae 4. Essays (descriptive, narrative, argumentative and expository) 5. News articles 6. Formal reports based on project works or mini-research 7. Narratives (personal experiences, stories, events, travelogues, memoir) 8. Descriptions (persons, events) 9. Summaries 10. Character sketch 11. Book/film review 12. Transferring information from para-orthographic texts 13. Press release 14. Mechanics of writing 15. Writing strategies 16. Process approach to writing
---	--

4.3 Listening and speaking

As far as possible listening and speaking skills will be practised not in isolation but in the context of reading texts in an integrated way. Listening texts will cover the following types in both grades:

- Lectures
- Talks
- Presentations
- Conversations
- Personal accounts (e.g. oral anecdotes, past experiences, etc.)
- Interviews
- Short discussions
- Narratives (e.g. radio dramas)
- Procedures (e.g. instructions and directions)
- Factual accounts (news reports, eye witness accounts)
- Explanations (e.g. how an engine works)
- Expositions (debates, speech, advertisements)
- Public announcements
- Weather forecast

Speaking skill will be linked with the prescribed language functions. The prescribed language functions will be included in the tasks and topics for speaking. Speaking tasks and topics should be linked directly to the reading texts. Speaking tasks will cover the following main areas in both grades:

- conversations/interactions
- formal and informal discussions
- interviews
- telecommunications
- narrating
- making presentations
- describing

4.4. Language functions

The language functions prescribed in this curriculum should be the basis developing tasks for listening and speaking, and the grammar should be linked to the language functions.

Grade 11	Grade 12
<ol style="list-style-type: none">1. Expressing good wishes1. Giving directions and instructions2. Expressing agreement/disagreement3. Expressing decisions, intentions and plans4. Expressing obligation5. Requesting and offering6. Suggesting and advising7. Describing objects, people and places8. Asking about opinions/giving opinions9. Describing experiences10. Describing hopes, wants and wishes11. Expressing certainty, probability, doubt12. Interrupting13. Generalizing and qualifying14. Expressing reactions, e.g. indifference15. Talking about regular actions and activities16. Encouraging/discouraging17. Persuading18. Comparing past and present19. Narrating past events, actions and experiences20. Expressing complements21. Reporting	<ol style="list-style-type: none">1. Expressing feelings, emotions and attitudes2. Expressing certainty3. Expressing indifference4. Making comparisons and contrasts5. Arguing/defending a point6. Responding to counter arguments7. Expressing disappointment8. Clarifying9. Describing processes10. Predicting11. Expressing degrees of certainty12. Expressing necessity13. Speculating14. Giving reasons15. Denying16. Complaining/criticizing17. Reminding18. Summarizing19. Narrating past events, actions and experiences20. Reporting21. Announcing

4.5. Grammar

The grammar part of the curriculum will include the following topics:

- a. Adjectives and adverbs
- b. Concord/subject verb agreement
- c. Prepositions
- d. Modal auxiliaries
- e. Tense and aspects
- f. Infinitives and gerunds
- g. Conjunctions,
- h. Relative clause
- i. Voice
- j. Reported speech

The grammar should not be taught separately. It should be dealt with in the texts as far as possible.

4.6. Sounds, vocabulary and dictionary use

- a. Sound system of English
 - Consonants
 - Vowels
- b. Vocabulary study-word formation
 - Stem/root
 - Prefixes
 - Inflexion
 - Parts of speech
 - Nouns-number
 - Spelling
 - Suffixes
 - Derivation
 - Synonyms/antonyms
 - Idioms and phrases
 - Verb conjugation
 - Punctuation
- c. Dictionary use (focus on the use of electronic dictionary)
- d. Idioms and phrasal verbs

The Curriculum has two broad sections : Language Development and literature. The allocation of working hours for language development and literature will be 73 and 55 respectively.

Note: Activities focusing on the specific features of vocabulary e.g. prefixes, suffixes, changing word class, synonyms, antonyms, giving single words, concussing words, etc. should be designed based on the reading texts.

5 Learning Facilitation Process

5.1 Principles of Language Pedagogy

The current grade XI and XII curriculum is based on the following pedagogic principles :

- **Content and language integrated learning:** Language learning becomes effective when the learners develop an awareness of some specific content knowledge. Meaningful content relating to the real world helps learners comprehend not only the content itself but also the accompanying language. Integrating content and language is a clear departure from the mere communication towards a meaningful cognition through the language being learnt.
- **Real world link:** The principle of real world link is about exposing learners to the realities of the world through meaningful information and knowledge. Simulated and real tasks allow learners to envisage how the English language will be used in their real life.
- **Diversity as a resource:** In diverse classrooms, with learners from multilingual and multi-cultural backgrounds, exploiting diversity as a resource helps not only in the teaching learning process but also in creating social cohesion. The content from diverse contexts establishes the pluralistic concept first in the classrooms and later in the real world.
- **Learning through Information and Communication Technology (ICT):** With the advent of the ICT, language learning has been more accessible to the learners. The mobile and media technologies allow learners to access learning materials from anywhere and anytime. The use of ICT tools in the classroom pedagogy gives learners more autonomy in different ways.
- **Learner engagement:** Language learning becomes enriching as well as fulfilling when learners are fully engaged. Their engagement in the pedagogical process should be ensured with their involvement in the meaningful tasks, projects and out of class activities. Engaged learners are not only successful in developing their language but also become a resource for the class.

5.2 Learning Activities

Based on the above-mentioned pedagogical principles, the following activities have been suggested in order to achieve the competencies of this curriculum:

- Reading and presentation
- Writing projects
- Dramatization, role-play and simulation
- Inquiry-based writing
- Reading for comprehension
- Reading for critical assessment/analysis
- Discussion sessions
- Think - Pair- Share
- RDWS (Read, Discuss, Write and Say/Share)
- Teacher-guided self-study
- Journal writing
- Library visits
- Listening to lyrical poems and songs
- Reciting lyrical poems and songs
- Watching movies (animated/unanimated, comic) and dramas
- Brainstorming and mind mapping
- Quick write/flash writing
- Book/film reviews
- Paraphrasing

5.3 Instructional Materials for Learning Facilitation

Each student must have a textbook. Each teacher should have a teacher's guide and a set of teacher support materials for the appropriate grade, including digital and electronic materials as far as practicable. Teachers should make an extensive and proper use of the board. To make learning easy, effective and interesting, a variety of materials should be used including the following:

- Charts
- Comparison tables
- Role cards
- Newspapers
- Bulletins, brochures
- Pictures/drawings
- Audio-visual materials
- Writing samples (e.g. essay, book/film review, mind mapping, brainstorming, etc.)
- Worksheets
- Flash cards
- Formats (of book review/film review/project work, etc.)
- Dictionaries, computers, audio players and mobile phones
- Multi-media
- Online resources
- Readers
- Additional references
- Sample interpretation/sample summaries/character sketches/poems, etc.

6. Student Assessment

The letter grading system will be used for assessing the students' performance. In order to assess the student's learning achievement as expected by this curriculum, formative as well as summative and internal as well as external assessment will be done.

In order to ensure the learning of the students, informal assessment will be conducted regularly and timely feedback will be provided to the students for improvement. The goal of formative assessment is to help the learners to learn more rather than to check what they have learnt and what they have not. Formative assessment should focus on those areas which pose problems in learning. This can also take the form of remedial teaching. Formative assessment should focus on the development of all the language skills and aspects in the learners. Various classroom activities and techniques should be used to help the learners to learn more. The following techniques/activities can be used as tools for formative assessment:

<ul style="list-style-type: none"> • Observation of students' linguistic behaviour • Anecdotal record • Rating scale • Check lists • Work sample/written samples • Interviews • Home assignments 	<ul style="list-style-type: none"> • Portfolio • Tests (class, weekly, monthly, trimester) • Project works • Creative works • Self-initiation in learning • Class work 	<ul style="list-style-type: none"> • Games • Debates • Story telling/retelling • Poetry recitation • Dramatization/simulation • Role play • Group discussion • Journal writing
---	--	--

As a part of summative assessment, tests for assessing four skills of language, viz. listening, speaking, reading and writing will be conducted terminally. Listening and speaking tests will be conducted on practical basis. There will be both internal as well as external evaluation as part of summative or final assessment.

6.1 Internal Evaluation: The international evaluation converts 25 marks. The allocation of marks is as follows:

S. N.	Areas	Marks
1.	Participation	3
2	Listening test	6
3	Speaking test	10
4	Score from terminal exams	6
	Total marks	25

6.2 External evaluation: The external evaluation carries 75 marks. The allocation of marks for each language skill and aspect is given below:

S. N.	Language skills and aspects	Marks
1.	Reading	35
2.	Writing	25
3.	Grammar	10
4.	Vocabulary	5
	Total marks	75

6.3 Alternative Evaluation

For the students with disabilities, alternative assessment tools will be used. They are suggested in the test specification grid.

6.4 Elaboration of Internal Assessment

S. N.	Areas	Marks	Guidelines for evaluation
1.	Participation	3	This covers students' attendance, participation in classroom activities and their performance on classwork, homework and project works assigned to them. The teacher needs to maintain the record of students. The same record is to be consulted to award the marks for this aspect.
2	Listening test	6	<p>1. Listening comprehension</p> <p>Types of sound files:</p> <p>(The sound files may contain: lectures, talks, presentations, poetry, interviews, conversations, short discussions, advertisements, personal accounts (oral anecdotes, past experiences) narratives (e.g. radio dramas), instructions and directions, factual accounts (e.g. eye news reports, eye witness accounts) explanations, public announcements operating instructions, weather forecast)</p> <p>There will be two listening tasks on two different sound files. Each task should consist of three questions.</p> <p><i>Note: The sound files should be authentic and clearly articulated with normal speed of delivery. Each sound file should be of 3 minute maximum in length.</i></p>

			<p>Listening constructs to be focused:</p> <ol style="list-style-type: none"> Specific information Gist Main information and supporting details Specific information and important details <p>Number of sound files: Two sound files each carrying 3 marks will be used.</p> <p>Length of the sound file: Maximum three minutes</p> <p>Types of test items</p> <table border="1"> <tr> <td>1. Multiple choice</td> <td>4. Short answer questions</td> </tr> <tr> <td>2. Fill in the blanks</td> <td></td> </tr> <tr> <td>3. Matching</td> <td></td> </tr> </table> <p>Alternative test methods for students with speech and hearing difficulties</p> <p>For the students with speech and hearing difficulties, any one of the following types of questions can be asked:</p> <ol style="list-style-type: none"> Paragraph writing on a given topic Writing a letter Writing a description of the given picture <p>Time: 20 minutes.</p>	1. Multiple choice	4. Short answer questions	2. Fill in the blanks		3. Matching	
1. Multiple choice	4. Short answer questions								
2. Fill in the blanks									
3. Matching									
3	Speaking	10	<p>The speaking test will be administered practically. The test starts with greeting and introducing to make the students feel comfortable. This will not carry any marks. The speaking test consists of the following sections:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Introduction and interview (3 marks) The students will be asked at least any three questions on their personal affairs and immediate situation. (How are you preparing for the exam? What will you study after grade 12? What's your aim in life? Do you like English? Why?/Why not?) 2. Describing pictures (4 marks) The students are given a picture or a set of pictures. They are expected to describe the picture in at least 8 sentences. 3. Speaking on a given topic (3marks) The students will be given a topic like; my school, my hobby, my family. They will get one-minute time to 						

			<p>think over the topic and then they will speak on the topic. This will also be done individually.</p> <p>Time: 10 to 15 minutes for per student</p> <p>Alternative test methods for students with visual difficulties</p> <p>For the students with visual difficulties, ask them to narrate a sequence of events instead of the task 2 'describing pictures' above.</p>
4	Score from terminal exams	6	3 marks from each terminal exams

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम

२०७७

सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षा

कक्षा : ११ र १२

विषय सङ्केत : Sol.005 (कक्षा ११) Sol.006 (कक्षा १२)

साप्ताहिक पाठ्यघण्टा : ५

वार्षिक कार्यघण्टा : १६० घण्टा

१. परिचय

शिक्षालाई ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति, नेतृत्वकला आर्जन गर्ने, समालोचनात्मक विश्व दृष्टिकोणको आधारमा समाजका घटना परिघटनाको व्याख्या गर्ने र समाज रूपान्तरणमा महत्त्वपूर्ण योगदान गर्ने साधनको रूपमा लिइन्छ । शिक्षालाई समयसापेक्ष बनाउन यसलाई समुदायसँग जोड्नुपर्दछ । व्यक्तिले आफू, परिवार, समाज, राष्ट्र र विश्व परिवेशसँग सामञ्जस्य कायम गर्दै समयानुकूल, स्वच्छ, स्वस्थ र मर्यादित जीवन निर्वाहका लागि क्रियाशील रहन शारीरिक, मानसिक तथा संवेगतत्मक व्यवस्थापन गर्नु आवश्यक हुन्छ । मानव जीवनलाई सहज, उन्नत एवम् सुसंस्कृत बनाउन र सामाजिक सम्बन्धहरूलाई न्यायपूर्ण, सौहार्द्रपूर्ण एवम् सहयोगात्मक बनाउँदै लैजान शिक्षाको महत्त्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । समाजलाई समुन्नति र सभ्यतातर्फ अघि बढाउने एउटा प्रभावकारी माध्यमका रूपमा शिक्षालाई लिइन्छ । विश्वमा ज्ञान, विज्ञान र प्रविधिलगायत राजनीति, अर्थतन्त्र, संस्कृति र सामाजिक सम्बन्धहरूमा समेत परिवर्तनहरू आइरहेका हुन्छन् । यस्ता परिवर्तनलाई सम्बोधन गर्न समुदायलाई शिक्षाको पाठ्यक्रमका रूपमा लिई सिकाइका कार्यहरू सञ्चालन गर्नुपर्दछ । विद्यार्थीहरूलाई विद्यालय तहदेखि नै समाज र वातावरणसँग अन्तरक्रिया गर्ने अवसर प्रदान गर्नु पनि आवश्यक छ । यस्तै किशोरकिशोरीमा उत्पन्न हुने द्विविधाहरू व्यवस्थापन गरी कार्यमूलक जीवनमा प्रवेश गर्दा आवश्यक पर्ने जीवनोपयोगी सिपहरू विद्यालय तहमै हासिल गराउनु औचित्यपूर्ण हुन्छ । विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ अनुसार कक्षा ११ र कक्षा १२ का विद्यार्थीहरूमा समाजको अध्ययनसहित जीवनोपयोगी सिप विकास गराई मानवीय मूल्य र मान्यतासहित लोकतान्त्रिक समाजमा अनुकूलन हुन सक्ने सक्षम नागरिक तयार पार्ने उद्देश्यले सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षाको यो पाठ्यक्रम तयार गरिएको छ ।

यस पाठ्यक्रममा सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षाको अवधारणा, सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षाको अन्तरसम्बन्ध र विधि, जीवनोपयोगी सिप, मानव समाजको उद्भव र विकास, समाजको विकास र दर्शन, भूगोल र सामाजिक जीवन, विश्व र नेपालको इतिहास, सामाजिक पहिचान र विविधता, संविधान र नागरिक सचेतना, बस्ती, जनसङ्ख्या र विकास, सहरीकरण र बसाइँसराइ, शिक्षा र विकास, स्वास्थ्य सेवा र सामाजिक विकास, अर्थतन्त्र र विकास र समसामयिक घटनाजस्ता विषय समेटिएको छ । यस

पाठ्यक्रमले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति र मूल्यको विकासमा जोड दिएकाले अध्ययन अध्यापनमा सैद्धान्तिकभन्दा व्यावहारिक र प्रयोगात्मक पक्षमा बढी जोड दिनुपर्ने हुन्छ । यस विषयका लागि साप्ताहिक ५ पाठ्यघण्टा र वार्षिक कुल १६० कार्यघण्टा छुट्याइएको छ । विषयवस्तुमा १२० कार्यघण्टाको सैद्धान्तिक तथा ४० कार्यघण्टाको व्यावहारिक अभ्यास समावेश गरिएको छ । मूल्याङ्कनलाई शिक्षणसिकाइ प्रक्रियाको अभिन्न अङ्गका रूपमा प्रयोग गर्नुपर्ने पक्षलाई जोड दिइएको छ । यसका लागि विद्यार्थीमा आवश्यक सामाजिक तथा जीवनोपयोगी शिक्षाका ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति र मूल्यहरू हासिल भएनभएको परीक्षण हुने गरी मूल्याङ्कनका विभिन्न विधि तथा साधनहरू निर्माण तथा प्रयोग गर्नुपर्दछ । मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई सहजीकरण गर्नका लागि मूल्याङ्कनका आधारसमेत यस पाठ्यक्रममा समावेश गरिएको छ ।

यस पाठ्यक्रममा परिचय, विषयगत रूपमा अपेक्षित ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति, मूल्य र कार्य तत्परतालाई समेटेरी त्यसको क्रियात्मक स्वरूपमा सक्षमता निर्धारण गरिएको छ । सिकाइको स्तर र सक्षमताको विशिष्टीकृत विस्तृतीकरण तथा अधिल्ला कक्षासँग लम्बीय सन्तुलन र अन्य विषयसँगको क्षितिजीय सन्तुलनका आधारमा विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम निर्धारण गरिएको छ । विषयगत विशिष्टपन र मौलिकतालाई समेटेरी सिकाइ सहजीकरणका विधि तथा प्रक्रिया प्रस्तुत गरिएको छ । यसमा आन्तरिक र बाह्य मूल्याङ्कनका विधि तथा प्रक्रियासमेत उल्लेख गरी विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई व्यवस्थित गरिएको छ ।

२. तहगत सक्षमता

१. सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षा र सामाजिक विज्ञानविचको अन्तरसम्बन्ध बोध र प्रस्तुति
२. जीवनोपयोगी सिपहरूका अतिरिक्त व्यक्तिगत र सामाजिक जीवनमा अनुसन्धान र सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको साधनहरूको प्रयोगलाई जीवनोपयोगी सिपका रूपमा उपयोग
३. सामाजिक जीवनमा जीवनोपयोगी सिप विकास, प्रयोग एवम् स्वस्थ जीवनशैलीको व्यावहारिक अभ्यास
४. मानव जाति तथा समाजको विकासक्रमको विश्लेषण एवम् समाज, विश्वदृष्टिकोण र जीवन दर्शनको अन्तरसम्बन्ध बोध र उपयोग
५. भूगोल र मानवजीवनविचको अन्तरसम्बन्ध बोध र अनुकूलन
६. नेपाल तथा विश्वको ऐतिहासिक तथ्यहरूको खोजी एवम् त्यसका कारण र प्रभावको विवेचना
७. बहुजातीयता र बहुसांस्कृतिकताका विविध आयामहरूको पहिचान तथा समातामूलक समाज निर्माणमा सहभागिता
८. नेपालको विगत र वर्तमान संविधानको तुलना र नागरिक अधिकारप्रतिको सचेतता र कर्तव्यको पालना
९. जनसाङ्ख्यिकी, बसाइँसराइ, बस्ती विकास र सहरीकरणको अन्तरसम्बन्धको खोज र प्रस्तुति
१०. नेपालको अर्थतन्त्र र विकासका आयामहरूसँगको अन्तरसम्बन्धको बोध र प्रस्तुति
११. समसामयिक घटना विश्लेषण र सकारात्मक प्रभावको उपयोग
१२. सामाजिक अध्ययन र जीवनोपयोगी शिक्षामा सूचना प्रविधिको प्रयोग तथा प्रस्तुति
१३. विकास र सामाजिक परिवर्तनमा शिक्षा र स्वास्थ्यले पार्ने प्रभावको विश्लेषण

३. कक्षागत सिकाइ उपलब्धि

कक्षा ११	कक्षा १२
१. सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षाको अर्थ, स्वरूप र महत्त्व बताउन	१. सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षाको अन्तरसम्बन्ध उल्लेख गर्न
२. सामाजिक अध्ययन, सामाजिक शिक्षा र सामाजिक विज्ञानको अन्तरसम्बन्ध खोजी गर्न	२. जीवनोपयोगी शिक्षा, जीवनोपयोगी सिप र स्वस्थ जीवनशैलीबिचको अन्तरसम्बन्ध पहिचान गर्न
३. सामाजिक अध्ययनका सिप र जीवनोपयोगी सिपको अवधारणा उल्लेख गर्न	३. सामाजिक अध्ययन र जीवनोपयोगी शिक्षामा प्रयोग हुने विधि, तथ्याङ्क, सूचनाको परिचय र अन्तरसम्बन्ध बताउन
४. डिजिटल साक्षरताका आधारभूत सिपहरू दैनिक तथा व्हावसायिक जीवनमा प्रयोग गर्न	४. सामाजिक अध्ययनमा सहसम्बन्ध तथा कार्यकारण सम्बन्धको अवधारणा बताउन र प्रयोग गर्न
५. सञ्चार एवम् डिजिटल एप्लिकेसनहरूको व्यावहारिक प्रयोग गर्न	५. अध्ययन प्रस्तावना तयार गर्दा ध्यानदिनुपर्ने पक्षहरू बताउन र अध्ययन प्रस्तावनाको सामान्य खाका कोर्न
६. इन्टरनेटको प्रयोगबाट सूचना, तथ्याङ्क, अध्ययन सामग्रीको खोजी र उतरदायी प्रयोग	६. सामाजिक अध्ययनका लागि समस्याको पहिचान र अध्ययन विधिको चयन गर्न
७. जीवनोपयोगी सिपको व्याख्या गर्न र सामाजिक तथा पेसागत जीवनमा तिनको प्रयोग गर्न	७. सामाजिक अध्ययन र जीवनोपयोगी शिक्षामा तथ्यांक संकलन एवम् विश्लेषणका साधनको प्रयोग र प्रस्तुत गर्न
८. मानवजातिको उद्भव र मानव समाजको विकासक्रमको व्याख्या गर्न	८. जीवनोपयोगी सिपको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि बताउन र वर्गीकरण गर्न
९. वर्तमान विश्व परिवेशसँग परिचित हुन र सोअनुरूपको सामाजिक व्यवहार अवलम्बन गर्न	९. समालोचनात्मक चिन्तन, सिर्जनात्मक चिन्तन, समानुभूति, संवेग व्यवस्थापन जस्ता जीवनउपयोगी सिपको अर्थ र महत्त्व बताउन र व्यावहारिक अभ्यास गर्न
१०. विश्वको भौगोलिक परिचय दिन	१०. वर्तमान विश्वको सामाजिक विविधताको विशेषता बताउन र सम्मान गर्न
	११. सामाजिक सम्बन्ध विकासका आधार पहिचान गरी सामाजिक अन्तरनिर्भरताको महत्त्व बताउन
	१२. दर्शन, विश्वदृष्टिकोण र जीवनमा दर्शनको आधारमा वस्तु र घटनाको बोध र विश्लेषण गर्न

	र विश्व मानचित्रमा नेपालको अवस्थिति उल्लेख गर्न	१३.	जीवनदर्शन र मानवीय मूल्यमान्यताहरूको बोध गरी सामाजिक व्यवहारमा प्रदर्शन गर्न
११.	मानव र वातावरणबिचको सम्बन्ध पहिचान गर्न	१४.	समुदायमा आएका परिवर्तनका कारणहरू खोजी गर्न र समाजिक रूपान्तरणको व्याख्या गर्न
१२.	भौगोलिक विविधताले समाजमा पार्ने असरहरूको विश्लेषण गर्न	१५.	नेपालका प्रशासनिक प्रदेशको परिचय दिन र तिनका विशेषताहरू बताउन
१३.	नेपालका पर्यावरणीय क्षेत्रका विविध आयाम र तिनका विशेषताहरू खोजी गर्न	१६.	विभिन्न आयामहरूको आधारमा अन्तरप्रादेशिक सम्बन्ध खोजी गर्न
१४.	विश्व इतिहास लेखनको सुरुवाती अवस्थाको वर्णन गर्न	१७.	नेपालमा विपद्का प्रकार, कारण, प्रभाव तथा संयन्त्र पहिचान गर्न र विपद् व्यवस्थापनका उपायहरू अवलम्बन गर्न
१५.	मध्यकालीन एसियाको आर्थिक उदय र त्यसपछिको आर्थिक सङ्कुचनको व्याख्या गर्न	१८.	सूचना प्रविधिको प्रयोग गरी सामाजिक तथ्य तथा सूचनाको प्रस्तुतीकरण गर्न ।
१६.	औद्योगिक क्रान्तिको परिचय दिई यसका कारण र प्रभावको विश्लेषण गर्न	१९.	सामाजिक र भूसूचनाको संकलन र विश्लेषणमा जिआइएस, आर.एस., जिपिएस प्रविधिको महत्त्व बताउन र सामान्यतः प्रयोग गर्न
१७.	विश्वमा लोकतन्त्रको उदय र त्यसले विकासमा पारेको प्रभावको व्याख्या गर्न	२०.	नेपालको प्राचिन इतिहासको परिचय दिन र त्यस समयको आर्थिक सामाजिक, राजनितिक अवस्था विश्लेषण गर्न
१८.	नेपालका जाति, जनजाति र दलितका विविध पक्षहरूको पहिचान र सवालहरूको विश्लेषण गर्न	२१.	मध्यकालीन इतिहासमा ससाना राज्यहरूको उदय र अवसानको अवस्था उल्लेख गरी सो समयको अर्थतन्त्र, कानून, संस्कृति र कला कौशलको अवस्था विवेचना गर्न
१९.	बहुसांस्कृतिकता र सामाजिक एकताबिचको अन्तरसम्बन्धको समीक्षा गर्न	२२.	आधुनिक नेपालको ऐतिहासिक विकासक्रम, राज्यसत्ता, अर्थतन्त्र, कानून, संस्कृति तथा कला कौशलको वर्णन गर्न
२०.	नेपालको अधिराज्यको संविधान २०४७ र नेपालको संविधानको प्रस्तावनाको तुलना गर्न	२३.	आफ्नो समुदायमा घटेका महत्त्वपूर्ण घटनालाई समय तालिकामा देखाउन
२१.	नेपालको संविधानको राजनीतिक, कानुनी, आर्थिक र सांस्कृतिक विशेषताहरू उल्लेख गर्न	२४.	समाजमा वर्गको अवधारणा र वर्ग विभाजनका आधारहरू बताउन एवम् वर्ग र समाजिक रूपान्तरण बिचको सम्बन्ध पहिचान गर्न
२२.	नेपालको संविधानले व्यवस्था गरेका निर्वाचन प्रणालीको	२५.	लैङ्गिक र अपाङ्गताका विविध पक्षहरूको पहिचान गर्न
		२६.	धार्मिक तथा क्षेत्रीय पहिचानको परिचय र अवधारणा उल्लेख गर्न

	विश्लेषण गर्न	२७.	समावेशीकरणका माध्यमबाट समतामूलक समाज निर्माणका उपायहरू खोजी गर्न
२३.	राष्ट्र, राष्ट्रियता र राष्ट्रिय सुरक्षाको अवधारणा प्रस्तुत गर्न	२८.	सङ्घीय, प्रादेशिक र स्थानीय सरकारहरूको गठन प्रक्रिया र काम, कर्तव्य, अधिकार बताउन
२४.	बस्तीको परिचय, वर्गीकरण र विशेषता बताउन	२९.	सङ्घीय, प्रादेशिक र स्थानीय सरकारहरूबिचको अन्तरसम्बन्धको खोजी गर्न
२५.	बस्तीहरूको प्रकृति र सामाजिक सेवाबिचको तालमेल उल्लेख गर्न	३०.	नागरिक अधिकारप्रति सचेत रही कर्तव्य र उत्तरदायित्वको बोध एवम् पालन गर्न
२६.	बस्ती विकास र पर्यावरणीय क्षेत्रबिचको सम्बन्ध उल्लेख गर्न	३१.	किशोरकिशोरीका अधिकार सम्बन्धमा सचेत रही कर्तव्य पालनामा जिम्मेवार बन्न
२७.	नेपालको जनसङ्ख्याक अवस्था पहिचान गर्न र जनसङ्ख्या व्यवस्थापनका उपायहरू खोजी गर्न	३२.	मुलुकी संहिताको व्यावहारिक पक्षहरूको बोध र परिपालन गर्न
२८.	नेपालको अर्थतन्त्रका आधार पहिचान गरी विशेषताहरू खोजी गर्न	३३.	सूचनाको हकसँग परिचित हुन र यसको उपयोग गर्न
२९.	समाजका औपचारिक र अनौपचारिक आर्थिक कारोबार पद्धतिहरू खोजी गर्न	३४.	सदाचार र सामाजिक जवाफदेहीको अनुसरण गर्न
३०.	नेपालको आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा सार्वजनिक, निजी, सहकारी क्षेत्रको महत्त्व उल्लेख गर्न	३५.	सहरीकरणको अवधारणा र विश्वव्यापी प्रवृत्तिसँग परिचित हुन
३१.	कृषि, उद्योग, निर्माण र सामाजिक क्षेत्रले नेपाली अर्थतन्त्रमा पारेको प्रभाव विश्लेषण गर्न	३६.	नेपालमा सहरीकरणको मापदण्ड, विस्तार र प्रवृत्तिको चर्चा गरी अवसर र चुनौतीको विश्लेषण गर्न
३२.	श्रम शक्ति र रोजगारबिचको अन्तरसम्बन्ध बताउन र उद्यमशीलताका लागि अभिप्रेरित हुन	३७.	बसाइँसराइको अवधारणा, विशेषता र प्रभाव बताउन र सुरक्षित बसाइँसराइका उपायहरू खोजी गर्न
३३.	नेपालको अर्थतन्त्रमा विप्रेषणको योगदान र यसको सामाजिक आर्थिक प्रभाव उल्लेख गर्न	३८.	नेपालको अर्थतन्त्र र वैदेशिक सम्बन्धका आयामहरू उल्लेख गरी छिमेकी देशहरूसँगको सम्बन्धका विविध पक्षहरू विवेचना गर्न
३४.	सरकारी वित्तको स्रोत र वितरण	३९.	नेपालको वैदेशिक व्यापार सन्तुलन र घाटाको अवस्था समीक्षा गर्न
		४०.	क्षेत्रीय तथा वैश्विक सङ्गठनको परिचय दिन दिई तिनको भूमिका व्याख्या गर्न
		४१.	नेपालको वैदेशिक श्रमसम्बन्धी नीतिको सामान्य जानकारी लिन र तिनको कार्यान्वयनका चुनौती र समस्या पहिचान गर्न
		४२.	आर्थिक वृद्धि, मानव विकास तथा दिगो विकास अवधारणा बताउन र नेपालको आर्थिक विकासमा

अवस्थसँग परिचित हुन र यसले सामाजिक विकासमा खेलेको भूमिका समीक्षा गर्न	यिनको भूमिका चर्चा गर्न
३५. नेपालमा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवाको पहुँच र सामुदायिक सहभागिताको अवस्था विश्लेषण गर्न	४३. गरिबी चक्रको अवधारणा बताउन र नेपालको सन्दर्भमा यसको कारण, प्रभाव एवम् सम्बोधनका उपायहरू खोजी गर्न
३६. समुदायमा अभ्यासमा आएका आधुनिक र परम्परागत स्वास्थ्य सेवा पद्धतिको खोजी र विश्लेषण गर्न	४४. राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा भएका समसामयिक घटनाहरूको खोजी, सङ्कलन र प्रभावको विश्लेषण गर्न
३७. स्वस्थ जीवनशैलीको महत्व बोध र अवलम्बन गर्न	४५. शिक्षा, मानव संसाधन र रोजगारीको अन्तरसम्बन्ध वर्णन गर्न
	४६. शिक्षामा पहुँच, समावेशिता र सामुदायिक सहभागिताको अवस्था विश्लेषण गर्न
	४७. शिक्षाले सामाजिक तथा सांस्कृतिक विकासमा ल्याउने परिवर्तन र प्रभावहरू खोजी गर्न

४. विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम

कक्षा ११			कक्षा १२		
विषयक्षेत्र	विषयवस्तु	पाठ्य घण्टा	विषय क्षेत्र	विषयवस्तु (कक्षा १२)	पाठ्य घण्टा
१. सामाजिक तथा जीवनोपयोगी शिक्षाको अवधारणा	१.१ सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षाको अर्थ, स्वरूप (nature) र महत्त्व १.२ सामाजिक अध्ययन, सामाजिक शिक्षा र सामाजिक विज्ञानको भिन्नता र अन्तरसम्बन्ध १.३ सामाजिक अध्ययनका सिप र जीवनोपयोगी सिपको अवधारणा	५	१. सामाजिक तथा जीवनोपयोगी शिक्षाको अवधारणा	१.१ सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षाको अन्तरसम्बन्ध १.२ जीवनोपयोगी शिक्षा, जीवनोपयोगी सिप र स्वस्थ जीवनशैलीबिचको अन्तरसम्बन्ध १.२.१ पूर्विय चिन्तन परम्परा र भैरहेका अभ्यास १.२.२ पाश्चात्य चिन्तन परम्परा र वर्तमान अभ्यास	४

<p>२.जीवनोपयोगी सिपको रूपमा डिजिटल सिपहरू तथा सामान्य अनुसन्धान सिप</p>	<p>२.१ दैनिक तथा व्यावसायिक जीवनमा आवश्यक डिजिटल साक्षरताका आधारभूत सिपहरू</p> <p>२.१.१ कम्प्युटर तथा प्रिन्टरको प्रयोग</p> <p>२.१.२ सञ्चार एप्लिकेसनहरूको प्रयोग</p> <p>(ब्राउजरको प्रयोग, इन्टरनेटसँग सम्पर्क स्थापना, व्यक्तिगत खाता तयार गर्ने, सुरक्षित पासवर्डको प्रयोग, इमेल पठाउने र लिने, इमेलमा सामग्री संलग्न गर्ने, अन्य सामाजिक सञ्जालका साधनको सुरक्षित प्रयोग)</p> <p>२.१.३ अनलाइन पेमेन्ट एकाउन्ट तयारी र प्रयोग</p> <p>२.१.४ डिजिटल एप्लिकेसनको प्रयोग गरी घर, कार्यालय, अस्पताल, यातायात सेवा लिन सक्ने सिपहरू</p> <p>२.२ इन्टरनेटको प्रयोगबाट सूचना, तथ्याङ्क, अध्ययन सामग्रीको खोजी र प्रयोग</p> <p>२.३ इन्टरनेट र सामाजिक सञ्जालको उत्तरदायी प्रयोग(साइबर कानून, अपराधको जानकारीसहित)</p>	<p>१२</p>	<p>२.जीवनोपयोगी सिपको रूपमा डिजिटल सिपहरू तथा सामान्य अनुसन्धान सिप</p>	<p>२.१ अनुसन्धान परिचय</p> <p>सामाजिक अध्ययनमा प्रयोग हुने विधि, तथ्याङ्क, सूचनाको परिचय, यिनीहरूबिच फरक र अन्तरसम्बन्ध</p> <p>२.२ सामाजिक अध्ययनमा सहसम्बन्ध तथा कार्यकारण सम्बन्धको अवधारणा</p> <p>२.३ अध्ययन प्रस्तावनाको संरचना</p> <p>२.४ लेखनकार्यमा अरुको लेखरचनाको प्रयोग गर्दा ध्यान दिनुपर्ने नैतिक पक्षहरू</p> <p>२.५ सामाजिक अध्ययनका लागि समस्या निर्माण र अध्ययन विधि चयन (सर्भे, अन्तर्वार्ता, क्षेत्र अवलोकन)</p> <p>२.६ सामाजिक तथ्याङ्क र सूचना सङ्कलनका विधि र साधनहरू (डिजिटल साधनको समेत प्रयोग जस्तै गुगल सर्भे फर्म, सामाजिक सञ्जाल, कमर्सियल सफ्टवेयर प्रयोग परिचय)</p> <p>२.७ तथ्याङ्क तथा सूचनाको विश्लेषण र प्रस्तुतीकरण</p> <p>(एक्सेल वा यस्तै अन्य साधनमा डाटा इन्ट्री गर्ने, तालिका, ग्राफ, चार्टमा डाटाको प्रस्तुति गर्ने)</p> <p>२.८ एक्सेल वा यस्तै अन्य साधनको प्रयोगबाट विभिन्न स्प्रेडसिटहरू तयार गर्ने तथा औसत, मध्यक, बहुलाङ्क, तथ्याङ्कको फैलावट आदिको गणनाबाट तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्ने</p> <p>२.९ शाब्दिक जानकारीलाई प्रस्तुत गर्ने तरिका</p>	<p>१६</p>
---	--	-----------	---	--	-----------

<p>३. जीवनोपयोगी सिप</p>	<p>३.१ जीवनपयोगी सिपको परिचय र यसको वर्गीकरण</p> <p>३.१.१ निर्णय प्रक्रिया (Decision making)</p> <p>(क) निर्णयको परिचय र प्रकार</p> <p>(ख) निर्णय प्रक्रियाका चरण, प्रयोग र अभ्यास</p> <p>(ग) निर्णयमा अनिर्णीत हुने अवस्थाको पहिचान</p> <p>३.१.२ समस्या समाधान (Problem solving)</p> <p>(क) समस्याको परिचय र पहिचान</p> <p>(ख) समस्या समाधानका चरण</p> <p>(ग) समस्या समाधानको व्यावहारिक अभ्यास</p> <p>३.१.३ सञ्चार (Communication)</p> <p>(क) सञ्चार सिपको पहिचान र प्रकार</p> <p>(ख) सञ्चारका अवरोधहरू</p> <p>(ग) प्रभावकारी सञ्चार र प्रभावकारी सम्बन्ध</p> <p>(घ) प्रभावकारी सञ्चारका माध्यम र अभ्यास</p> <p>(ङ) सामाजिक सञ्जालको सदुपयोग</p> <p>३.१.४ तनाव व्यवस्थापन (Stress management)</p> <p>(क) तनावको अर्थ, सिर्जित अवस्था र असर</p> <p>(ख) तनाव व्यवस्थापनका उपायहरू : समर्पण, प्रतिरोध र सम्भौता तथा तिनका व्यावहारिक अभ्यास</p> <p>(ग) तनाव व्यवस्थापनका रणनीति</p> <p>(घ) द्वन्द्व, तनाव, द्वन्द्व रूपान्तरण</p>	<p>२१</p>	<p>३. जीवनोपयोगी सिप</p>	<p>३.१ जीवनोपयोगी सिपको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि, वर्गीकरण र अभ्यास</p> <p>३.१.१ समालोचनात्मक चिन्तन (Critical thinking)</p> <p>(क) अर्थ र महत्त्व</p> <p>(ख) समालोचनात्मक चिन्तनमा प्रयोग हुने सिपहरू</p> <p>(ग) आत्मालोचना र स्वरूपान्तरण</p> <p>(घ) कार्य तथा घटनाको समालोचनात्मक चिन्तन विकास र अभ्यास</p> <p>३.१.२ सिर्जनात्मक चिन्तन (Creative thinking)</p> <p>(क) अर्थ र विशेषता</p> <p>(ख) चरण</p> <p>(ग) सिर्जनात्मक चिन्तनको अभ्यास</p> <p>३.१.३ समानुभूति (Empathy)</p> <p>(क) अर्थ, मूल तत्त्व र किसिम</p> <p>(ख) सिप विकास र अभ्यास</p> <p>३.१.४ आत्मबोध (Self-awareness)</p> <p>(क) आत्मबोधको अर्थ, महत्त्व र तरिका र अभ्यास</p> <p>(ख) आत्ममूल्याङ्कनको अर्थ, तरिका, महत्त्व र प्रयोग</p> <p>३.१.५ संवेग व्यवस्थापन (Emotion management)</p> <p>(क) संवेग र संवेग व्यवस्थापनको अवधारणा, सिप र उपायहरू</p> <p>(ख) किशोरावस्थाका संवेग र यसको व्यवस्थापन</p> <p>(ग) किशोरावस्थामा संवेग नियन्त्रणका लागि योग तथा ध्यान</p>	<p>२१</p>
--------------------------	--	-----------	--------------------------	--	-----------

	<p>र व्यवस्थापनको प्रक्रिया र अभ्यास</p> <p>(ड) तनाव व्यवस्थापनमा मनोसामाजिक परामर्श, योग र ध्यानको प्रयोग</p> <p>३.१.५ अन्तरवैयक्तिक सिप र सम्बन्ध (Interpersonal skills and relationship)</p> <p>(क) अन्तरवैयक्तिक सिपको अर्थ र महत्त्व</p> <p>(ख) अन्तरवैयक्तिक सम्बन्ध सुधारका उपाय</p> <p>(ग) अन्तरवैयक्तिक सम्बन्ध र सामाजिक सञ्जाल</p> <p>(घ) असल नेतृत्वका लागि अन्तरवैयक्तिक सम्बन्ध व्यवस्थापन</p> <p>(ङ) टोलीकार्य र नेतृत्व विकास</p>				
४.मानव समाजको उद्भव र विकास	<p>४.१ मानवजातिको उद्भव र मानव समाजको विकासक्रम</p> <p>४.१.१ ढुङ्गे युगको जीवन पद्धति</p> <p>४.१.२ कृषि युगको सुरुआत र विकास</p> <p>४.१.३ पुँजीवादी युग, औद्योगिक युग (विश्व) र त्यसको प्रभाव</p> <p>४.२ वर्तमान विश्व परिवेश र सामाजिक व्यवहार</p>	१२	४. समाजको विकास र दर्शन	<p>४.१ वर्तमान विश्वका सामाजिक विविधता र विशेषता (धर्म, संस्कृति, कला र भाषा)</p> <p>४.२ सामाजिक सम्बन्धहरूको विकास र सामाजिक अन्तरनिर्भरता</p> <p>४.३ जीवन दर्शन, सामाजिक मूल्यमान्यताहरू र सामाजिक व्यवहार</p> <p>४.३.१ दर्शनको अर्थ, विभिन्न विश्वदृष्टिकोणको बोध र जीवन दर्शन परिचय</p> <p>४.३.२ विभिन्न विश्वदृष्टिकोणबाट बुझिने जीवन र जगत् (समाज, विविधता र सामाजिक सम्बन्ध)</p> <p>४.३.३ समतामूलक विश्वदृष्टिकोण</p> <p>४.४ दैनिक जीवनमा दर्शनको उपयोगिता</p> <p>४.५ समुदायमा आएका परिवर्तन र सामाजिक रूपान्तरण</p>	१२

<p>५. भूगोल र सामाजिक जीवन</p>	<p>५.१ विश्वको भौगोलिक चिनारी र विश्व मानचित्रमा नेपाल</p> <p>५.२ मानव र वातावरणविचको सम्बन्ध : परिचय, पहिचान र प्रस्तुति</p> <p>५.३ भौगोलिक विविधताले समाजमा पार्ने असरहरू</p> <p>५.३.१ अर्थतन्त्र</p> <p>५.३.२ जीविकोपार्जन</p> <p>५.३.३ क्षेत्रीय र प्रादेशिक अन्तरसम्बन्ध</p> <p>५.३.४ पहुँच र सहजता</p> <p>५.३.५ पर्यटन</p> <p>५.४ नेपालका पर्यावरणीय क्षेत्रका विविध आयाम र तिनका विशेषताहरू</p> <p>५.४.१ भौगोलिक</p> <p>५.४.२ जनसाङ्ख्यिक</p> <p>५.४.३ आर्थिक</p> <p>५.४.४ सामाजिक तथा सांस्कृतिक</p>	<p>१६</p>	<p>५. भूगोल र सामाजिक जीवन</p>	<p>५.१ नेपालका प्रशासनिक प्रदेशको परिचय र तिनका विशेषताहरू</p> <p>५.१.१ भौगोलिक</p> <p>५.१.२ जनसाङ्ख्यिक</p> <p>५.१.३ आर्थिक</p> <p>५.१.४ सामाजिक तथा सांस्कृतिक</p> <p>५.२ अन्तरप्रादेशिक सम्बन्धका विविध आयामहरू</p> <p>५.२.१ आर्थिक र सामाजिक तथा सांस्कृतिक सम्बन्ध</p> <p>५.३ नेपालमा विपत् : प्रकार, कारण, प्रभाव,संयन्त्र, योजना निर्माण र व्यवस्थापन</p> <p>५.४ भूगोल र सामाजिक जीवनमा सूचना प्रविधि</p> <p>५.४.१ सामाजिक तथ्य तथा तथ्याङ्क प्राप्तमा सूचना प्रविधि प्रयोग गरी ग्राफ, चार्ट र रेखाचित्रको माध्यमबाट प्रस्तुति</p> <p>५.४.२ सामाजिक र भूसूचनाको संकलन र विश्लेषणमा जिआइएस, आर.एस., जिपिएस प्रविधिको महत्त्व र प्रयोग</p>	<p>१८</p>
<p>६. विश्वको इतिहास</p>	<p>६.१ विश्वको इतिहास</p> <p>६.१.१ विश्व इतिहासको लेखनको सुरुआत र इतिहास लेखनका मूल प्रवृत्ति</p> <p>६.१.२ मध्यकालीन एसिया : आर्थिक उदय</p> <p>६.१.३ एसियामा आर्थिक सङ्कुचन</p> <p>६.१.४ औद्योगिक क्रान्ति :कारण र प्रभाव(युरोपेली औपनिवेशिकताको सुरुआत)</p>	<p>१५</p>	<p>६.नेपालको इतिहास</p>	<p>६.१ नेपालको इतिहास</p> <p>६.१.१ प्राचीन काल : परिचय र आर्थिक, सामाजिक एवम् राजनीतिक अवस्था</p> <p>६.१.२ मध्य काल :</p> <p>(क) ससाना राज्यहरूको उदय र अवसान</p> <p>(ख) अर्थतन्त्र, कानून, संस्कृति र कला कौशल</p> <p>६.१.३ आधुनिक काल: राज्यसत्ता, अर्थतन्त्र, कानून, संस्कृति र कला</p>	<p>१५</p>

	६.२ लोकतन्त्रको उदय र विकास			कौशल (क) पृथ्वीनारायण शाहदेखि राणाकालको अन्त्यसम्म (ख) सङ्क्रमणकालीन अवधि (वि.सं. २००७ देखि २०१७ सम्म) (ग) पञ्चायत काल (वि.सं. २०१७ देखि २०४७ सम्म) (घ) बहुदलीय लोकतन्त्र (वि.सं. २०४७ देखि २०६३ सम्म) (ङ) दोस्रो सङ्क्रमणकालीन अवधि (वि.सं. २०६३ देखि २०७२ सम्म) (च) सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक काल (वि.सं. २०७२ देखि हालसम्म)	
७. सामाजिक पहिचान र विविधता	७.१ बहुजातीयता र बहुसांस्कृतिकता ७.१.१ जातप्रथा (क) जातप्रथाको प्रारम्भिक इतिहासका तीन अवधारणाहरू : दैवी, शास्त्रीय र व्यवहारजन्य (ख) जात, उपजात र आर्थिक विस्तार ७.१.२ जाति, जनजाति : पहिचान र सवाल : जनसङ्ख्या, मानव अधिकार र समावेशीकरण ७.१.३ दलित सवाल : जनसङ्ख्या, मानव अधिकार र समावेशीकरण ७.२ बहुसांस्कृतिकता र सामाजिक एकता	१८	७. सामाजिक पहिचान र विविधता	७.१ सामाजिक वर्ग, वर्ग विभाजनका आधार र सामाजिक रूपान्तरण ७.२ लैङ्गिक सवाल ७.२.१ लैङ्गिकताको निर्माण : जैविक र सामाजिक ७.२.२ लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसङ्ख्यक ७.२.३ लैङ्गिक समावेशिता ७.३ अपाङ्गताको सवाल ७.३.१ पहिचान र समावेशीकरण ७.४ धार्मिक तथा क्षेत्रीय पहिचान र समावेशीकरण ७.५ समतामूलक समाज निर्माणका उपायहरू	१५
८. संविधान र नागरिक सचेतना	८.१ नेपालको अधिराज्यको संविधान २०४७ र नेपालको संविधानको प्रस्तावनाको तुलना ८.२ नेपालको संविधानको राजनीतिक, कानुनी, आर्थिक र	१२	८. संविधान र नागरिक सचेतना	८.१ सङ्घीय, प्रादेशिक र स्थानीय सरकारहरूको गठन प्रक्रिया, काम, कर्तव्य, अधिकार र अन्तरसम्बन्ध ८.२ नागरिक अधिकार, कर्तव्य र उत्तरदायित्व	१२

	सांस्कृतिक विशेषताहरू ८.३ नेपालको संविधान र निर्वाचन प्रणाली ८.४ राष्ट्र, राष्ट्रियता र राष्ट्रिय सुरक्षाको अवधारणा			८.३ किशोरकिशोरीका कर्तव्य र अधिकार ८.४ मुलुकी संहिताको व्यावहारिक पक्ष ८.५ सूचनाको हक र यसको कार्यान्वयन ८.६ सदाचार र सामाजिक जवाफदेही	
९. बस्ती, जनसङ्ख्या या र विकास	९.१ बस्ती विकास ९.१.१ बस्तीको परिचय र वर्गीकरण ९.१.२ ग्रामीण र सहरी बस्तीका विशेषताहरू ९.१.३ बस्तीहरूको प्रकृति र सामाजिक सेवाविचको तालमेल ९.१.४ बस्ती विकास र पर्यावरणीय क्षेत्र ९.२ जनसङ्ख्या र विकास ९.२.१ जनसङ्ख्या वितरण, परिवर्तन र प्रादेशिक विकास ९.२.२ उमेर संरचनाको सङ्क्रमण र जनसाङ्ख्यिक लाभांशको उपयोग ९.२.३ जनसङ्ख्या व्यवस्थापन	१८	९.सहरीकरण र बसाइँसराइ	८.१ सहरीकरण ८.१.१सहरीकरणको अवधारणा र विश्वव्यापी प्रवृत्ति ९.१.२ नेपालमा सहरीकरणको मापदण्ड, विस्तार र प्रवृत्ति ९.१.३ गाउँ सहर सम्बन्ध र जीविकोपार्जन शैली ९.१.४ सहरीकरणका अवसर र चुनौती ९.२ बसाइँसराइ ९.२.१ बसाइँसराइको अवधारणा र विशेषता ९.२.२ बसाइँसराइको वर्गीकरण, प्रवृत्ति र प्रभाव ९.२.३ सुरक्षित एवम् मर्यादित आप्रवासन ९.२.४ बसाइँसराइ र यसको प्रभाव (क) आर्थिक (विप्रेषणसहित) (ख) सामाजिक (ग) सांस्कृतिक	१८
१०. अर्थतन्त्र र विकास	१०.१ नेपालको अर्थतन्त्रका आधार र विशेषताहरू: कृषि, पर्यटन, उद्योग र व्यापार १०.२ नेपालको अर्थतन्त्रमा	१६	१० अर्थतन्त्र र विकास	१०.१ नेपालको अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध, अर्थतन्त्र र विकास १०.१.१ नेपालको विदेश नीतिका आधार र अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध (भारत,	१८

	<p>सार्वजनिक, निजी, सहकारी क्षेत्रको तीन खम्बे नीतिको महत्त्व</p> <p>१०.३ विप्रेषण र नेपाली अर्थतन्त्र</p> <p>१०.४ नेपाली समाजमा विद्यमान आर्थिक क्रियाकलाप तथा औपचारिक र अनौपचारिक आर्थिक कारोबार पद्धतिहरू</p> <p>१०.५ कृषि, उद्योग, निर्माण र सामाजिक क्षेत्रको नेपाली अर्थतन्त्रमा प्रभाव</p> <p>१०.६ श्रम शक्ति, रोजगार र उद्यमशीलता</p> <p>१०.७ सरकारी वित्त: स्रोत, वितरण र सामाजिक विकास</p>			<p>चिन र अन्य विश्वसम्बन्ध)</p> <p>१०.१.२ अर्थतन्त्र र नेपालको वैदेशिक सम्बन्ध</p> <p>१०.१.३ नेपालको भारत र चिनसँगको सामाजिक सांस्कृतिक र आर्थिक सम्बन्ध</p> <p>१०.२ वैदेशिक व्यापार सन्तुलन र घाटा</p> <p>१०.३ नेपालको वैदेशिक श्रमसम्बन्धी नीति</p> <p>१०.४ क्षेत्रीय, वैश्विक सङ्गठनको सामाजिक आर्थिक भूमिका</p> <p>१०.४.१ सार्क (SAARC)</p> <p>१०.४.२ बिमस्टेक (BIMSTEC)</p> <p>१०.४.३ विश्व व्यापार सङ्गठन</p> <p>१०.४.४ साफ्टा</p> <p>१०.५. आर्थिक वृद्धि, मानव विकास तथा दिगो विकास अवधारणामा नेपालको आर्थिक विकास</p> <p>१०.६. नेपालमा गरिबी चक्र र सम्बोधनका उपायहरू</p> <p>१०.७ निम्नलिखित क्षेत्रसँग सम्बन्धित राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरका समसामयिक घटनाहरू</p> <p>(क) शिक्षा</p> <p>(ख) विज्ञान तथा प्रविधि</p> <p>(ग) राजनीति</p> <p>(घ) अर्थतन्त्र</p> <p>(ङ) समाज</p>	
११. स्वास्थ्य	<p>११.१ स्वास्थ्य</p> <p>११.१.१ नेपालमा गुणस्तरिय</p>	१५	११ शिक्षा र	<p>११.१ शिक्षा</p> <p>११.१.१ शिक्षा र मानव संसाधन</p>	११

सेवा र सामाजिक विकास	स्वास्थ्य सेवा: पहुँच र सामुदायिक सहभागिता ११.१.२ नेपालको समुदायमा अभ्यासमा आएका आधुनिक र परम्परागत स्वास्थ्य सेवा पद्धति ११.२ स्वस्थ जीवनशैली र सामाजिक जीवन ११.२.१ पोषणयुक्त तथा सन्तुलित खाना ११.२.२ शारीरिक, मानसिक र आत्मिक स्वास्थ्य ११.२.३ विभिन्न दुर्व्यसन, कुलत तथा लागु पदार्थप्रतिको सजगता ११.२.४ किशोरावस्था र स्वस्थ जीवनशैली ११.२.५ योग तथा ध्यानको महत्त्व र अभ्यास ११.२.६ फुर्सदको उपयोग, खेल, मनोरञ्जन, आराम तथा निन्द्रा ११.२.७ सामुदायिक सहभागिता : सामुदायिक कार्य र स्काउट ११.२.८ मितव्ययी जीवनशैली र आर्थिक व्यवस्थापन		सामाजिक विकास	विकास ११.१.२ शिक्षामा पहुँच र समावेशिता ११.१.३ शिक्षाले सामाजिक तथा सांस्कृतिक विकासमा ल्याउने परिवर्तन र प्रभाव ११.१.४ नेपालको शिक्षामा समुदायको सहभागिता ११.१.५ शिक्षा र रोजगार	
----------------------	---	--	---------------	---	--

५. विषयक्षेत्र र पाठ्यघण्टा

क्र.स.	विषय क्षेत्र	कक्षा ११			कक्षा १२			
		पाठ्यघण्टा			विषय क्षेत्र	पाठ्यघण्टा		
		जम्मा	सैद्धान्तिक	प्रयोगात्मक		जम्मा	सैद्धान्तिक	प्रयोगात्मक
१.	सामाजिक तथा जीवनोपयोगी शिक्षाको अवधारणा	५	४	१	१. सामाजिक तथा जीवनोपयोगी शिक्षाको अवधारणा	४	३	१
२.	जीवनोपयोगी सिपको	१२	९	३	जीवनोपयोगी	१६	१३	३

	रूपमा डिजिटल सिपहरू तथा सामान्य अनुसन्धान सिप				सिपको रूपमा डिजिटल सिपहरू तथा सामान्य अनुसन्धान सिप			
३.	जीवनोपयोगी सिपा	२१	११	१०	जीवनोपयोगी सिप	२१	११	१०
४.	मानव समाजको उद्भव र विकास	१२	१०	२	मानव समाजको उद्भव र विकास	१२	१०	२
५.	भूगोल र सामाजिक जीवन	१६	१२	४	भूगोल र सामाजिक जीवन	१८	१४	४
६.	विश्वको इतिहास	१५	१२	३	नेपालको इतिहास	१५	१२	३
७.	सामाजिक पहिचान र विविधता	१८	१४	४	सामाजिक पहिचान र विविधता	१५	१२	३
८.	संविधान र नागरिक सचेतना	१२	१०	२	संविधान र नागरिक सचेतना	१२	१०	२
९.	बस्ती र जनसाङ्ख्यिकी	१८	१४	४	सहरीकरण र बसाइँसराइ	१८	१३	५
१०.	अर्थतन्त्र र विकास	१६	१२	४	अर्थतन्त्र र विकास	१८	१३	५
११.	स्वास्थ्य र सामाजिक विकास	१५	१२	३	शिक्षा र सामाजिक विकास	११	९	२
	जम्मा	१६०	१२०	४०		१६०	१२०	४०

प्रयोगात्मक कार्य तथा अन्य क्रियाकलाप

आन्तरिक मूल्याङ्कन खण्डमा तोकिएको परियोजना तथा प्रयोगात्मक कार्य, प्रतिवेदन लेखन तथा प्रतिवेदनको प्रस्तुतिअन्तर्गतको १६ अङ्कका लागि तल दिइएका क्रियाकलापहरू गराउनुपर्ने छ । दिइएका क्रियाकलापहरू नमुना मात्र हुन् । स्थानीय परिवेश र विषयको प्रकृतिअनुसार शिक्षकले यस्तै प्रकृतिका अन्य क्रियाकलापहरू गराउन सक्ने छन् । क्रियाकलापको मूल्याङ्कन गर्दा योजना निर्माण, प्रतिवेदन लेखन, प्रतिवेदन प्रस्तुति, व्यवहार परिवर्तनको अवस्था, सिपको प्रतिविम्बन, अवलोकन, प्रत्यक्ष अन्तर्वार्ता आदिका आधारमा अभिलेखीकरण गर्नुपर्ने छ ।

।

एकाइ	क्रियाकलाप
१. सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षाको अवधारणा	<ul style="list-style-type: none"> सामाजिक अध्ययनको महत्त्व भल्कने चार्ट तयार पारी कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।
२. जीवनोपयोगी सिपको रूपमा डिजिटल सिपहरू तथा सामान्य अनुसन्धान सिप	<ul style="list-style-type: none"> शिक्षकको सहयोगमा आफूले अध्ययन गर्न चाहेको एक समस्या वा विषय वा मुद्दा छान्नुहोस् । यससँग सम्बन्धित भएर अध्ययनको समस्या, अध्ययन गर्ने तरिका, समस्या समाधानका लागि तथ्याङ्क र जानकारीहरू सङ्कलन गर्ने तरिका, विधि र साधन तथा प्रस्तुतीकरण गर्ने कुराहरू समावेश गरी अध्ययन प्रस्तावना तयार गर्नुहोस् ।
३. जीवनोपयोगी सिप	<ul style="list-style-type: none"> तपाईंको एक मिल्ने साथीले धूमपान गर्न लागेको छ । उसले तपाईंलाई समेत धूमपान गर्न कर गरिरहेको छ तर तपाईंलाई उसको यो बानी मन पर्दैन । आफूभन्दा बलियो र भिन्न सामाजिक परिवेशबाट आएकाले तपाईं उसलाई केही भनिहाल्न पनि सक्नुहुन्न । अब तपाईं यस्तो कुलतबाट टाढा बस्न के निर्णय गर्नुहुन्छ अनि त्यो निर्णय कसरी कार्यान्वयन गर्नुहुन्छ ? प्रतिवेदन तयार पारी प्रस्तुत गर्नुहोस् । तलको घटना अध्ययन गर्नुहोस् र दिइएका प्रश्नका आधारमा घटना विश्लेषण गरी प्रतिवेदन तयार गर्नुहोस् : तपाईंको एक साथी साथीहरूको सङ्गतमा परेर लागु पदार्थको दुर्व्यसनमा फसेको छ । ऊ परिवारलाई यो कुरा भन्न सकिरहेको छैन तर घरमा सामानहरू हराउने, पैसा हराउने समस्याले अभिभावकहरू हैरान छन् । उसको समूहका साथीहरूबाट पनि ऊ खतरामा छ भने पुलिस प्रशासनबाट पनि पक्राउ पर्ने सम्भावना छ । अभिभावकहरूमा छोरामा आएको परिवर्तनमा थोरै आशङ्का रहे पनि के गर्ने नगर्ने केही गर्न सकिरहेका छैनन् । अब सोच्नुहोस् : (क) माथिका घटनाको मुख्य समस्या केसँग सम्बन्धित छ ? (ख) समस्याका कारणहरू के के हुन सक्छन् ? (ग) समस्या समाधानका उपायहरू के के हुन सक्छन् ? तपाईंको समुदायमा रहेको कुनै एक समस्या पहिचान गर्नुहोस् । यो समस्या कसरी समाधान गर्न सकिन्छ ? समस्या समाधानका लागि योजना तयार पार्ने, समाधानको प्रयास गर्ने र समाधानका लागि आफूले गरेको प्रयास र त्यसको प्रगतिसम्बन्धी सम्पूर्ण योजना तयार पारी प्रस्तुत गर्नुहोस् । तपाईंको कक्षाको एक साथीको एउटा सकारात्मक र एउटा सुधारापेक्षी व्यवहार सङ्केत गरी सङ्केत गरिएको व्यवहार सुधारका लागि साथीले गर्नुपर्ने कार्यकलापको सूची बनाई सकारात्मक कार्यलाई यथावत् राख्न र सुधारापेक्षी व्यवहारलाई सुधार गर्न सुझाव दिनुहोस् र साथीले उसको सूचीअनुसारको व्यवहार पालन गरेनगरेको अवलोकन गरी टिपोट तयार गर्नुहोस् अनि साथीको व्यवहारबाट आफूले समेत सुधार गर्नुपर्ने पक्ष समेत टिपोट गर्नुहोस् । पछिल्लो १५ दिनमा आफूले सामना गर्नुपरेको तनाव उल्लेख गरी उक्त

	तनावका कारण र त्यसलाई समाधान गर्न आफूले गरेका प्रयास उल्लेख गरी प्रस्तुत गर्नुहोस् ।										
४.मानव समाजको उद्भव र विकास	<ul style="list-style-type: none"> ● तपाईंको समाजमा पछिल्लो १५ वर्ष यता के के परिवर्तन भए र त्यसका सामाजिक, आर्थिक, भौगोलिक र वातावरणिय कारणहरूको विवरण संकलन गरी समाज र संस्कृतिको विकासमा यस्ता परिवर्तनको भूमिका सम्बन्धमा कक्षामा प्रस्तुतीकरण गर्नुहोस् । 										
५.भूगोल र सामाजिक जीवन	<ul style="list-style-type: none"> ● तपाईं बसेको भौगोलिक क्षेत्रमा उत्पादन हुने अन्न, फलफूल र तरकारी एवम् तपाईंको भन्दा भिन्न भौगोलिक क्षेत्रमा बस्ने साथीको समुदायमा उत्पादन हुने अन्न, फलफूल र तरकारीको सूची तयार पारी तिनको उत्पादनमा हावापानी, माटो र भूस्वरूपको कारण परेको प्रभावको समानता वा भिन्नता सोधखोज गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् । 										
६.विश्वको इतिहास	<ul style="list-style-type: none"> ● लोकतन्त्र र त्यसले समाजमा ल्याएको परिवर्तन सम्बन्धमा समुदायका विभिन्न ५ व्यक्तिलाई भेटी उहाँहरूको अनुभव समेटी एउटा प्रतिवेदन तयार पार्नुहोस् र कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् । 										
७.सामाजिक पहिचान र विविधता	<ul style="list-style-type: none"> ● जातीय भेदभाव र छुवाछुतको विरुद्धमा आफ्नो रुचिअनुसार चेतनामूलक गीत, कविता, चित्र वा नाटकमध्ये कुनै एक तयार पार्नुहोस् र कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् । ● समाजमा छुवाछुत र जातीय भेदभावको न्यूनीकरणका लागि भएका प्रयासहरूको खोजी गरी एक समाचार वा सम्पादकीयको नमुना तयार पार्नुहोस् । उक्त समाचार वा सम्पादकीय सामाजिक सञ्जालमा पोस्ट गर्नुहोस् र मानिसहरूले के के प्रतिक्रिया जनाए, लेखेर कक्षामा सुनाउनुहोस् । 										
८.संविधान र नागरिक सचेतना	<ul style="list-style-type: none"> ● राष्ट्रियता वा राष्ट्रिय सुरक्षा सम्बन्धमा पत्रपत्रिका वा विभिन्न सञ्चार माध्यमबाट प्रकाशन वा प्रसारण भएका समाचारहरू संकलन गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् । ● समुदायमा गएर चुनावमा मतदान गरेका मतदातालाई भेटी मतदान गर्नुको कारण, अपेक्षा र निर्वाचित जनप्रतिनिधिबाट सो अपेक्षा पूरा भएनभएको सम्बन्धमा सूचना सङ्कलन गर्नुहोस् र सोको आधारमा प्रतिवेदन तयार गरी प्रस्तुत गर्नुहोस् । 										
९.बस्ती, जनसाङ्ख्या विकास	<ul style="list-style-type: none"> ● तपाईंको नजिकको कुनै एउटा ग्रामीण बस्ती वा सहरी बस्तीको अवलोकन गरी निम्नलिखित आधारमा अध्ययन गरी निचोड प्रस्तुत गर्नुहोस् : (अवस्थिति, प्रकृति, विशेषता जनसाङ्ख्या, सेवा तथा सुविधा, पूर्वधारहरूको विकास) ● छिमेकका १० घरको स्थलगत भ्रमण गरी निम्नानुसार तथ्याङ्क सङ्कलन, विश्लेषण र प्रस्तुतीकरण गर्न पाँच वर्षको अन्तरालको उमेर समूह राखी जनसाङ्ख्यालाई स्प्रेडसिटमा तालिकामा प्रस्तुत गर्नुहोस् र तथ्याङ्कलाई बार ग्राफमा प्रस्तुत गर्नुहोस् : <table border="1" style="margin-left: auto; margin-right: auto;"> <tr> <td>उमेर समूह</td> <td colspan="4">तथ्याङ्क</td> </tr> <tr> <td></td> <td>शिक्षा</td> <td>पेसा</td> <td>.....</td> <td>.....</td> </tr> </table>	उमेर समूह	तथ्याङ्क					शिक्षा	पेसा
उमेर समूह	तथ्याङ्क										
	शिक्षा	पेसा							

१०. अर्थतन्त्र विकास	र	<ul style="list-style-type: none"> ● तपाईंको समुदायमा वा छिमेकीको कृषि र उद्योग, व्यापार व्यवसायको अवस्था पहिचान गरी त्यसले तपाईं र छिमेकीको पारिवारिक जीवनस्तर र राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा पुऱ्याएको योगदान समेटी कार्यपत्र प्रस्तुत गर्नुहोस् । ● तपाईंको समुदायमा सफल उद्यमीलाई भेटी निजले उद्यमशीलताको प्रवर्धनका लागि गरेका उदाहरणाय कार्यहरूको विवरण र उहाँको अनुभव समेत समेटी प्रतिवेदन तयार पार्नुहोस् र कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।
११. स्वास्थ्य सामाजिक विकास	र	स्वस्थ जीवन यापन गर्नका लागि तपाईंले अवलम्बन गरेका उपायहरू के के हुन् ? त्यसबाट तपाईंमा के कस्ता सकारात्मक परिवर्तन आए ? आफ्नो अनुभव समेटी लेख तयार पारी कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।

कक्षा १२

विषयक्षेत्र	क्रियाकलापहरू																				
१. सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षाको अध्ययन विधि	<ul style="list-style-type: none"> ● दिइएको सूचना फाराममा आफ्नो कक्षाका १० जना साथीहरूको देहायको विवरण तयार पारी तालिकामा देखाउनुहोस् र पेसा र जन्मस्थानको आधारमा ग्राफ वा चार्ट बनाई विश्लेषण गर्नुहोस् <table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <thead> <tr> <th rowspan="2">साथीको नाम</th> <th rowspan="2">जन्मस्थान</th> <th colspan="3">परिवारका सदस्य</th> <th rowspan="2">अभिभावको पेसा</th> </tr> <tr> <th>महिला</th> <th>पुरुष</th> <th>जम्मा</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td> </td> <td> </td> <td> </td> <td> </td> <td> </td> <td> </td> </tr> </tbody> </table>						साथीको नाम	जन्मस्थान	परिवारका सदस्य			अभिभावको पेसा	महिला	पुरुष	जम्मा						
साथीको नाम	जन्मस्थान	परिवारका सदस्य			अभिभावको पेसा																
		महिला	पुरुष	जम्मा																	
२. जीवनोपयोगीसिपको रूपमा डिजिटल सिपहरू तथा सामान्य अनुसन्धान सिप	<ul style="list-style-type: none"> ● तपाईंले अध्ययन गर्ने कुनै एक विषयसँग सम्बन्धित रही अध्ययन शीर्षक, उद्देश्य, प्रयोजन, विधि र साधन प्रस्तावनाको ढाँचा तयार पार्नुहोस् । ● तपाईंले अध्ययन गरेको कुनै एक सामुदायिक समस्याको अध्ययनको सिलसिलामा एक्सेल वा यस्तै अन्य साधनमा डाटा इन्ट्री गर्नुहोस् र तालिका, ग्राफ, चार्ट समेत बनाई पावर पोइन्टमार्फत कक्षामा प्रस्तुतीकरण गर्नुहोस् । 																				
३. जीवनोपयोगी सिप	<ul style="list-style-type: none"> ● समाजमा आक्रोश वा आवेगका कारण घटेको कुनै एक घटनालाई आधार बनाई घटनाको कारण, प्रतिरोध वा सम्भौता र परिणाम समेटी मनोसामाजिक परामर्शका लागि तनावपूर्वको सचेतना, तनाव व्यवस्थापन र तनावपश्चात्को स्वानुभूतिका बुँदाहरू समेटी प्रस्तुत गर्नुहोस् । ● आफ्नो जीवनको लक्ष्य निर्धारण गर्ने तालिका बनाई कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् । 																				

	पच्चिस वर्षभित्र के के गर्नुहुन्छ ?	पैंतिस वर्षभित्र के के गर्नुहुन्छ ?	पचास वर्षभित्र के के गर्नुहुन्छ ?
४.मानव समाजको उद्भव र विकास	<ul style="list-style-type: none"> ● तपाईंको अभिभावकलाई सोधी तपाईंको पाँच पुस्तासम्मको पारिवारिक वंशावली तालिका वा चार्ट तयार पार्नुहोस् र परिवार नै मानव समाज उत्पत्तिको र विकासको मूल आधार हो भन्ने विश्लेषणसहित एक वक्तृता कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् । 			
५.भूगोल र सामाजिक जीवन	<ul style="list-style-type: none"> ● तपाईं बसोबास गर्ने प्रदेश र नजिकैको प्रदेशसँगको भौगोलिक, सामाजिक सांस्कृतिक र आर्थिक समानता र भिन्नता खोज गरी प्रस्तुत गर्नुहोस् । ● तपाईं रहेको स्थानीय तहमा हुन सक्ने सम्भाव्य विपत्को अवस्था पहिचान गर्नुहोस् । सो विपत्का सम्भाव्य कारणहरू समेत खोजी गर्नुहोस् र सो विपत्को रोकथामको लागि कसको के भूमिका रहन्छ ? सुभाव समेत समेटी एक प्रतिवेदन तयार पार्नुहोस् । 			
६.नेपालको इतिहास	<ul style="list-style-type: none"> ● वि.सं २००७ देखि हालसम्मका कुनै दश मुख्य मुख्य ऐतिहासिक घटनालाई समयरेखामा देखाउनुहोस् र प्रदर्शन पाटीमा प्रस्तुत गर्नुहोस् । 			
७.सामाजिक पहिचान र विविधता	<ul style="list-style-type: none"> ● तपाईं बसोबास गर्ने समाजमा कुन कुन जात जातिको बसोबास छ ? तिनको विवरण तयार पार्नुहोस् र तिनीहरूका बिचमा के कस्ता सामाजिक आर्थिक समानता वा असमानता छन्? सोधखोज गर्नुहोस् र समानता कायम गर्न के के प्रयास भएका छन् र अब के के गर्नुपर्दछ ? सूची तयार गरी प्रस्तुत गर्नुहोस् । ● नेपालमा महिला अधिकार र लैङ्गिक समावेशीकरणका लागि भएका प्रयासहरूलाई समय रेखामा देखाउनुहोस् ● अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई आवश्यक पर्ने सहयोग र उत्थानका लागि गर्नुपर्ने कार्य समेटेर संवाद वा नाटक तयार गरी अभिनय गर्नुहोस् । 			
८.संविधान र नागरिक सचेतना	<ul style="list-style-type: none"> ● “मतदान गर्नु नागरिकको कर्तव्य हो भने मताधिकारको प्रयोग गरी योग्य उम्मेदवारलाई निर्वाचित गर्नु असल नागरिकको कर्तव्य हो” भन्ने विषयमा वक्तृता तयार गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् । ● कक्षामा रहेका विद्यार्थीहरूले समूह बनाई अधिकार र कर्तव्यबिचको सम्बन्धको छलफल गर्नुहोस् र चार्ट बनाई कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् । 			
९.बसाइँसराइ र सहरीकरण	<ul style="list-style-type: none"> ● नेपालमा सहरीकरणको प्रवृत्ति (सन् १९५२/५४-२०१८ सम्म) को तथ्याङ्कलाई स्तम्भ चित्र (Bar Chart) मा देखाउनुहोस् । तीव्र गतिले सहरीकरण हुने मुख्य कारणहरू, त्यसबाट उत्पन्न चुनौतीहरूको न्यूनीकरणका लागि के गर्नुपर्ला ? आफ्ना बिचार प्रस्तुत गर्नुहोस् । ● तपाईं बसोबास गर्ने स्थानबाट वैदेशिक रोजगारीमा गई विप्रेषण पठाउने परिवारका सदस्यहरूको आर्थिक, सामाजिक जीवनमा के के प्रभाव परेका छन् ? खोजी गरी छोटो विवरण तयार पारी प्रस्तुत गर्नुहोस् । 			
१०.अर्थतन्त्र र	<ul style="list-style-type: none"> ● नेपालको वैदेशिक व्यापार सन्तुलन र घाटा सम्बन्धामा एक लेख तयार 			

विकास	<p>पारी कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।</p> <ul style="list-style-type: none"> राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा घटेका कुनै दुई समसामयिक घटनाको सङ्कलन गरी त्यसको कारण, प्रभाव खोजी गरी एक लेख तयार पार्नुहोस् ।
११. शिक्षा र सामाजिक विकास	<ul style="list-style-type: none"> तपाईंको समुदायमा खोलिएका विद्यालय वा क्याम्पसले सो समुदायको विकास र परिवर्तनमा कस्तो भूमिका निर्वाह गरेका छन् ? समुदायका कुनै पाँच जानकार व्यक्तिलाई सोधी उनीहरूका विचार र अनुभवलाई समेटेटी प्रतिवेदन तयार पारी प्रस्तुत गर्नुहोस् ।

६. सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया

सामाजिक अध्ययन र जीवनोपयोगी शिक्षा विषयले विद्यार्थीहरूलाई राष्ट्र र राष्ट्रियताप्रति समर्पित, नागरिक मूल्य मान्यताप्रति सचेत र समसामयिक परिवेशको विश्लेषण र समालोचनात्मक दृष्टिकोणका साथै जीवनोपयोगी सिपसहितको नागरिक तयार गर्ने उद्देश्य राखेको छ । यो पाठ्यक्रम सामाजिक जीवनसँग सम्बन्धित विभिन्न क्षेत्रहरूलाई समेटेर एकीकृत रूपमा तयार गरिएको छ । यसमा उल्लेख गरिएका विषयवस्तुहरूको अध्ययन अध्यापन गराउँदा सबै क्षेत्रलाई उत्तिकै महत्त्व दिनुपर्ने हुन्छ । सम्बन्धित विषयवस्तुको एकीकृत रूपमा सहजीकरण गराई विषयवस्तुको ज्ञान, सिप र धारणाको विकास गराउनुपर्छ । विद्यार्थीहरूमा सैद्धान्तिक र व्यावहारिक दुवै पक्षको विकास गराई सकारात्मक व्यवहारको जगेर्ना गर्नु यस विषयको मुख्य ध्येय हो ।

विद्यार्थीहरूमा समालोचनात्मक तथा सकारात्मक सोचको विकास, प्रतिभा प्रस्फुटन, सिर्जनात्मक सिपको विकास र विविध प्रकारका सामाजिक र जीवनोपयोगी सिपको विकास गरी व्यवहारमा सुधार गर्दै समाजको नेतृत्व गर्न सक्ने क्षमताको विकास गराउने जस्ता मूलभूत उद्देश्यहरू यस विषयले राखेको छ । सामाजिक तथा जीवनोपयोगी शिक्षाका विषयवस्तुको व्यावहारिक ज्ञान दिनका लागि कक्षाभित्र वा बाहिर आआफ्नो कक्षाकोठा, विद्यालय, परिवार, टोल, विभिन्न समूह, समुदायलगायत स्थानीय सरकारसँग सम्बन्धित क्रियाकलापहरू गराउनुपर्ने छ । विषयवस्तुलाई जस्ताको तस्तै कण्ठ गराउने शिक्षण पद्धतिलाई निरुत्साहन गरी विद्यार्थीहरूलाई आआफ्ना समुदायमा खोज गरी सिर्जनात्मक प्रतिभाको विकास गर्न प्रोत्साहन गर्नुपर्ने छ । यस विषयले विद्यार्थीहरूमा कथा, कविता, नाटक, समाचार, चिठी, सम्पादकीय, गीत, प्रतिवेदन, रेखाचित्र, वृत्त चित्र, स्तम्भ चित्र, तालिका, तस्बिर, नक्सा, परियोजना कार्य, क्षेत्रभ्रमण, भूमिका निर्वाह र नेतृत्व विकासजस्ता सिर्जनशील क्रियाकलापमार्फत आवश्यक ज्ञान, सिप र अभिवृत्ति विकास गराउँदै सिर्जनशीलताको विकास गराउने लक्ष्य राखेको छ ।

सिपको विकास गराउन विद्यार्थीलाई बहुवैदिकताको सिद्धान्तानुरूप रुचि र क्षमताअनुसारका ज्ञान र सिप एवम् मूल्यहरूको विकाससँग सम्बन्धित क्रियाकलापमा विविधता ल्याउनुपर्छ । यसका निमित्त योजनाबद्ध सिकाइ सहजीकरणको ठुलो भूमिका रहन्छ । विद्यार्थीहरूलाई गर र सिक अनि सिक र गर भन्ने धारणाको अभिवृद्धि गराउनु सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षा विषयको मूल लक्ष्य हो । किशोरकिशोरी आफैले गरेर

सिकेका कुरामा विश्वास गर्छन् । मनमा विश्वास जागेपछि उक्त सिकाइले व्यवहारमा सुधार ल्याउँछ । त्यसैले सामाजिक तथा जीवनोपयोगी शिक्षा विषयमा सिकाइ सहजीकरण गर्दा प्रश्नोत्तर, प्रदर्शन, समस्या समाधान, छलफल विधि, अवलोकन, खोज, अभिनय, परियोजना, प्रयोग, स्थलगत भ्रमण, घटना अध्ययन, समालोचनात्मक चिन्तन जस्ता विद्यार्थीकेन्द्रित शिक्षण विधिहरू प्रयोग गर्नुपर्छ ।

यी विधिहरू नमुना मात्र हुन् । स्थानीय परिवेश, विषयवस्तुको प्रकृति र स्वरूपका आधारमा सिकाइ सहजीकरणमा विविधता ल्याउन सकिने छ । शिक्षकले सिकाइ सहजीकरण गर्दा विद्यार्थीको उमेर, तह, रुचि, बहुबौद्धिकता, मनोविज्ञान, सामाजिक पृष्ठभूमि, विद्यार्थी सङ्ख्या, शैक्षिक सामग्रीको उपलब्धता आदि समेतलाई ध्यान दिनुपर्ने हुन्छ । सहजीकरण गर्दा विद्यार्थीहरूको सहभागिता एवम् सामूहिक तथा सहयोगात्मक सिकाइलाई प्रोत्साहन गर्नुपर्छ । विद्यार्थीलाई समस्या समाधान गर्न गाह्रो वा अप्ठ्यारो परेको अवस्थामा उनीहरूका कमीकमजोरीलाई राम्ररी केलाई शिक्षकद्वारा समस्या समाधानमा सहयोग गर्नुपर्छ । उल्लिखित विधिका अतिरिक्त कथाकथन, मन्थन, कार्यशाला, प्रवचन, सर्वे जस्ता विधिहरू पनि आवश्यकताअनुसार प्रयोग गर्नुपर्छ । सामाजिक अध्ययन र जीवनोपयोगी शिक्षा विषय शिक्षण गर्दा सूचना प्रविधिको समेत सहयोग लिएर सिक्न सक्ने वातावरण तयार गर्नुपर्छ । यस विषयमा गरिने प्रयोगात्मक कार्य, परियोजना कार्य र अन्य कार्यकलाप सिकाइ सहजीकरणका अङ्गको रूपमा रहने छन् ।

६. विद्यार्थी मूल्याङ्कन

विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुनिश्चित गर्न निर्माणात्मक र निर्णयात्मक दुवै प्रकारको मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ । विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुधारका लागि कक्षा शिक्षणकै क्रममा कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, क्षेत्रभ्रमण, , सर्वे, प्रस्तुतीकरण, उपलब्धि परीक्षा जस्ता क्रियाकलाप गराई सैद्धान्तिक तथा प्रयोगात्मक ज्ञान तथा सिप हासिल गराउन आवश्यक छ । यसको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन तथा विद्यार्थीको सिकाइस्तर सुधार गर्न सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलापको अभिन्न अङ्गका रूपमा निर्माणात्मक मूल्याङ्कनलाई उपयोग गर्नुपर्छ । निर्माणात्मक मूल्याङ्कनको सिकाइ उपलब्धिको निश्चित भारलाई निर्णयात्मक मूल्याङ्कनमा समेत जोडिने छ ।

पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप तथा अभिवृत्ति प्राप्त गर्न सके सकेनन् भन्ने कुरा पत्ता लगाउने महत्वपूर्ण संयन्त्र मूल्याङ्कन हो । विद्यार्थीहरूको मूल्याङ्कन गर्दा सिकाइ उपलब्धिहरूलाई ध्यान दिई सक्षमता र सिकाइ उपलब्धिअनुरूप सिकाइको सबै स्तरलाई समेटेर गर्नुपर्दछ । आन्तरिक र बाह्य मूल्याङ्कनमार्फत यस विषयको मूल्याङ्कन हुने छ । पाठ्यक्रमले निर्दिष्ट गरेका उद्देश्यहरू के कति प्राप्त भए, विद्यार्थीहरूले कति ज्ञान, सिप र क्षमता हासिल गरे भनी मूल्याङ्कन गरिन्छ । आन्तरिक र बाह्य प्रणालीद्वारा विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि मूल्याङ्कन गरिने छ । कक्षा ११ र १२ दुवैमा कुल १६० कार्यघण्टामध्ये ७५ प्रतिशत अर्थात् १२० कार्यघण्टा सैद्धान्तिक र २५ प्रतिशत अर्थात् ४० कार्यघण्टा प्रयोगात्मक तथा अन्य क्रियाकलापलाई छुट्याइएको छ । यसकै आधारमा ७५ प्रतिशत अङ्कका लागि विशिष्टीकरण तालिकाका आधारमा प्रश्नहरू निर्माण गरी बाह्य परीक्षा लिखित रूपमा सञ्चालन हुने छ । २५ प्रतिशत अङ्कका लागि प्रयोगात्मक र अन्य क्रियाकलापका आधारमा आन्तरिक मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ ।

(क) आन्तरिक मूल्याङ्कन

आन्तरिक मूल्याङ्कनका लागि प्रत्येक विद्यार्थीहरूले गरेका कार्य र उनीहरूमा आएको व्यवहार परिवर्तनको अभिलेख राखी सोका आधारमा अङ्क प्रदान गर्नुपर्दछ । विद्यार्थीहरूले सिके नसिकेको पत्ता लगाई नसिकेको भए कारण पहिचान गरी पुनः सिकाइन्छ भने यस्तो मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई निर्माणात्मक मूल्याङ्कन भनिन्छ । कक्षा ११ र १२ को सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षा विषयलाई कक्षाभित्र मात्र सीमित नगरी कक्षा बाहिर पनि अध्ययन गर्न सकिने अनुसन्धानमूलक क्रियाकलाप यहाँ समेटिएको छ । कक्षा शिक्षणमा शिक्षकले निरन्तर मूल्याङ्कनबाट प्राप्त नतिजालाई आधार मानी सिकाइ सुधारका लागि निरन्तर पृष्ठपोषण प्रदान गर्नुपर्दछ ।

यस विषयमा कक्षा ११ र १२ मा कुल भारमध्ये २५ प्रतिशत आन्तरिक मूल्याङ्कन हुने छ । यसको मूल्याङ्कन निम्नानुसार हुने छ :

क्र.सं.	क्षेत्र	अङ्कभार
१.	कक्षा सहभागिता	३
२.	त्रैमासिक परीक्षाको मूल्याङ्कन	६
३.	परियोजना कार्य, प्रयोगात्मक कार्य, प्रतिवेदन लेखन तथा प्रस्तुति र अन्तर्वार्ता	१६
जम्मा		२५

(ख) बाह्य मूल्याङ्कन

यस विषयमा कक्षा ११ र १२ प्रत्येकमा कुल भारमध्ये ७५ प्रतिशत भार बाह्य मूल्याङ्कन हुने छ । कक्षा ११ र १२ प्रत्येक कक्षामा लागि लिइने परीक्षाका लागि पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले तयार गरेको विशिष्टीकरण तालिकाअनुसार प्रश्नपत्र निर्माण गर्नुपर्ने छ । यस विषयको परीक्षामा विशेष गरेर ज्ञान/बोध, व्यावहारिक प्रयोग, समस्या समाधान, समालोचना र सिर्जनासँग सम्बन्धित प्रश्नहरू सोधिने छन् । पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति प्राप्त गरे नगरेको मूल्याङ्कन गरिन्छ । बाह्य परीक्षामा अक्षराङ्कन पद्धतिको प्रयोग गरिने छ ।

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम

२०७६

ग्रामीण विकास

कक्षा : ११ र १२

विषय सङ्केत : [Rud. 105] (कक्षा ११), [Rud. 106] (कक्षा १२)

पाठ्यघण्टा : ५

वार्षिक कार्यघण्टा : १६०

१. परिचय

नेपालको सन्दर्भमा ग्रामीण विकासको बहुआयमिक पक्षहरूसँग परिचित गराउने उद्देश्यले कक्षा ११ र १२ मा ग्रामीण विकास विषय समावेश गरिएको छ । यस विषयको अध्ययनबाट विद्यार्थी ग्रामीण विकासको अवधारणा तथा दृष्टिकोणहरूसँग परिचित हुन र ग्रामीण विकासका चुनौती पहिचान गरी ती चुनौतीहरूको सामना गर्ने उपायहरूको खोजी गर्न सक्षम हुनेछन् । यसमा ग्रामीण विकासको नीति, रणनीति तथा योजना निर्माणका प्रक्रियालगायतका पक्षहरूसँग विद्यार्थीलाई परिचित गराइने छ । राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ को मार्गदर्शनबमोजिम विद्यालय शिक्षाको माध्यमिक तह (कक्षा ११ र १२) मा ग्रामीण विकासका विषयको यो पाठ्यक्रम विकास गरिएको छ । यस विषयको अध्ययनपश्चात् ग्रामीण विकासका विभिन्न अन्तरसम्बन्ध पक्षहरू पहिचान गर्न सहज भई ग्रामीण विकासमा सहभागी भई योगदान गर्न गर्ने क्षमताको विकास हुने अपेक्षा राखिएको छ । यसका साथै यस पाठ्यक्रमले सम्बन्धित विषयमा उच्च शिक्षाको आधारसमेत तयार गर्ने अपेक्षा छ ।

ग्रामीण विकास विषयको पाठ्यक्रममा नेपालको ग्रामीण जीवनको विकास क्षेत्रका लागि सञ्चालन गरिने विकास परियोजना, ग्रामीण विकासका आवश्यकता तथा समस्या पहिचानको सिप तथा क्षमता विकासका लागि विद्यार्थीकेन्द्रित सिकाइ सहजीकरण विधि तथा प्रक्रियामा जोड दिइएको छ । यसबाट विषयवस्तुमा आधारित भई प्रयोगात्मक अभ्यास, स्थलगत अध्ययन भ्रमण र प्रतिवेदन, परियोजनामा आधारित सिकाइलाई प्राथमिकता दिनुका साथै सिकाइ तथा मूल्याङ्कन पद्धतिलाई अन्तरसम्बन्धित गरी व्यवहारिक बनाउने प्रयास गरिएको छ । यस पाठ्यक्रमले ज्ञान पक्षभन्दा पनि सिप तथा अभिवृत्तिमा जोड दिई विषयको अध्ययनलाई व्यावहारिक र प्रयोगात्मक बनाउने प्रयास गरेको छ । ग्रामीण विकासमा आएका नवीनतम अवधारणा, विधि तथा पद्धतिलाई समेत ध्यान दिएर यो पाठ्यक्रम तयार गरिएको छ । यसरी ग्रामीण विकास विषयको पाठ्यक्रम विकास गर्दा विषयवस्तुको अवधारणा विकास, अभ्यास र निरन्तर सिकाइ तथा मूल्याङ्कनबिच सन्तुलन कायम गरिएको छ ।

यस पाठ्यक्रममा परिचय, तहगत सक्षमता, कक्षाकगत सिकाइ उपलब्धि, विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया र विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई समेटिएको छ । यस क्रममा पाठ्यक्रममा रहेका मुख्य विशेषता तथा पाठ्यक्रमको स्वरूपलाई समेटेरी परिचय र विषयगत रूपमा अपेक्षित ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति, मूल्य र कार्य तत्परतालाई समेटेरी त्यसको क्रियात्मक स्वरूपमा सक्षमता समावेश गरिएको छ । त्यसै गरी यसमा सिकाइ को उपलब्धिको विस्तृतीकरण गरिएको छ भने अधिल्ला कक्षासँगको लम्बीय सन्तुलनका आधारमा विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, विषयगत विशिष्टता र मौलिकतालाई समेटिएको छ । यसमा सिकाइ सहजीकरणका विधि तथा प्रक्रियाका साथसाथै निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कनका विधि तथा प्रक्रिया उल्लेख गरी विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई व्यवस्थित गरिएको छ ।

२. तहगत सक्षमता

माध्यमिक तह (कक्षा ११ र १२) को अध्ययनपश्चात् विद्यार्थीहरूमा ग्रामीण विकास विषयमा निम्नलिखित सक्षमता हासिल हुने छन् :

१. ग्रामीण विकासको अवधारणा, क्षेत्र र निर्धारक तत्त्व तथा मुद्दाहरूको बोध तथा प्रस्तुति
२. नेपालको सामाजिक तथा सांस्कृतिक संरचना, मुद्दाको पहिचान र प्रस्तुति

३. नेपालको ग्रामीण आर्थिक संरचना र ग्रामीण विकासका विभिन्न पक्षहरूको व्याख्या
 ४. नेपालको ग्रामीण विकासका संस्थागत संरचनाको बोध र ग्रामीण विकासका दृष्टिकोणहरूको समीक्षा
 ५. सुशासनको अवधारणा र सूचकको बोध र प्रस्तुति गरी नेपालमा सुशासनको अभ्यास समीक्षा
 ६. प्रदेश र स्थानीय तहका वित्त व्यवस्थापनको व्याख्या
 ७. वातावरण र दिगो विकासको अन्तरसम्बन्ध पहिचान र वातावरणमैत्री व्यवहार प्रदर्शन
 ८. ग्रामीण विकास योजनाको अवधारणा, विकासक्रम र योजना प्रक्रियाको बोध र प्रयोग
 ९. परियोजना चक्र तथा ग्रामीण विकाससँग सम्बन्धित विविध पक्षमा सूचना सङ्कलन तथा ती सूचनाको विश्लेषण गर्ने
३. कक्षागत सिकाइ उपलब्धि

एकाइ	विषयक्षेत्र	कक्षा ११ का सिकाइ उपलब्धि	कक्षा १२ का सिकाइ उपलब्धि
१	ग्रामीण विकासको अवधारणा	<p>१.१ विकास र ग्रामीण विकासको परिचय दिन</p> <p>१.२ ग्रामीण विकासको अवधारणाको वर्णन गर्न</p> <p>१.३ ग्रामीण विकासका सूचकहरूको व्याख्या गर्न</p> <p>१.४ ग्रामीण विकासको महत्त्व उल्लेख गर्न</p> <p>१.५ ग्रामीण विकासको निर्धारक तत्वहरूको वर्णन गर्न</p>	<p>१.१ ग्रामीण असमानताको परिभाषा, किसिम र कारण बताउन</p> <p>१.२ ग्रामीण गरिबी र असमानताको परिणाम कतथा मापन विधिहरू प्रस्तुत गर्न</p> <p>१.३ नेपालको ग्रामीण क्षेत्रको बहुआयामिक गरिबी तथ्याङ्क चित्रण गर्न</p> <p>१.४ बेरोजगारीको परिभाषा, किसिम, कारण, परिणाम तथा मापनका विधिहरूको व्याख्या गर्न</p> <p>१.५ सामाजिक समावेशिताको परिभाषा, किसिम, कारण, परिणाम तथा मापनका विधिहरूको व्याख्या गर्न</p> <p>१.६ नेपालको आर्थिक सामाजिक क्षेत्रमा लैङ्गिक असमानताको अवस्था विश्लेषण गर्न</p> <p>१.७ खाद्य सुरक्षाको परिभाषा, किसिम, खाद्य सुरक्षाका कारण तथा परिणामहरूको व्याख्या गर्न</p>
२	नेपालको सामाजिक सांस्कृतिक संरचना	<p>२.१ परिवारको अर्थ, प्रकार र संरचना वर्णन गर्न</p> <p>२.२ समुदायको परिभाषा दिन र विशेषता वर्णन गर्न</p> <p>२.३ नेपालको जातजातिगत संरचनाको परिचय दिन</p> <p>२.४ नेपालका आदिवासी र सीमान्तकृत समूहहरूको वर्णन</p>	<p>२.१ नेपालको सामाजिक समस्यासम्बन्धी मुद्दाहरूको वर्णन गर्न</p> <p>२.२ नेपालका श्रम र सामाजिक प्रथाहरूको अवस्था विश्लेषण गर्न र समाधानका उपायहरू खोजी गर्न</p> <p>२.३ सामाजिक सुरक्षाको अवधारणा, आवश्यकता, महत्त्व र प्रावधानहरूको वर्णन गर्न</p>

		<p>गर्न</p> <p>२.५ नेपालमा प्रचलित भाषा र धर्महरूको वर्णन गर्नु</p> <p>२.६ नेपालको सांस्कृतिक विविधताहरू पहिचान एवम् रीतिरिवाज तथा मूल्यमान्यताको विश्लेषण गर्नु</p>	२.४ ग्रामीण विकासमा सामाजिक सेवासम्बन्धी मुद्दाहरू व्याख्या गर्नु
३	नेपालको ग्रामीण आर्थिक संरचना	<p>३.१ नेपालको कृषि संरचना र यसको ऐतिहासिक विकासक्रमको वर्णन गर्नु</p> <p>३.२ नेपालमा प्रचलित भूमि व्यवस्थाको चर्चा गर्नु</p> <p>३.३ ग्रामीण विकासमा उद्योग व्यवसायको योगदानको चर्चा गर्नु</p> <p>३.४ ग्रामीण विकासका आधारभूत पूर्वाधारको वर्णन गर्नु</p> <p>३.५ कृषि जनगणनाको परिचय र महत्त्व प्रस्तुत गर्नु</p>	<p>३.१ नेपालको ग्रामीण आर्थिक अवस्था चित्रण गर्नु</p> <p>३.२ उत्पादन बजारीकरण र ग्रामीण बजारको परिभाषा दिन</p> <p>३.३ ग्रामीण बजारीकरणको विशेषताहरू उल्लेख गर्नु</p> <p>३.४ ग्रामीण उद्यमशीलताको परिभाषा दिन र विशेषता तथा महत्त्व व्याख्या गर्नु</p> <p>३.५ अनौपचारिक आर्थिक क्षेत्रको परिभाषा र विशेषता उल्लेख गर्नु</p> <p>३.६ ग्रामीण ऋणीको अर्थ र कारणहरूको पहिचान गर्नु</p> <p>३.७ ग्रामीण वित्तको औपचारिक र अनौपचारिक स्रोतहरूको व्याख्या गर्नु</p> <p>३.८ ग्रामीण पर्यटनको अर्थ, तत्त्व, आयाम, महत्त्व, सम्भावना तथा समस्याको वर्णन गर्नु</p> <p>३.९ होमस्टे र प्रयापर्यटनको अवधारणा तथा सिद्धान्तहरूको वर्णन गर्नु र ग्रामीण गरिबी कम गर्नु यसको भूमिका पहिचान गर्नु</p>
४	विकासका संस्थागत संरचना र दृष्टिकोण	<p>४.१ नेपालमा विकासका संस्थागत व्यवस्थाको वर्णन गर्नु</p> <p>४.२ ग्रामीण विकासमा प्रादेशिक मन्त्रालयहरूको भूमिकाको व्याख्या गर्नु</p> <p>४.३ ग्रामीण विकाससँग सम्बन्धित सङ्घीय मन्त्रालयहरूको भूमिकाको व्याख्या गर्नु</p> <p>४.४ ग्रामीण विकासमा सरकारी तथा अर्धसरकारी तथा गैरसरकारी</p>	<p>४.१ ग्रामीण विकासमा राज्य नेतृत्व दृष्टिकोणको परिचय र सैद्धान्तिक पक्षको वर्णन गर्नु</p> <p>४.२ बजारकेन्द्रित नेतृत्व दृष्टिकोणको परिचय दिन</p> <p>४.३ गैर सरकारी नेतृत्व र दृष्टिकोणको परिचय दिन र सैद्धान्तिक पक्षको वर्णन गर्नु</p> <p>४.४ समुदाय र नागरिक केन्द्रित विकासको दृष्टिकोणको परिचय दिन</p>

		संस्थाहरूको भूमिका खोजी गर्न ४.५ ग्रामीण विकासमा निजी तथा सहकारी संस्थाहरूको महत्त्व र योगदानको विवेचना गर्न ४.६ ग्रामीण विकासमा समुदायमा आधारित सामाजिक तथा मौलिक संस्थाहरूको भूमिका पहिचान गर्न	४.५ मानव विकास दृष्टिकोणको परिचय दिन
५	सुशासन र स्थानीय तहको वित्त व्यवस्थापन	५.१ मौलिक हक, राज्यको निर्देशक सिद्धान्त तथा नीतिहरूको उल्लेख गर्न ५.२ स्थानीय तहको संरचना र कार्यको वर्णन गर्न ५.३ सुशासनको अवधारणा र सूचकहरूको व्याख्या गर्न ५.४ नेपालको संविधानअनुसारका विभिन्न संवैधानिक निकायको सुशासन कायम गर्न भूमिका उल्लेख गर्न ५.५ नागरिक समाज र सुशासन कायम गर्न यसको योगदानको चर्चा गर्न ५.६ राजनीतिक दल र सुशासन कायम गर्न राजनीतिक दलहरूले खेल्ने भूमिकाको विश्लेषण गर्न	५.१ आर्थिक सर्वेक्षणको संक्षिप्त चर्चा गर्न ५.२ स्थानीय तहमा बजेट निर्माण प्रक्रिया वर्णन गर्न ५.३ सङ्घीय, प्रदेश र स्थानीय तहबिचको आर्थिक सम्बन्ध र साभ्ना अधिकारहरूको तुलना गर्न ५.४ स्थानीय तहमा वित्त व्यवस्थापनको प्रावधानको उल्लेख गर्न ५.५ स्थानीय तहको राजस्व स्रोतको पहिचान र वर्गीकरण गर्न
६	वातावरण र दिगो विकास	६.१ वातावरण र दिगो विकासको अवधारणा वर्णन गर्न ६.२ वातावरण र विकासको अन्तरसम्बन्ध पहिल्याउन ६.३ ग्रामीण विकासको सन्दर्भमा दिगो विकासका आयामहरू चर्चा गर्न ६.४ ग्रामीण विकासमा दिगो विकासका सिद्धान्तहरूको औचित्य प्रस्ट पार्न	६.१ दिगो विकासमा वातावरणको व्यवस्थापनको महत्त्व व्याख्या गर्न ६.२ जैविक विविधताको अवस्था पहिचान र विश्लेषण गर्न ६.३ वातावरण संरक्षणका उपायहरूको खोजी गर्न ६.४ स्थानीय प्राकृतिक एवम् मानव स्रोतसाधनहरूको पहिचान गर्न ६.५ जलवायु परिवर्तनको अर्थ र कारणहरू वर्णन गर्न ६.६ दिगो विकास लक्ष्यहरू उल्लेख गर्न
७	नेपालमा ग्रामीण	७.१ योजनाको अवधारणा र विशेषताहरू बताउन	७.१ योजनाका रणनीति र कार्यनीतिको सङ्क्षिप्त परिचय दिन

	विकास नीति तथा योजना	<p>७.२ योजनाका उद्देश्य र महत्त्व चर्चा गर्न</p> <p>७.३ नेपालमा योजनाको ऐतिहासिक विकासक्रम वर्णन गर्न</p> <p>७.४ योजनाको प्रकारहरू दीर्घकालीन र चालु योजनाको वर्णन गर्न</p> <p>७.५ स्थानीय सरकारको योजना प्रक्रियाको चर्चा गर्न</p>	<p>७.२ कृषि, सिँचाइ, ऊर्जा, शिक्षा, स्वास्थ्य, जनसङ्ख्या सम्बद्ध क्षेत्रगत योजनाको सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति तथा कार्यक्रमहरू उल्लेख गर्न</p> <p>७.३ दीर्घकालिन तथा वार्षिक योजनाको अन्तरसम्बन्ध पहिल्याउन</p> <p>७.४ चालु र पुँजीगत बजेटको स्वरूप तथा कार्य पहिचान गर्न</p>
८	परियोजना चक्र तथा अनुसन्धान विधिहरू	<p>८.१ परियोजना चक्रको परिचय दिन</p> <p>८.२ परियोजना चक्रका तत्वहरूको वर्णन गर्न</p> <p>८.३ ग्रामीण विकास सम्बद्ध परियोजनाको अवधारणा पत्रको परिचय दिन</p> <p>८.४ अवधारणा पत्रका तत्वहरू व्याख्या गर्न र सामान्य खाका तयार</p>	<p>८.१ अनुसन्धानको अवधारणा र महत्त्व उल्लेख गर्न</p> <p>८.२ अनुसन्धान प्रतिवेदन लेखनको ढाँचा तयार पार्न</p> <p>८.३ समूह निर्माण र अध्ययन शीर्षक तय गर्न</p> <p>८.४ अध्ययन उद्देश्य र क्षेत्र निर्धारण गर्न</p> <p>८.५ तथ्याङ्क सङ्कलन विधि निर्माण गर्न</p> <p>८.६ नमुना विधि निर्धारण गरी तथ्याङ्क सङ्कलन गर्न</p> <p>८.७ तथ्याङ्कको वर्णन र विश्लेषण गर्न</p> <p>८.८ अध्ययन प्रतिवेदन तयार गरी प्रस्तुत गर्न</p>

४. विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम

एकाइ	विषयक्षेत्र	कक्षा ११	कक्षा १२	पाठ्यघण्टा
		विषयवस्तु	विषयवस्तु	
१	ग्रामीण विकासको अवधारणा	<p>१.१ ग्रामीण विकासको अवधारणा र क्षेत्र</p> <p>१.१.१ विकासको परिभाषा तथा अवधारणा</p> <p>१.१.२ ग्रामीण विकासको अवधारणा</p> <p>१.१.३ ग्रामीण विकासको क्षेत्र र महत्त्व र विषयवस्तु</p> <p>१.१.४ ग्रामीण विकासको सूचकहरू</p> <p>१.२ ग्रामीण विकासको निर्धारक तत्व</p> <p>१.२.१ प्राकृतिक स्रोत साधनहरू</p>	<p>१.१ ग्रामीण विकासका मुद्दा</p> <p>१.१.१ ग्रामीण गरिबी र असमानता (परिभाषा, किसिम, कारण, परिणाम तथा मापन)</p> <p>१.१.२ नेपालमा बहुआयामिक गरिबी तथ्याङ्क (पालिका तथा प्रादेशिक)</p> <p>१.१.३ बेरोजगार (परिभाषा, किसिम, कारण, परिणाम तथा मापन)</p> <p>१.१.४ नेपालमा बेरोजगारीको</p>	१६

		<p>१.२.२ मानव स्रोतसाधन (जनसङ्ख्याको बनावट, बसाइँसराइ र विप्रेषण)</p> <p>१.२.३ आर्थिक स्रोत तथा साधन</p> <p>१.२.४ संस्थागत तथा कानुनी प्रबन्ध</p>	<p>तथ्याङ्क (लैङ्गिक, प्रादेशिक तथा पालिका)</p> <p>१.१.५ सामाजिक समावेशी (परिभाषा, किसिम, कारण, परिणाम तथा मापन)</p> <p>१.१.६ नेपालमा लैङ्गिक असमानता तथ्याङ्क (शिक्षा, स्वास्थ्य र रोजगारी)</p> <p>१.१.७ खाद्य सुरक्षा (परिभाषा, किसिम, कारण, परिणाम तथा मापन)</p>	
२	नेपालको सामाजिक सांस्कृतिक संरचना	<p>२.१ नेपालको सामाजिक संरचना</p> <p>२.१.१ परिवार र नाता सम्बन्ध</p> <p>२.१.२ समुदायको परिभाषा र विशेषता</p> <p>२.१.३ जातजातिगत संरचना</p> <p>२.१.४ आदिवासी र सीमान्तकृत समूह</p> <p>२.१.५ भाषा र धार्मिक समूह</p> <p>२.१.६ सांस्कृतिक विविधता</p> <p>२.१.७ सामाजिक रीतिरिवाज, विश्वास, मूल्यमान्यता</p>	<p>२.१ नेपालको सामाजिक मुद्दा</p> <p>२.१.१ जनसाङ्ख्यिक तथा सामाजिक समस्या : बालविवाह, बालश्रम, मानव बेचबिखन, घरेलुहिंसा, दाइजो प्रणाली, छाउपडी</p> <p>२.१.२ बन्धक श्रमिक कम्प्या, कमलरी, हलिया, हस्वा, चरुवा</p> <p>२.१.३ सामाजिक अन्धविश्वास धामीभाक्री तथा बोक्सी जादु</p> <p>२.१.४ सामाजिक सुरक्षाको धारणा तथा प्रावधान</p> <p>२.१.५ सामाजिक सुरक्षा भत्ता (महिला, बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिक तथा अपाङ्गता)</p> <p>२.१.६ सामाजिक सेवा : शिक्षा, स्वास्थ्य तथा स्वच्छता, पोषण, शुद्ध खानेपानी तथा सरसफाइ</p>	१६
३	नेपालको ग्रामीण आर्थिक संरचना	<p>३.१ नेपालमा कृषि संरचना</p> <p>३.१.१ कृषि संरचनाको अवधारणा</p> <p>३.१.२ कृषि संरचनाको ऐतिहासिक विकासक्रम</p>	<p>३.१ नेपालको ग्रामीण आर्थिक स्थिति</p> <p>३.१.१ नेपालको आर्थिक अवस्थामा आएको परिवर्तन</p>	१४

		<p>३.१.३ भूमि व्यवस्था</p> <p>३.१.४ ग्रामीण उद्योगहरू</p> <p>३.१.५ आधारभूत संरचना</p> <p>३.१.६ कृषि जनगणनाको परिचय</p> <p>३.१.७ जलउपयोग</p> <p>३.१.८ ग्रामीण पर्यटन</p>	<p>(सङ्क्षिप्तमा)</p> <p>३.१.२ बजारीकरणको परिभाषा</p> <p>३.१.३ ग्रामीण बजारीकरणको परिभाषा र विशेषता</p> <p>३.१.४ ग्रामीण उद्यमीको परिभाषा, विशेषता तथा महत्त्व</p> <p>३.१.५ अनौपचारिक क्षेत्रको परिभाषा, विशेषता र यसको राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा प्रभाव</p> <p>३.१.६ ग्रामीण ऋणी अर्थ र कारण</p> <p>३.१.७ ग्रामीण वित्तको स्रोत : औपचारिक र अनौपचारिक</p> <p>३.१.८ ग्रामीण पर्यटनको अर्थ, तत्त्व, महत्त्व, सम्भावना तथा समस्या</p> <p>३.१.९ होम स्टे र पर्यापर्यटनको अर्थ तथा सिद्धान्त</p>	
४	नेपालको संस्थागत संरचना तथा विकासका दृष्टिकोणहरू	<p>४.१ नेपालको ग्रामीण विकासका संस्थागत संरचना</p> <p>४.१.२ ग्रामीण विकासमा प्रादेशिक मन्त्रालयहरूको भूमिका</p> <p>४.१.२ ग्रामीण विकासमा सङ्घीय मुख्य मन्त्रालयहरू (सङ्घीय तथा सामान्य प्रशासन, महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक, भूमि व्यवस्थापन, सहकारी तथा गरिबी निवारण) को भूमिका</p> <p>४.१.३ अर्धसरकारी संस्थाहरू (नेपाल राष्ट्र बैङ्क, राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क, नेपाल बैङ्क लिमिटेड, कृषि विकास बैङ्क तथा नेपाल विद्युत् प्राधिकरण) को परिचय र यसको ग्रामीण विकासमा भूमिका</p>	<p>४.१ विकासको दृष्टिकोण</p> <p>४.१.१ राज्य नेतृत्व दृष्टिकोण (परिचय र सैद्धान्तिक पक्ष)</p> <p>४.१.२ बजार नेतृत्व दृष्टिकोण (परिचय र सैद्धान्तिक पक्ष)</p> <p>४.१.३ गैरसरकारी नेतृत्व दृष्टिकोणको (परिचय र सैद्धान्तिक पक्ष)</p> <p>४.१.४ समुदाय र नागरिककेन्द्रित दृष्टिकोण (परिचय र सैद्धान्तिक पक्ष)</p> <p>४.१.५ मानव विकास दृष्टिकोण (परिचय र सैद्धान्तिक पक्ष)</p>	१६

		<p>४.१.५ ग्रामीण विकासमा सहकारी तथा साना वित्तीय संस्थाको भूमिका</p> <p>४.१.६ ग्रामीण विकासमा समुदायमा आधारित सामाजिक संस्थाहरू (स्वयम्सेवक समूह, नागरिक समाज, आमा समूह वन उपभोक्ता समूह) को भूमिका</p>		
५	सुशासन र स्थानीय तहको वित्त व्यवस्थापन	<p>५.१ नेपालमा सुशासन</p> <p>५.१.१ सुशासनको अवधारणा र यसका सूचक</p> <p>५.१.१ मौलिक हक, राज्यको निर्देशक सिद्धान्त तथा नीति</p> <p>५.१.२ स्थानीय तहको बनावट र कार्य</p> <p>५.१.३ नेपालमा सुशासनको अभ्यास : निर्वाचन आयोग, अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग, मानव अधिकार आयोग, महालेखा परीक्षकको कार्यालय, नागरिक समाजको भूमिका</p> <p>५.१.४ नेपालमा सूचनाको हक</p> <p>५.१.५ सुशासनमा राजनीतिक पाटीहरूको भूमिका</p>	<p>५.१ स्थानीय तहको वित्त व्यवस्थापन</p> <p>५.१.१ आर्थिक सर्वेक्षण</p> <p>५.१.२ चालु बजेट वितरण तालिका र सङ्क्षिप्त विवेचना</p> <p>५.१.३ सङ्घीय, प्रदेश र स्थानीय तहको आर्थिक सम्बन्ध र साझा अधिकार</p> <p>५.१.४ स्थानीय तहको वित्त व्यवस्थापनको प्रावधान</p> <p>५.१.५ स्थानीय तहमा आन्तरिक राजस्व स्रोत</p>	१६
६	वातावरण तथा दिगो विकास	<p>६.१ वातावरण र दिगो विकासको सम्बन्ध</p> <p>६.१.१ वातावरणको अर्थ र प्रकार</p> <p>६.१.२ वातावरण र विकासको अन्तरसम्बन्ध</p> <p>६.१.३ भौगोलिक बनावट र ग्रामीण विकास</p> <p>६.१.४ भौगोलिक क्षेत्रहरूको विभिन्नता : जनसङ्ख्या, आर्थिक र वातावरण</p> <p>६.१.५ ग्रामीण विकासका लागि अन्तरनिर्भर र भौगोलिक</p>	<p>६.१ वातावरण र विकासको अन्तरसम्बन्ध</p> <p>६.१.१ वातावरणको अवधारणा</p> <p>६.१.२ दिगो विकासका लागि वातावरणको व्यवस्थापन</p> <p>६.१.३ दिगो विकासका लक्ष्य तथा उद्देश्य</p> <p>६.१.४ नेपालमा जैविक विविधता र वातावरण संरक्षण</p> <p>६.१.५ वातावरणीय परिवर्तनको अर्थ, कारणहरू र यसको ग्रामीण जीवन तथा जनजीविकामा पारेको</p>	१६

		क्षेत्रहरूको भूमिका	असर	
७	नेपालमा ग्रामीण विकास योजना तथा रणनीतिहरू	७.१ ग्रामीण विकास योजना ७.१.१ नेपालमा योजनाको ऐतिहासिक विकासक्रम ७.१.२ योजनाको अवधारणा र विशेषता, उद्देश्य तथा महत्त्व ७.१.३ योजनाको प्रकार : राष्ट्रिय, क्षेत्रीय र स्थानीय, आवधिक (दीर्घकालीन, अल्पकालीन योजना) ७.१.४ स्थानीय सरकारको योजना प्रक्रिया	७.१ ग्रामीण विकास रणनीति तथा कार्यनीति तथा कार्यक्रम ७.१.१ रणनीतिको परिचय र प्रकार ७.१.२ कार्यनीतिको परिचय र प्रकार ७.१.३ मुख्य क्षेत्रगतका सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति तथा कार्यक्रम : कृषि, सिँचाइ, ऊर्जा, शिक्षा, स्वास्थ्य र जनसङ्ख्या	१२
८	परियोजना चक्र तथा अनुसन्धान विधि	८.१ परियोजना चक्र ८.१.१ परियोजनाको परिचय, विशेषता र महत्त्व ८.१.२ परियोजना चक्र ८.१.३ परियोजना चक्रको परिचय तथा ढाँचा ८.१.४ लेखाजोखा ८.१.५ परियोजनाको कार्यान्वयन ८.१.६ परियोजना निरीक्षण तथा मूल्याङ्कन ८.१.७ परियोजना योजना ८.१.८ परियोजना विकासका लागि अवधारणा पत्र र त्यसको स्वरूप	८.१ अनुसन्धानको अवधारणा र महत्त्व ८.२ अनुसन्धान प्रतिवेदन लेखनसम्बन्धी सामान्य खाका ८.३ अध्ययन शीर्षक छनोट ८.४ अध्ययन उद्देश्य र क्षेत्र निर्धारण ८.५ तथ्याङ्क सङ्कलन विधि ८.६ अध्ययनका लागि नमुना छनोट ८.७ तथ्याङ्क सङ्कलन ८.८ तथ्याङ्क वर्णन र विश्लेषण ८.९ अध्ययन प्रतिवेदन लेखन र प्रस्तुति	१४
जम्मा				१२०

५. प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य

कक्षा ११

एकाइ	क्रियाकलाप कक्षा ११	पाठ्यघण्टा
१. ग्रामीण विकासको अवधारणा	नेपालमा ग्रामीण विकासका सूचकहरूको वर्तमान अवस्थाको बारेमा समूह बनाई छलफल गराउने । (ग्रामीण पूर्वाधार शिक्षा, स्वास्थ्य, आयश्रोत, रोजगारीको आवस्था आदि शीर्षकमा)	२
२. नेपालको सामाजिक सांस्कृतिक संरचना	आफ्नो समाजमा रहेका करिब १० परिवारकोहरूको निम्न विवरण तयार पारी कक्षाम प्रस्तुत गर्ने । (सामुदायिक सर्वेक्षण गर्ने) क.स. नाम उमेर धर्म भाषा प्रमुख चाडपर्व परिवार संख्या कैफियत	२
३. नेपालको ग्रामीण आर्थिक संरचना	ग्रामीण क्षेत्रमा रहेका निम्न आर्थिक पक्षहरूको स्थलगत भ्रमण गरी सूची बनाई कक्षामा प्रस्तुतीकरण गर्ने क.स. उद्योग पर्यटन कृषि ग्रामीण वित्त अन्य व्यवसाय	२
४. नेपालको सस्थागत संरचना तथा विकासका दृष्टिकोणहरू	आफ्नो क्षेत्रमा कार्यरत सरकारी, अर्ध सरकारी र गैरसरकारी संस्थाहरूको विवरण तयार पारी प्रस्तुतीकरण गर्न लगाउने	४
५. सुशासन र स्थानीय तहको वित्त व्यवस्थापन	स्थायीय तह वडा कार्यालयले जनतालाई सेवा प्रवाह गरेको सूची तयार पर्न लगाई कक्षामा समूहगत प्रस्तुत गर्ने	४
६. वातावरण तथा दिगो विकास	कक्षामा दुई समूह बनाई आफ्नो वरिपरि भौतिक पूर्वाधार विकासका कारण वातावरणमा परेको नकारात्मक एवम् सकारात्मक पक्षको सूची तयार पारी कक्षामा छलफल गराउने	४
७. नेपालमा ग्रामीण विकास योजना तथा नीति रणनीतिहरू	गत आर्थिक वर्षमा आफ्नो वडामा सम्पन भएका आयोजनाहरूको निम्नविवरण तयार पर्न लगाई कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने क.सं. आयोजनाको नाम कुल लागत सरकारी अनुदान लाभान्वित सङ्ख्या कैफियत	४
८. परियोजना चक्र तथा अनुसन्धान विधिहरू	कुनै पनि परियोजनाको स्थलगत भ्रमण गराई विवरण सङ्कलन गरी विषय शिक्षकको निर्देशन तथा सहयोगमा निम्नलिखित शीर्षकमा रही प्रतिवेदन तयार गराई कक्षामा प्रस्तुतीकरण गराउने ● परिचय ● उदेश्य ● तथ्याङ्क सङ्कलन विधि ● वातावरणीय प्रभाव ● सामाजिक तथा आर्थिक प्रभाव	८

	● निष्कर्ष तथा सुझाव	
९. प्रयोगात्मक	कक्षा प्रस्तुतीकरण र रायसुझावका आधारमा अन्तिम परियोजना प्रतिवेदन तयार पारी विषय शिक्षकलाई बुझाउने	१०
जम्मा		४०

कक्षा १२

एकाइ	क्रियाकलाप	पाठ्यघण्टा
१. ग्रामीण विकासको अवधारणा	ग्रामीण गरिबीक कारण वा ग्रामीण बेरोजगारीका कारणबारे कम्तीमा १० घरधुरीको सामुदायिक अध्ययन गर्ने	२
२. नेपालको सामाजिक सांस्कृतिक संरचना	सामाजिक तथा सांस्कृतिक चुनौतीहरूको निम्नलिखित शीर्षकमा रहेर अध्ययन गर्ने । जस्तै : चेलिबेटी बेचबिखन, बोक्सी प्रथा, छुवाछुत, बालश्रम, आदि <ul style="list-style-type: none"> ● परिचय ● अध्ययनको महत्त्व ● उदेश्य ● अध्ययन विधि ● तथ्याङ्कको प्रस्तुतीकरण ● निष्कर्ष तथा सुझाव ● सूचना तथा तथ्याङ्कका स्रोतहरू 	२
३. नेपालको ग्रामीण आर्थिक संरचना	ग्रामीण पर्याटनको सम्भाव्यता तथा चुनौतीको स्थलगत अध्ययन गर्ने <ul style="list-style-type: none"> ● परिचय ● उदेश्य ● अध्ययन विधि ● सम्भावना तथा चुनौती ● निष्कर्ष 	२
४. नेपालको सस्थागत संरचना तथा विकासका दृष्टिकोणहरू	बजारकेन्द्रित, राज्यकेन्द्रित तथा गैरसरकारकेन्द्रित अवधारणाहरूका बारेमा कक्षामा समूह बनाई छलफल गराउने ।	४
५. सुशासन र स्थानीय तहको वित्त व्यवस्थापन	नेपालको संविधान, २०७२ अनुसार सङ्घ, प्रदेश त स्थानीय तहको आर्थिक सम्बन्ध र साझा अधिकारको सूची तयार पारी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने	४

६. वातावरण तथा दिगो विकास	प्राकृतिक श्रोत तथा प्राथमिकताका आधारमा वातावरणीय मुद्दाहरूको पहिचान गरी सूची बनाई प्रस्तुतीकरण गराउने						४
७. नेपालमा ग्रामीण विकास योजना तथा नीति रणनीतिहरू	आफ्नो वडामा सम्पन्न हुने वार्षिक तथा बहुवर्षीय आयोजनाहरूको निम्नलिखित विवरण तयार पार्न लगाई कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने। (स्थलगत भ्रमण)						४
	क.स.	वार्षिक योजनाको नाम	बहुवर्षीय योजनाको नाम	कुल लागत	सरकारी अनुदान	लाभान्वित सङ्ख्या	कैफियत
८. परियोजना चक्र तथा अनुसन्धान विधि	<ul style="list-style-type: none"> • शीर्षक • परिचय • अध्ययनको उद्देश्य • तथ्याङ्क सङ्कलन विधि • तथ्याङ्कको विश्लेषण तथा प्रस्तुतीकरण • निष्कर्ष तथा सुझाव • सन्दर्भ सामग्री 						८
९. प्रयोगात्मक	कक्षा प्रस्तुतीकरण र राय सुझावका आधारमा अन्तिम अनुसन्धान प्रतिवेदन तयार पारी विषय शिक्षकलाई बुझाउने						१०
जम्मा							४०

६. सिकाइ सहजीकरण विधि तथा प्रक्रिया

विद्यार्थीहरूको पूर्वअनुभवसँग सम्बन्धित गराएर प्रत्येक पाठको सुरुआत गर्नुपर्छ । आफूले भोगेको र घरमा दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित क्रियाकलापलाई उदाहरण राखी यस विषयको अध्यापन गराइएमा प्रभावकारी हुन्छ । पाठको प्रस्तुतीकरणको प्रारम्भमा सामान्यतया छलफल विधिको प्रयोग गर्नुपर्छ । शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा अवलोकन, प्रदर्शन र प्रयोगलाई प्राथमिकता दिनुपर्छ । विषयवस्तुको प्रस्तुतिपछि विद्यार्थीहरूलाई नै उदाहरण वा सामाधान खोज्न लगाउनुपर्छ । विद्यार्थीको रुचि, आवश्यकता तथा सामाजिक परिवेशलाई विचार गरेर कक्षाको वातावरणअनुसार सिर्जनात्मक पक्षमा सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्छ । सिकाइलाई बोधको स्तरमा मात्र सीमित नराखी पूर्णता प्रदान गर्नका लागि पर्याप्त सिकाइ अवसर दिई सिर्जनात्मक पक्षमा प्रयोग गर्नुपर्दछ ।

निर्दिष्ट उद्देश्य प्राप्तिका लागि सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न विभिन्न विधिको प्रयोग गर्न सकिन्छ । यस विषयमा छलफल, प्रश्नोत्तर, प्रयोग, आगमन, अवलोकन, भ्रमण, सोधखोज, परियोजना, प्रदर्शन, व्याख्यान जस्ता विधिहरूलाई विषयवस्तुको स्वरूप तथा परिस्थितिअनुकूल हुने गरी प्रयोग गर्न सकिन्छ । यहाँ प्रस्तुत विधिहरू नमुना वा सङ्केत मात्र हुन् । सबै परिस्थितिमा यी विधिले मात्र पूर्णता नपाउन सक्छ । त्यसैले प्रत्येक शिक्षकले यहाँ प्रस्तुत गरिएका विधिलाई एउटा नमुनाका रूपमा लिई आफ्नो ठोस परिस्थितिअनुकूल शिक्षण विधि तथा प्रक्रियाको छनोट गर्नुपर्दछ ।

७. विद्यार्थी मूल्याङ्कन

विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुनिश्चित गर्न निर्माणात्मक र निर्णयात्मक दुवै प्रकारको मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ । विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुधारका लागि कक्षा शिक्षणकै क्रममा कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, प्रस्तुतीकरण, उपलब्धि परीक्षा जस्ता क्रियाकलाप गराई सैद्धान्तिक तथा प्रयोगात्मक ज्ञान तथा सिप हासिल गराउन आवश्यक छ । यसको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन तथा विद्यार्थीको सिकाइस्तर सुधार गर्न सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलापको अभिन्न अङ्गका रूपमा निर्माणात्मक मूल्याङ्कनलाई उपयोग गर्नुपर्छ । विद्यार्थीहरूले सिके नसिकेको पत्ता लगाई नसिकेको भए कारण पहिचान गरी पुनः सिकाइने वा सुधारात्मक सिकाइका लागि निर्माणात्मक मूल्याङ्कन गरिन्छ । कक्षा ११ र १२ को लेखाविधि विषय सिकाइका क्रममा कक्षाकोठामा कक्षागत शिक्षण सिकाइकै अभिन्न अङ्गका रूपमा गृहकार्य, कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, सामुदायिक कार्य, सह/अतिरिक्त क्रियाकलाप, एकाइ परीक्षा, मासिक परीक्षा जस्ता मूल्याङ्कनका साधनहरूको प्रयोग गर्न सकिने छ र मूल्याङ्कनका लागि विद्यार्थीको अभिलेख राख्नुपर्छ । सोका आधारमा नै सिकाइ अवस्था यकिन गरिन्छ र आवश्यकतानुसार सुधारात्मक शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्छ । विशेष सिकाइ आवश्यकता भएका विद्यार्थीका लागि विषय शिक्षकले नै उपयुक्त प्रक्रिया अपनाई मूल्याङ्कन गर्नुपर्छ । शिक्षकले यस प्रकारको मूल्याङ्कन निरन्तर रूपमा गरी विद्यार्थीहरूमा अपेक्षित सिप र व्यवहार विकासमा जोड दिनुपर्छ । निर्माणात्मक मूल्याङ्कनको सिकाइ उपलब्धिको निश्चित भारलाई निर्णयात्मक मूल्याङ्कनमा समेत जोडिने छ ।

पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप तथा अभिवृत्ति प्राप्त गर्न सके सकेनन् भन्ने कुरा पत्ता लगाउने महत्त्वपूर्ण संयन्त्र मूल्याङ्कन हो । विद्यार्थीहरूको मूल्याङ्कन गर्दा सिकाइ उपलब्धिहरूलाई ध्यान दिई सक्षमता र सिकाइ उपलब्धिअनुरूप सिकाइको सबै स्तरलाई समेटेर गर्नुपर्दछ । आन्तरिक र बाह्य मूल्याङ्कनमार्फत यस विषयको मूल्याङ्कन हुने छ । मूल्याङ्कनको कुल भारमध्ये २५ प्रतिशत आन्तरिक र ७५ प्रतिशत बाह्य मूल्याङ्कन हुने छ । यसै गरी बाह्य मूल्याङ्कनअन्तर्गत लिखित परीक्षा सञ्चालन हुने छ । विद्यार्थी मूल्याङ्कनअन्तर्गत निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कन दुवै तरिकाबाट नै गरिने छ । यस विषयका पाठ्यक्रममा समावेश गरिएका तहगत सक्षमताहरू, कक्षागत सिकाइ उपलब्धि र तिनका विषयवस्तु, सोसँग सम्बन्धित सिप, सिकाइ सहभागिता र सिकाइ सक्रियताका आधारमा विद्यार्थीहरूको सिकाइको मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ ।

(क) आन्तरिक मूल्याङ्कन

आन्तरिक मूल्याङ्कनका लागि प्रत्येक विद्यार्थीहरूले गरेका कार्य र उनीहरूमा आएको व्यवहार परिवर्तनको अभिलेख राखी सोका आधारमा अङ्क प्रदान गर्नुपर्दछ । यस विषयमा कक्षा ११ र १२ मा कुल भारमध्ये २५ प्रतिशत भार आन्तरिक मूल्याङ्कन हुने छ । आन्तरिक मूल्याङ्कनको २५ प्रतिशत भारअन्तर्गत निम्नअनुसारको मूल्याङ्कन गरी अङ्क प्रदान गरिने छ :

कक्षा ११ र १२ का लागि आन्तरिक मूल्याङ्कन मापदण्ड

क्र.स.	आधार	अङ्क	कैफियत
१	कक्षा सहभागिता	३	
२	कक्षा परीक्षा (त्रैमासिक परीक्षाको नतिजाका आधारमा)	६	
३	ग्रामीण विकाससम्बन्धी परियोजना कार्यको मूल्याङ्कन		
३.१	परियोजना कार्यको प्रतिवेदनको तयारी (कम्तीमा दुईओटा)	१०	
३.२	परियोजना कार्यको प्रस्तुतीकरण (कम्तीमा तीनओटा)	६	
जम्मा		२५	

(ख) बाह्य मूल्याङ्कन

यस विषयमा कक्षा ११ र १२ प्रत्येकमा कुल भारमध्ये ७५ प्रतिशत भार बाह्य मूल्याङ्कन हुने छ । कक्षा ११ र १२ प्रत्येक कक्षामा लागि लिइने परीक्षाका लागि पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले तयार गरेको विशिष्टीकरण तालिकाअनुसार प्रश्नपत्र निर्माण गर्नुपर्ने छ । यस विषयको परीक्षामा विशेष गरेर ज्ञान/बोध, समस्या समाधान, समालोचनात्मक, सिर्जनासँग सम्बन्धित प्रश्नहरू सोधिने छन् । पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति प्राप्त गरे नगरेको मूल्याङ्कन गरिन्छ ।

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम

२०७६

समाजशास्त्र

कक्षा : ११ र १२

विषय सङ्केत : Soc. 211 (कक्षा ११), Soc. 212 (कक्षा १२)

पाठ्यघण्टा : ५

वार्षिक कार्यघण्टा : १६०

१. परिचय

समाजशास्त्र विषयको पाठ्यक्रम समाज, सामाजिक सम्बन्ध र राजनीति तथा मानिसका विभिन्न क्रियाको सैद्धान्तिक तथा व्यावहारिक पक्षका अध्ययन अध्यापन गर्ने लक्ष्य राखी विकास गरिएको हो । राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ को मार्गदर्शनबमोजिम विद्यालय शिक्षाको माध्यमिक तह (कक्षा ११ र १२) मा समाजशास्त्र विषयको यस पाठ्यक्रममा आफ्नो घरपरिवार, समुदाय र समाजका विविध पक्षलाई विषयवस्तुका रूपमा समावेश गरिएको छ । यस पाठ्यक्रमले पेसा व्यवसायमा लाग्न चाहने युवापुस्तालाई आफ्नो घरपरिवार र समाजलाई उन्नत तहबाट बुझ्न सक्ने बनाई समाजको एउटा जिम्मेवार सदस्यका रूपमा रूपान्तरण गर्न तथा समाजशास्त्रको प्रारम्भिक अवधारणा र सोचहरूसँग परिचित बनाउन सहयोग गर्ने छ । यसका साथै यस पाठ्यक्रमले सम्बन्धित विषयमा उच्च शिक्षाका लागि आधारसमेत तयार गर्ने छ ।

विद्यार्थीमा आफ्नो वासस्थान वरपरका गतिविधि, समाज तथा देशभित्र भइरहेका दृश्य अदृश्य सामाजिक प्रक्रियाहरूका बारेमा जानकारी बनाउँदै समाजशास्त्रका प्रारम्भिक अवधारणा र सिद्धान्तहरूसँग विद्यार्थीहरूलाई परिचित गराउन तथा समाजशास्त्रका मौलिक र विशिष्ट पद्धति र दृष्टिकोणहरूसँग साक्षात्कार गर्न सहजता प्रदान गर्न समाजशास्त्र विषयको यस पाठ्यक्रममा विद्यार्थीकेन्द्रित सिकाइ सहजीकरण विधि तथा प्रक्रियामा जोड दिइएको छ । यसबाट नेपाली समाजको बनोट र संरचना, सामाजिकीकरण र सामाजिक नियमनका संयन्त्रहरूबारे बुझ्ने अवसर प्राप्त गर्नुका साथै प्रयोगात्मक अभ्यास, स्थलगत अध्ययन भ्रमण, खोजमूलक निरन्तर सिकाइ, सिकाइ र मूल्याङ्कन पद्धतिलाई प्रयोगात्मक र खोजमूलक बनाउन सहज हुने अपेक्षा गरिएको छ । साथै यस पाठ्यक्रममा समाज र समाजशास्त्रीय चिन्तनको महत्ता र मौलिकता, समाजशास्त्रीय चिन्तनको विशिष्ट परम्परा, मूलधारका समाजशास्त्रीय सिद्धान्त, सामाजिकीकरण र सामाजिक नियमन, शक्ति र राजनीति एवम् लैङ्गिक विभेद, नेपाली समाजको सामाजिक सम्बन्ध, सामाजिक संरचना र सामाजिक परिवर्तनका उपक्रमसम्बन्धी विषयवस्तुका सैद्धान्तिक तथा व्यावहारिक पक्षलाई पनि समेटिएको छ । गरिबी, सीमान्तीकरण, विभेद र असमानता, विविधता र एकरूपता, परिवार प्रथा र जीविकोपार्जनका नवीन आयामहरू, नेपालका केही विशिष्ट वा लोपोन्मुख जातजातिहरू, बसाइँसराइ, सहरीकरण, मुलुकी देवानी संहिता जस्ता विषयवस्तुको अवधारणा विकास, अभ्यास र निरन्तर सिकाइ तथा मूल्याङ्कनबिचको सन्तुलन कायम गरिएको छ ।

यस पाठ्यक्रममा परिचय, तहगत सक्षमता, कक्षागत सिकाइ उपलब्धि, विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया र विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई समेटिएको छ । यस क्रममा पाठ्यक्रम लेखन तथा विकासको विषयगत औचित्य, पाठ्यक्रममा रहेका मुख्य विशेषता तथा पाठ्यक्रमको स्वरूपलाई समेटेरी परिचय, विषयगत रूपमा अपेक्षित ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति, मूल्य र कार्य तत्परतालाई समेटेरी त्यसको क्रियात्मक स्वरूपमा सक्षमता, सिकाइको स्तर र सक्षमताको विशिष्टीकृत विस्तृतीकरण गरी सिकाइ उपलब्धि, सक्षमता, सिकाइ उपलब्धि एवम् अधिल्ला कक्षासँग लम्बीय सन्तुलनका आधारमा विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, विषयगत विशिष्टपन र मौलिकतालाई समेटेरी सिकाइ सहजीकरणका विधि तथा प्रक्रिया एवम् निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कनका विधि तथा प्रक्रिया उल्लेख गरी विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई व्यवस्थित गरिएको छ ।

२. तहगत सक्षमता

माध्यामिक तह (कक्षा ११ र १२) को अध्ययनपश्चात् विद्यार्थीहरूमा समाजशास्त्रका निम्नलिखित सक्षमता हासिल हुने छन् :

१. समाज र समाजशास्त्रीय दृष्टिकोणको बोध र प्रस्तुति
२. सामाजिक असमानता र सीमान्तीकरणको व्याख्या
३. समाजशास्त्रीय दृष्टिकोणमा सामाजिक परिवर्तनको व्याख्या र यसको सन्दर्भगत प्रयोग
४. शास्त्रीय समाजशास्त्रीहरूको योगदानको पहिचान र प्रस्तुति
५. नेपाली समाजको विविधताको पहिचान र लेखाजोखा
६. समाजशास्त्रका शास्त्रीय सिद्धान्तहरूको बोध तथा विश्लेषण
७. सामाजिक संस्थाहरूको परिचय र व्याख्या
८. सामाजिकीकरणको प्रक्रिया, सामाजिक नियमन र पेसागत अवस्थाको बोध तथा प्रस्तुति
९. नेपालको सन्दर्भमा शक्ति र राजनीतिको समीक्षा
१०. नेपालको विकासका सम्भावना र चुनौतीहरूको विवेचना तथा विश्लेषण
११. लैङ्गिकता र लैङ्गिक विभेदको अवधारणाको बोध र मुलुकी देवानी तथा अपराध संहिताको बोध तथा पालना
१२. सामाजिक अनुसन्धानका स्थलगत विधिहरूको बोध र प्रयोग

३. कक्षागत सिकाइ उपलब्धि

कक्षा ११

क्र.सं.	विषयवस्तुको क्षेत्र	सिकाइ उपलब्धि
१.	समाज र समाजशास्त्रको दृष्टिकोण	१.१ समाजको परिचय दिन १.२ समाजको स्वरूप, विशेषता तथा समाज विकासका चरणको व्याख्या गर्न १.३ समाजशास्त्रको परिचय दिन र यसको क्षेत्र पहिचान गर्न १.४ समाजशास्त्र र अन्य समाज विज्ञानसँगको सम्बन्ध पहिचान गर्न
२.	समाजशास्त्रीय चिन्तन	२.१ सामाजिक संरचनाको परिचय दिन र महत्त्वको वर्णन गर्न २.२ समाजशास्त्रीय परिकल्पना र संरचनागत विश्लेषण परिचय दिई तिनको महत्त्व व्याख्या गर्न २.३ समाजका बृहत् संरचना र सूक्ष्म दैनिकीबिचको भिन्नता तथा सम्बन्ध पहिचान गर्न २.४ समाजशास्त्रीको मौलिक भूमिका पहिचान गर्न
३.	शास्त्रीय समाजशास्त्रीहरूको सैद्धान्तिक दृष्टिकोण	३.१ निम्नलिखित शास्त्रीय समाजशास्त्रीहरूको परिचय दिन र योगदानको व्याख्या गर्न (क) अगस्ट कम्ट

		(ख) इमाइल दुर्खिम (ग) कार्ल मार्क्स (घ) म्याक्स वेबर
४.	समाजशास्त्रीय सिद्धान्त	४.१ निम्नलिखित समाजशास्त्रीय सिद्धान्तको परिचय दिन र विशेषताहरू प्रस्तुत गर्न (क) संरचनागत प्रकार्यवाद (ख) द्वन्द्वात्मक आलोचनावाद (ग) प्रतीकात्मक अन्तरक्रियावाद
५.	सामाजिकीकरण र सामाजिक नियमन	५.१ सामाजिकीकरणको अवधारणा र प्रक्रिया उल्लेख गर्न ५.२ सामाजिक नियमनको अवधारणा, यसको महत्त्व र प्रक्रियाको व्याख्या गर्न ५.३ सामाजिक नियमनका विभिन्न साधन पहिचान गर्न ५.४ सामाजिक अनुरूपता र विचलनको व्याख्या गर्न
६.	शक्ति र राजनीति	६.१ शक्ति र राजनीतिको समाजशास्त्रीय अवधारणाको व्याख्या गर्न ६.२ नेपालको संविधान सभा र लोकतान्त्रिक अभ्यासका आयामहरूको व्याख्या गर्न
७.	लिङ्ग र लैङ्गिकता	७.१ लैङ्गिकताको अवधारणाको वर्णन गर्न ७.२ लैङ्गिकताको विकास र मुख्य महिलावादहरूको विवेचना गर्न ७.३ नेपालमा भएका लैङ्गिकताको इतिहासको पहिचान र बहसको विवेचना गर्न
८.	घटना अध्ययन विधि	८.१ घटना अध्ययन विधिको अवधारणा, विधि र तरिका वर्णन गर्न ८.२ स्थानीय समुदायको कुनै समसामयिक विषयमा घटना अध्ययन गरी सामान्य प्रतिवेदन तयार गर्न

कक्षा १२

क्र.सं.	विषयवस्तुको क्षेत्र	सिकाइ उपलब्धि
१.	सामाजिक असमानता र सीमान्तीकरणका आयाम	१.१ गरिबी र सीमान्तीकरणका अवधारणाको वर्णन गर्न र विश्लेषण गर्न १.२ नेपालमा गरिबी तथा सीमान्तीकरणका आयामको सङ्क्षेपमा व्याख्या गर्न १.३ विभेद र असमानताको अवधारणाको व्याख्या गर्न १.४ नेपाली समाजमा विद्यमान विभेद तथा असमानता आयामहरूको वर्णन गर्न १.५ नेपालमा गरिबी निवारण र सामाजिक समावेशीकरणका प्रयासको समीक्षा गर्न

२.	सामाजिक परिवर्तन र पेसा	२.१ नेपालको सामाजिक परिवर्तन र पेसागत रूपान्तरणको समाजशास्त्रीय दृष्टिकोणबाट विवेचना गर्न २.२ नेपालमा विद्यमान पेसा र जीविकोपार्जनका तरिकाहरू उल्लेख गर्न २.३ विप्रेषण र यसको उपयोगको अवस्थाको व्याख्या गर्न
३.	सामाजिक विविधता तथा एकता	३.१ नेपाली समाजको तह र श्रेणी विभाजनको अवस्थाको विवेचना गर्न ३.२ तह विभाजनका विभिन्न आयामहरू पहिचान गर्न ३.३ नेपालमा सामाजिक तह विभाजनको स्वरूप पहिचान गर्न ३.४ नेपालका विभिन्न जातजातिको परिचय दिन र पिछ्छडिएका खास जातिहरूको अवस्थाको विश्लेषण गर्न ३.५ नेपाली समाजको विविधता र एकताको समाजशास्त्रीय विवेचना गर्न
४.	सामाजिक संस्था	४.१ सामाजिक संस्था, विवाह र परिवारको समाजशास्त्रीय दृष्टिकोणबाट व्याख्या गर्न ४.२ नेपालमा विवाह र परिवार प्रथामा आएको परिवर्तनको विवेचना गर्न
५.	नेपालमा बसाइँसराइ तथा सहरीकरण	५.१ समाजशास्त्रीय अवधारणाबाट बसाइँसराइ र सहरीकरणको व्याख्या गर्न ५.२ नेपालमा बसाइँसराइ र सहरीकरणको अवस्थातथा यसका असरहरूको विवेचना गर्न
६.	विकासको समाजशास्त्र	६.१ विकासको समाजशास्त्रीय अवधारणाको व्याख्या गर्न ६.२ नेपालमा विकासका प्रयासहरूको समीक्षा गर्न ६.३ सङ्घीय, प्रादेशिक र स्थानीय विकासका आयामहरूको पहिचान तथा व्याख्या गर्न ६.४ नेपालको प्रादेशिक विकास र यसका सम्भावना तथा चुनौतीहरूको समाजशास्त्रीय दृष्टिकोणबाट व्याख्या गर्न
७.	मुलुकी ऐन संहिता	७.१ मुलुकी ऐन संहिताको विकासक्रमको छोटो परिचय दिन ७.२ मुलुकी ऐन संहिताको लैङ्गिक, सामाजिक पक्षको पहिचान तथा प्रयोग गर्न
८.	सामाजिक अनुसन्धान विधि: सामाजिक सर्वेक्षण र स्थलगत अध्ययन विधि	८.१ सामाजिक अनुसन्धानको परिचय दिन ८.२ सामाजिक सर्वेक्षण र स्थलगत अध्ययनका चरणहरू पहिचान गर्न ८.३ सामाजिक अनुसन्धान प्रस्ताव तयार गर्न ८.४ सामाजिक अनुसन्धानको स्थलगत विधिहरूको बोध र प्रयोग गरी तथ्याङ्क सङ्कलन, विश्लेषण र प्रतिवेदन लेख्न

४. विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम

कक्षा ११

क्र.सं.	विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु	पाठ्यघण्टा
१.	समाज र समाजशास्त्रको दृष्टिकोण	१.१ समाजको परिचय १.१.१ समाजको परिभाषा र चरित्र १.१.२ समाज विकासको चरणमा कम्ट, मोगन र मार्क्सको मत १.१.३ ग्रामीण र सहरी समाज १.२ समाजशास्त्रको परिचय १.२.१ परिभाषा र क्षेत्र १.२.२ विज्ञानका रूपमा समाजशास्त्र १.२.३ समाजशास्त्र र अन्य समाज विज्ञान (मानवशास्त्र, अर्थशास्त्र, मनोविज्ञान, राजनीतिशास्त्र, इतिहास, भूगोलशास्त्र) सँगको सम्बन्ध	१५
२.	समाजशास्त्रीय चिन्तन	२.१ सी. डब्ल्यु. मिल्सको समाजशास्त्रीय परिकल्पना २.२ संरचनागत विश्लेषण २.३ बृहत् संरचना र सूक्ष्म दैनिकी २.४ समाजशास्त्रीको मौलिक भूमिका	१५
३.	शास्त्रीय समाजशास्त्रीहरूको सैद्धान्तिक दृष्टिकोण	३.१ अगस्ट कम्टको जीवनी र योगदान ३.२ इमाइल दुर्खिमको जीवनी र योगदान ३.३ कार्ल मार्क्सको जीवनी र योगदान ३.४ म्याक्स वेबरको जीवनी र योगदान	२०
४.	समाजशास्त्रीय सिद्धान्त	४.१ सिद्धान्तका आधारभूत अवयव र विशेषता ४.२ समाजशास्त्रीय सिद्धान्तका अवयव र विशेषता ४.२.१ संरचनागत प्रकार्यवाद ४.२.२ द्वन्द्वात्मक आलोचनावाद ४.२.३ प्रतीकात्मक अन्तरक्रियावाद	२०
५.	सामाजिकीकरण र सामाजिक नियमन	५.१ सामाजिकीकरणको परिभाषा, प्रक्रिया र कारण ५.२ सामाजिक नियमन ५.२.१ सार्वजनिक सोच र धारणा र सांस्कृतिक व्यवहार ५.२.२ धर्म र नैतिकता, कानून, शिक्षा तथा आमसञ्चार	१५

		५.३ सामाजिक अनुरूपता र विचलन	
६.	शक्ति र राजनीति	६.१ मार्क्स र वेबरको समाजशास्त्रीय अवधारणामा शक्ति र राजनीति ६.२ नेपालको संविधानसभा र लोकतान्त्रिक अभ्यास ६.२.१ संविधान सभा ६.२.२ नेपालको संविधान ६.२.३ राजतन्त्र र गणतन्त्र ६.२.४ शासकीय स्वरूप र सङ्घीयता ६.२.५ धर्म सापेक्षता र निरपेक्षता	१५
७.	लिङ्ग र लैङ्गिकता	७.१ यौन तथा सामाजिक लैङ्गिकता ७.१.१ अर्थ र परिभाषा ७.१.२ समाजशास्त्रीय अवधारणा ७.२ लैङ्गिकता र महिलावाद ७.२.१ उदारवादी महिलावाद ७.२.२ समाजवादी महिलावाद ७.२.३ आमूल परिवर्तनकारी महिलावाद ७.३ नेपालमा लैङ्गिकताको बहस	१५
८.	घटना अध्ययन विधि	८.१ घटना अध्ययन विधिको अवधारणा, विधि र तरिका ८.२ स्थानीय समुदायको कुनै समसामयिक विषयमा घटना अध्ययन, प्रतिवेदन तयारी र प्रस्तुति	५
जम्मा			१२०

कक्षा १२

क्र.सं.	विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु	पाठ्यघण्टा
१.	सामाजिक असमानता र सीमान्तीकरणका आयाम	१.१ गरिबी र असमानताको परिभाषा र अवधारणा १.२ नेपाली समाजमा विभेदका आयामहरू १.३ नेपाली समाजमा असमानताका आयामहरू १.४ मार्क्सवादी र उदारवादी गरिबीको समाजशास्त्रीय विश्लेषण १.५ नेपालमा गरिबीका आयाम १.५.१ क्षेत्रीय	१५

		<p>१.५.२ प्रादेशिक</p> <p>१.५.३ लैङ्गिक</p> <p>१.५.४ जातीय</p> <p>१.६ नेपालमा बहिष्करणका आयाम</p> <p>१.७ गरिबी निवारण र सामाजिक समावेशीकरणका प्रयास</p>	
२.	सामाजिक परिवर्तन र पेसा	<p>२.१ अर्थ, परिभाषा</p> <p>२.२ समाजशास्त्रीय अवधारणा</p> <p>२.३ सामाजिक परिवर्तन र पेसागत रूपान्तरण</p> <p>२.४ नेपालमा पेसा र जीविकोपार्जनको विद्यमान अवस्था</p> <p>२.५ विप्रेषण, यसको लगानी र चुनौती</p>	१३
३.	सामाजिक विविधता तथा एकता	<p>३.१ तह विभाजन र विविधताको समाजशास्त्रीय परिभाषा</p> <p>३.२ तह विभाजन र विविधताका आयाम</p> <p>३.२.१ भाषा</p> <p>३.२.२ जातजाति</p> <p>३.२.३ पर्यावरण</p> <p>३.२.४ जीविकोपार्जन</p> <p>३.२.४ धार्मिक विश्वास</p> <p>३.३ नेपालमा सामाजिक तह विभाजन</p> <p>३.४ नेपालका मुख्य जातजाति</p> <p>३.५ कुसुन्डा, मुसहर, भ्रमणशील राउटे र कर्णालीका मतवाली क्षेत्रीको परिचय र रहनसहन</p> <p>३.६ सामाजिक एकता</p>	२०
४.	सामाजिक संस्था	<p>४.१ सामाजिक संस्थाको परिभाषा र चरित्र</p> <p>४.२ सामाजिक संस्थाको किसिम</p> <p>४.२.१ विवाहको अर्थ र परिभाषा</p> <p>४.२.२ नेपालमा विवाहको स्वरूप</p> <p>४.२.३ परिवारको अर्थ र परिभाषा</p> <p>४.२.४ परिवार प्रथा र विश्वव्यापीकरण</p> <p>४.३ नेपाली परिवार प्रथामा आएको परिवर्तन</p>	१५
५.	नेपालमा बसाइँसराइ तथा सहरीकरण	<p>५.१ बसाइँसराइको परिभाषा र किसिम</p> <p>५.२ बसाइँसराइका कारण</p>	१७

		५.३ नेपालमा बसाइँसराइको अवस्था ५.४ सहरीकरणको परिभाषा ५.५ नेपालमा सहरीकरणको विकास र चुनौती	
६.	विकासको समाजशास्त्र	६.१ विकासको समाजशास्त्रीय अवधारणा ६.२ नेपालमा विकासका प्रयास ६.३ सङ्घीय, प्रादेशिक र स्थानीय विकासका आयाम ६.४ नेपालको प्रादेशिक विकासको सम्भावना र चुनौती	१५
७.	मुलुकी ऐन संहिता	७.१ मुलुकी ऐनको परिचय र इतिहास ७.२ मुलुकी देवानी संहिता, २०७४ र मुलुकी अपराध संहिता, २०७४ को परिचय र यसमा रहेका मुख्य मुख्य व्यवस्था ७.३ मुलुकी देवानी संहिता, २०७४ को सामाजिक र लैङ्गिक पक्ष ७.३.१ विवाह ७.३.२ सम्बन्ध विच्छेद ७.३.३ सम्पत्ति र अंशबन्डा ७.३.४ सामाजिक भेदभाव	१०
८.	सामाजिक अनुसन्धान विधि : सामाजिक सर्वेक्षण र स्थलगत अध्ययन विधि	८.१ सामाजिक अनुसन्धानको अर्थ र परिभाषा ८.२ सामाजिक सर्वेक्षण र स्थलगत अध्ययन ८.३ सामाजिक अनुसन्धानका चरण ८.४ सामाजिक अनुसन्धान प्रस्तावको संरचना/स्वरूप ८.५ स्थलगत अध्ययनका विधि ८.६ तथ्याङ्क विश्लेषण र प्रतिवेदन लेखन	१५
जम्मा			१२०

५. प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य

क्र.सं.	कक्षा ११			कक्षा १२		
	विषयक्षेत्र	प्रयोगात्मक कार्य विवरण	पाठ्य घण्टा	विषयक्षेत्र	प्रयोगात्मक कार्य विवरण	पाठ्य घण्टा
१.	समाज र समाजशास्त्रको दृष्टिकोण	१. विद्यालयनजिकको समाजको बनोट र विशेषता टिपोट गरी तालिकाकाम प्रस्तुत गर्ने २. नजिकका ग्रामीण वा	५	सामाजिक असमानता र सीमान्तीकरणक ा आयाम	आफ्नो समुदायमा रहेका विद्यमान लैङ्गीय, वर्गीय र जातीय असमानताका	५

		सहरी समाजको भिन्न विशेषताको तुलनात्मक विश्लेषण गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने			उदाहरण खोजी असमानता न्यूनीकरण उपाय पहिचान र प्रस्तुत गर्ने	
२.	समाजशास्त्रीय चिन्तन	आफू आसपासको समुदायको जातजातिको अवस्था र संस्कार समेटी सङ्क्षिप्त प्रतिवेदन तयार पारी प्रस्तुत गर्ने	५	सामाजिक परिवर्तन र पेसा	विद्यार्थीका आआफ्नो परिवारका अभिभावक र अधिल्लो दुई पुस्ताले अपनाएको मूल पेसा र आयआर्जनका उपायहरूमा आएको पुस्तागत परिवर्तनका बारेमा चित्रगत विवरण प्रस्तुत गर्ने	२
३.	शास्त्रीय समाजशास्त्रीहरूको सैद्धान्तिक दृष्टिकोण	मुद्रित र विद्युतीय सामग्री उपयोग गरी कार्ल मार्क्स र म्याक्स वेबरको समाजशास्त्रीय योगदान टिपोट गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने	५	सामाजिक विविधता तथा एकता	आफ्नो समुदायमा प्रचनमा रहेका पेसा, धर्म र चाडपर्वका विवरण तयार पारी वृत्तचित्र वा स्तम्भचित्रमा प्रस्तुत गर्ने	५
४.	समाजशास्त्रीय सिद्धान्त	समाजमा मनाइने कुनै चाडको उत्पत्ति मनाउने तरिका र उद्देश्य उल्लेख गरी प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्ने	५	सामाजिक संस्था	कक्षागत छलफलको माध्यमबाट परिवार प्रथाको आकार र संरचनामा आएको परिवर्तन समूहगत विवेचना गरी मुख्य तीनओटा निष्कर्ष पहिचान गर्ने	५
५.	सामाजिकीकरण र सामाजिक नियमन	शिक्षकको सहयोगमा प्रश्नावली स्थानीय विज्ञसँग अन्तर्वार्ता लिई तपाईंको समाजमा विगत २० वर्षमा भएका	५	नेपालमा बसाइँसराइ तथा सहरीकरण	आफ्नो समुदायमा बसाइँ सरी आएका वा बसाइँ सरी अन्यत्र गएका व्यक्तिका	३

		परिवर्तन टिपोट गरी प्रस्तुत गर्ने			नातेदारसँग अन्तरक्रिया गरी ती व्यक्तिका अनुभवसमेत समेटी टिपोट तयार पोर्न र कक्षामा प्रस्तुत गर्ने	
६.	शक्ति र राजनीति	स्थानीय निर्वाचित प्रतिनिधिलाई स्थानीय तहको कार्यक्षेत्र र अधिकार सूची निर्माण गरी प्रस्तुत गर्ने	५	विकासको समाजशास्त्र	आफ्नो स्थानीय तहबाट विगत पाँच वर्षभित्रको विकासका कार्य टिपोट गरी सूची निर्माण गर्ने	५
७.	लिङ्ग र लैङ्गिकता	परिवारका पुरुष तथा महिला सदस्यबिच गरिएको कार्य विभाजनका आधार तथा एक एक कार्य समावेश गरी तालिका बनाउने र कक्षामा प्रस्तुत गर्ने	५	मुलुकी ऐन संहिता	मुलुकी देवानी संहिता, २०७४ लागु भएपछि आफ्नो समुदायमा आएको परिवर्तनका स्थानीय तहका जानकार व्यक्तिसँग छलफल गरी निष्कर्ष कक्षामा प्रस्तुत गर्ने	५
८.	घटना अध्ययन विधि	शक्ति प्रदर्शन र समस्या, लैङ्गिक विभेद जस्ता स्थानीय समुदायका कुनै एक समसामयिक विषयमा घटना अध्ययन गरी कारण, प्रभाव र असरसमेत समेटी प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्ने	५	सामाजिक अनुसन्धान विधि : सामाजिक सर्वेक्षण र स्थलगत अध्ययन विधि	आफ्नो समाजमा भएका सामाजिक कुरीति वा कुप्रथा वा घटनामध्ये कक्षा शिक्षकले तोकेको कुनै एक विषयमा स्थलगत अध्ययन गरी उद्देश्य, प्रक्रिया र प्राप्तिसमेत समेटी प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्ने	१०
जम्मा			४०	जम्मा		४०

६. सिकाइ सहजीकरण विधि तथा प्रक्रिया

समाजशास्त्रको अध्ययनमार्फत विद्यार्थीहरूलाई समसामयिक सामाजिक अवस्था तथा परिवेशको जानकारी गराई विश्लेषणात्मक दृष्टिकोण निर्माण गर्न सक्षम बनाउने उद्देश्य रहेको छ । यस सन्दर्भमा समाजशास्त्रको आधारभूत सिद्धान्त र नेपाली समाजको अवस्थालाई समेटेर पाठ्यक्रम तयार गरिएको छ । यसमा समावेश गरिएका विषयवस्तुहरूको अध्यापन गराउँदा सबै क्षेत्रलाई उत्तिकै महत्त्व दिनुपर्ने हुन्छ । सम्बन्धित विषयवस्तुको सहजीकरण गराई ज्ञान, सिप र धारणाको विकास गराउनु आवश्यक छ । विद्यार्थीहरूमा सैद्धान्तिक पक्षका साथै व्यावहारिक पक्षको विकास गराई सकारात्मक सोच तथा व्यवहारको विकास गर्नु यस विषयको मुख्य उद्देश्य हो ।

विद्यार्थीहरूमा समालोचनात्मक तथा सकारात्मक सोचको विकास, व्यावहारिक प्रयोग, प्रतिभाको पहिचान तथा सिर्जनात्मक सिपको विकास गरी समाजशास्त्रीय क्षेत्रमा नेतृत्व गर्न सक्ने क्षमताको विकास गराउने जस्ता मूलभूत उद्देश्यहरू यस विषयले राखेको छ । समाजशास्त्रको सैद्धान्तिक एवम् व्यावहारिक ज्ञान दिनका लागि कक्षाकोठाभित्र वा बाहिर आआफ्नो टोल तथा समुदायसँग सम्बन्धित सामाजिक क्रियाकलापहरू गराउनुपर्ने छ । विषयवस्तुलाई कण्ठ गराउने नभई विद्यार्थीहरूलाई आआफ्ना समुदायमा खोज गरी सिर्जनात्मक प्रतिभाको विकास गर्न प्रोत्साहन गर्नुपर्ने छ । यस विषयले विद्यार्थीहरूमा प्रतिवेदन, रेखाचित्र, वृत्तचित्र, स्तम्भचित्र, तालिका, तस्बिर जस्ता सिर्जनशील विधाहरूमार्फत सिर्जनात्मक सिपको समेत विकास गराउने लक्ष्य राखेको छ । यी सिपहरूको विकास गर्न उनीहरूलाई बहु बौद्धिकताको सिद्धान्तानुरूप रुचि र क्षमताअनुसारका ज्ञान, सिप र अभिवृत्ति एवम् मूल्यहरूको विकास गर्न योजनाबद्ध तथा विविधतायुक्त सिकाइ सहजीकरणको ठूलो भूमिका रहन्छ । त्यसैले समाजशास्त्र विषयमा सिकाइ सहजीकरण गर्दा विभिन्न प्रकारका विद्यार्थीकेन्द्रित शिक्षण विधिहरू प्रयोग गर्नुपर्छ, जस्तै : प्रश्नोत्तर विधि, प्रदर्शन विधि, समस्या समाधान विधि, छलफल विधि, अवलोकन विधि, खोज विधि, परियोजना विधि, प्रयोगात्मक विधि, क्षेत्र भ्रमण विधि, आगमन विधि, घटना अध्ययन विधि आदि ।

शिक्षकले सिकाइ कार्यको सहजीकरण गर्दा विद्यार्थीको उमेर, तह, रुचि, बहुबौद्धिकता, मनोविज्ञान, सामाजिक पृष्ठभूमि, विद्यार्थी सङ्ख्या, शैक्षिक सामग्रीको उपलब्धता आदि समेतलाई ध्यान दिई स्थानीय परिवेश, विषयवस्तुको प्रकृति र स्वरूपका आधारमा सिकाइ सहजीकरणमा विविधता ल्याउन सकिने छ । विद्यार्थीलाई समस्या समाधान गर्न गाह्रो अप्ठ्यारो परेको अवस्थामा उनीहरूको कमीकमजोरीलाई राम्ररी केलाई विद्यार्थीहरूको सहभागिता एवम् सामूहिक तथा सहयोगात्मक सिकाइलाई प्रोत्साहन गर्नुपर्ने छ । विषय शिक्षणका क्रममा सूचना प्रविधिको समेत सहयोग लिएर सिक्न सक्ने वातावरण तयार गर्नुपर्ने छ । विद्यार्थीहरू सिर्जना र प्रतिभाका भण्डार भएकाले उनीहरूका प्रतिभा प्रस्फुटनका लागि उपयुक्त वातावरण सिर्जना गर्नुपर्ने छ ।

७. विद्यार्थी मूल्याङ्कन

विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुनिश्चित गर्न निर्माणात्मक र निर्णयात्मक दुवै प्रकारको मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ । विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुधारका लागि कक्षा शिक्षणकै क्रममा कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, प्रस्तुतीकरण, उपलब्धि परीक्षा जस्ता क्रियाकलाप गराई सैद्धान्तिक तथा प्रयोगात्मक ज्ञान तथा सिप हासिल गराउन आवश्यक छ । यसको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन तथा विद्यार्थीको सिकाइस्तर सुधार गर्न सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलापको अभिन्न अङ्गका रूपमा निर्माणात्मक मूल्याङ्कनलाई उपयोग गर्नुपर्छ । निर्माणात्मक मूल्याङ्कनको सिकाइ उपलब्धिको निश्चित भारलाई निर्णयात्मक मूल्याङ्कनमा समेत जोडिने छ ।

पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप तथा अभिवृत्ति प्राप्त गर्न सके सकेनन् भन्ने कुरा पत्ता लगाउने महत्त्वपूर्ण संयन्त्र मूल्याङ्कन हो । विद्यार्थीहरूको मूल्याङ्कन गर्दा सिकाइ उपलब्धिहरूलाई ध्यान दिई सक्षमता र सिकाइ उपलब्धिअनुरूप सिकाइको सबै स्तरलाई समेटेर गर्नुपर्दछ । आन्तरिक र बाह्य मूल्याङ्कनमार्फत यस विषयको मूल्याङ्कन हुने छ । मूल्याङ्कनको कुल भारमध्ये २५ प्रतिशत आन्तरिक र ७५ प्रतिशत बाह्य मूल्याङ्कनबाट हुने छ । यसै गरी बाह्य मूल्याङ्कनअन्तर्गत लिखित परीक्षा सञ्चालन हुने छ । विद्यार्थी मूल्याङ्कनअन्तर्गत निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कन दुवै तरिकाबाट नै गरिने छ । यस विषयका पाठ्यक्रममा समावेश गरिएका तहगत सक्षमताहरू, कक्षागत सिकाइ उपलब्धि र तिनका विषयवस्तु, सोसँग सम्बन्धित सिप, सिकाइ सहभागिता र सिकाइ सक्रियताका आधारमा विद्यार्थीहरूको सिकाइको मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ ।

(क) आन्तरिक मूल्याङ्कन

आन्तरिक तथा प्रयोगात्मक मूल्याङ्कनका लागि प्रत्येक विद्यार्थीहरूले गरेका कार्य र उनीहरूमा आएको व्यवहार परिवर्तनको अभिलेख राखी सोका आधारमा अङ्क प्रदान गर्नुपर्दछ । विद्यार्थीहरूले सिके नसिकेको पत्ता लगाई नसिकेको भए कारण पहिचान गरी पुनः सिकाइन्छ भने यस्तो मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई निर्माणात्मक मूल्याङ्कन भनिन्छ । कक्षा ११ र १२ को समाजशास्त्र विषय सिकाइका क्रममा कक्षाकोठामा कक्षागत शिक्षण सिकाइकै अभिन्न अङ्कका रूपमा गृहकार्य, कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, सामुदायिक कार्य, सह/अतिरिक्त क्रियाकलाप, एकाइ परीक्षा, मासिक परीक्षा जस्ता मूल्याङ्कनका साधनहरूको प्रयोग गर्न सकिने छ र मूल्याङ्कनका लागि विद्यार्थीको अभिलेख राख्नुपर्छ । सोका आधारमा नै सिकाइ अवस्था यकिन गरिन्छ र आवश्यकतानुसार उपचारात्मक शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्छ । विशेष सिकाइ आवश्यकता भएका विद्यार्थीका लागि विषय शिक्षकले नै उपयुक्त प्रक्रिया अपनाई मूल्याङ्कन गर्नुपर्छ । शिक्षकले यस प्रकारको मूल्याङ्कन निरन्तर रूपमा गरी विद्यार्थीहरूमा अपेक्षित सिप र व्यवहार विकासमा जोड दिनुपर्छ ।

यस विषयमा कक्षा ११ र १२ मा कुल भारमध्ये २५ प्रतिशत भार आन्तरिक मूल्याङ्कन हुने छ । यसको मूल्याङ्कन निम्नअनुसार हुने छ :

कक्षा ११ र १२ मा आन्तरिक मूल्याङ्कन

क्र.सं.	प्रयोगात्मक कार्य	अङ्कभार
१	कक्षा सहभागिता	३
२	प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य (अध्ययन, भ्रमण, प्रतिवेदन, प्रस्तुति इत्यादि)	१६
३	त्रैमासिक परीक्षाको अङ्क	६
जम्मा		२५

(ख) बाह्य मूल्याङ्कन

यस विषयमा कक्षा ११ र १२ प्रत्येकमा कुल भारमध्ये ७५ प्रतिशत भार बाह्य मूल्याङ्कन हुने छ । कक्षा ११ र १२ प्रत्येक कक्षामा लागि लिइने परीक्षाका लागि पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले तयार गरेको विशिष्टीकरण तालिकाअनुसार प्रश्नपत्र निर्माण गर्नुपर्ने छ । यस विषयको परीक्षामा विशेष गरेर ज्ञान/बोध, समस्या समाधान, समालोचनात्मक, सिर्जनासँग सम्बन्धित प्रश्नहरू सोधिने छन् । पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति प्राप्त गरे नगरेको मूल्याङ्कन गरिन्छ । सबै बाह्य परीक्षामा अक्षराङ्कन पद्धतिको प्रयोग गरिने छ ।

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम

२०७६

आमसञ्चार

कक्षा : ११ र १२

विषय सङ्केत : कक्षा ११ : Mcs. 441 (कक्षा ११), Mcs.442 (कक्षा १२)

पाठ्यघण्टा : ५

वार्षिक कार्यघण्टा : १६०

१. परिचय

आमसञ्चार र पत्रकारिता मानिसको सामाजिक व्यवहार र जीवनसँग जोडिएको विषय हो । मानिसको सामाजिक तथा वैयक्तिक जीवनका गतिविधिहरूको प्रस्तुति, सार्वजनिकीकरण, बोध, प्रयोग र सिर्जनासँग प्रत्यक्ष रूपमा सम्बन्धित रहेको यस विषयको दायरा आफैँमा व्यापक रहेको छ । आमसञ्चार विषयले विभिन्न क्षेत्रका सूचना तथा सन्देशहरूलाई विविध प्रकारका सञ्चार माध्यमबाट बृहत् क्षेत्रलाई लक्षित गरी सम्प्रेषण वा प्रवाह गर्ने समग्र प्रक्रियाको अध्ययन गर्दछ । यसर्थ राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ को मार्गदर्शनबमोजिम विद्यालय शिक्षाको माध्यामिक तह (कक्षा ११ र १२) मा समावेश गरिएको आमसञ्चार र पत्रकारिताले समसामयिक मानवीय अभिरुचि र सार्वजनिक महत्वका विषयहरूमा सूचनाहरूको सङ्कलन, समाचार लेखन, सम्पादन एवम् प्रस्तुतीकरणसँग सम्बन्धित प्रक्रियाहरूको अध्ययन गर्दछ । आमसञ्चारको अवधारणा, प्रक्रिया, आमसञ्चारका माध्यम, पत्रकारिता, समाजमा यसको भूमिका, र प्रभावका बारेमा माध्यमिक तहका बालकालिकालाई ज्ञान र सिप तथा अवधारणा विकास गर्ने छ । यसका साथै यस पाठ्यक्रमले सम्बन्धित विषयमा उच्च शिक्षाको आधारसमेत तयार गर्ने छ ।

आमसञ्चार एउटा बृहत् विषय हो र पत्रकारिता आमसञ्चारभित्रको एउटा विधा हो । यसले विद्यार्थीमा सञ्चारका सैद्धान्तिक र व्यावहारिक पक्षको ज्ञान तथा सिप प्रदान गर्छ । यस पाठ्यक्रममा आमसञ्चार र पत्रकारिता विषयसम्बद्ध समाचार, संवाददाता र रिपोर्टिङ, न्यु मिडिया, अनलाइन, पत्रकारिता र सामाजिक सञ्जाल, सम्पादन र सम्पादकीय, विचार-आलेख, प्रसारण पत्रकारिता, फोटो पत्रकारिता, आमसञ्चारसम्बन्धी कानुनी र आचार संहिताजस्ता विषयवस्तु समेटिएको छ । पाठ्यक्रमले विद्यार्थीमा आमसञ्चार र पत्रकारिताका विषयवस्तु र यससँग सम्बन्धित सवालहरूबारे अध्ययन गरी समसायिक ज्ञान तथा तिनको सचेतना प्रसारणसम्बन्धी ज्ञान हासिल गराउने उद्देश्य राखेको छ ।

परिचय, तहगत सक्षमता, कक्षाकगत सिकाइ उपलब्धि, विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया र विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई समेटेी यो पाठ्यक्रम विकास गरिएको हो । यस क्रममा पाठ्यक्रम लेखन तथा विकासको विषयगत औचित्य, पाठ्यक्रममा रहेका मुख्य विशेषता तथा पाठ्यक्रमको स्वरूपलाई समेटेी परिचय, विषयगत रूपमा अपेक्षित ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति, मूल्य र कार्य तत्परतालाई समेटेी त्यसको क्रियात्मक स्वरूपमा सक्षमता, सिकाइको स्तर र सक्षमताको विशिष्टीकृत विस्तृतीकरण गरी सिकाइ उपलब्धि, सक्षमता, सिकाइ उपलब्धि एवम् अधिल्ला कक्षासँग लम्बीय सन्तुलनका आधारमा विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, विषयगत विशिष्टपन र मौलिकतालाई समेटेी सिकाइ सहजीकरणका विधि तथा प्रक्रिया एवम् निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कनका विधि तथा प्रक्रिया उल्लेख गरी विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई व्यवस्थित गरिएको छ ।

२. तहगत सक्षमता

माध्यमिक तह (कक्षा ११ र १२) को अध्ययनपश्चात् विद्यार्थीहरूमा आमसञ्चार र पत्रकारिताका निम्नलिखित सक्षमता हासिल हुने छन् :

१. सञ्चार र आमसञ्चारको अवधारणा, प्रकार, कार्य र महत्वको बोध तथा प्रस्तुति
२. आमसञ्चारका माध्यम, प्रक्रियाको बोध र प्रयोग तथा सञ्चार ढाँचाको अवलम्बन
३. पत्रकारिताको अवधारणा, इतिहास, सिद्धान्त र महत्वको बोध र विश्लेषण

४. पत्रकारिताका रूपहरूको बोध र विश्लेषण तथा पत्रकारिता पेसाप्रति सकारात्मक सोच विकास
५. समाचारको अवधारणा, तत्त्व र समाचारीय मूल्यको बोध र विश्लेषण
६. समाचारका प्रकार, ढाँचा र समाचार लेखनशैलीको व्यवहारिक पक्षको अवलम्बन
७. हार्ड न्युज तथा सफ्ट न्युजको रिपोर्टिङको अवधारणा र प्रक्रियाको बोध तथा संवाददाताको भूमिका पहिचान र विश्लेषण
८. अनलाइन पत्रकारिता तथा सामाजिक सञ्जालको अवधारणा र क्षेत्रको पहिचान तथा प्रयोग
९. सम्पादन र सम्पादकीयको अर्थ, प्रक्रियाको बोध र विश्लेषण तथा सम्पादकहरूको भूमिका पहिचान
१०. फोटो पत्रकारिताको अवधारणा र यसका प्राविधिक तथा सैद्धान्तिक पक्षको बोध र विश्लेषण
११. समाचार फिचरको अवधारणा र योजनाको बोध तथा प्रयोग
१२. प्रसारण पत्रकारिताको अवधारणाको बोध तथा प्रसारण प्रक्रियाको बोध र प्रयोग

३. कक्षागत सिकाइ उपलब्धि

क्र. सं.	कक्षा ११		कक्षा १२	
	क्षेत्र/एकाइ	सिकाइ उपलब्धि	क्षेत्र/एकाइ	सिकाइ उपलब्धि
१	सञ्चारका तह	१.१ सञ्चारका तह बताउन १.२ आमसञ्चारको परिचय दिन १.३ सञ्चारको प्रकार, प्रक्रिया र विशेषताको व्याख्या गर्न १.४ एरिस्टोटल र लासवेलको सञ्चार ढाँचाको वर्णन गर्न १.५ सञ्चारका माध्यमहरूको पहिचान र वर्गीकरण गर्न १.६ सञ्चार प्रक्रियाको व्याख्या गर्न	सम्पादन र सम्पादकीय	१.१ समाचार कक्षको परिचय दिन र कामहरूको सूची बनाउन १.२ सम्पादन प्रकृयाको व्याख्या गर्न १.३ सम्पादकको योग्यता, भूमिका र जिम्मेवारी पहिचान गर्न १.४ कपी एडिटर, कार्यकारी सम्पादक, समाचार सम्पादक, सम्पादक/प्रधान सम्पादकको जिम्मेवारी प्रस्तुत गर्न १.५ समाचारको पुनर्लेखन गर्न १.६ समयसीमा (डेडलाइन) को महत्व उल्लेख गर्न १.७ छापा माध्यममा प्रयोग हुने भाषा र प्रसारण माध्यममा प्रयोग हुने भाषाको भिन्नता बताउन १.८ सम्पादकीय लेखनको संरचना र तत्त्वको वर्णन गर्न १.९ विचार-सम्पादकीय पृष्ठ (ओपेड पृष्ठ) र स्तम्भ लेखनको परिचय दिन
२	पत्रकारिता र समाजमा यसको महत्व	२.१ पत्रकारिताको अवधारणा र परिचय प्रस्तुत गर्न २.२ नेपाली पत्रकारिताको सङ्क्षिप्त	समाचार फिचर	२.१ फिचर लेखनको परिचय प्रस्तुत गर्न २.२ फिचरको विशेषता पहिचान गर्न २.३ फिचर लेखनको योजना उल्लेख

		<p>इतिहास उल्लेख गर्न</p> <p>२.३ छापा पत्रकारिता, प्रसारण पत्रकारिता र अनलाइन पत्रकारिताको आधारभूत भिन्नता पहिचान गर्न</p> <p>२.४ पत्रकारिताको सिद्धान्तको व्याख्या गर्न</p> <p>२.५ पेनी प्रेस र पीत पत्रकारिताको अवधारणा प्रस्ट पार्न</p>		<p>गर्न</p> <p>२.३ फिचरको तत्वहरू उल्लेख गर्न</p> <p>२.४ फिचरका प्रकारहरू जानकारी पाउन</p> <p>२.५ अखबारमा फिचरको महत्व उल्लेख गर्न</p> <p>२.६ फिचर लेखकको बारेमा जानकारी पाउन</p> <p>२.६ फिचर र अन्य समाचारको तुलना गर्न</p>
३	समाचार	<p>३.१ समाचारको अवधारणा, प्रकार र तत्वहरूको परिचय दिन</p> <p>३.२ समाचारका स्रोतहरूको पहिचान गर्न</p> <p>३.३ समाचार लेखनको ढाँचा निर्माण र व्याख्या गर्न</p> <p>३.४ समाचार लेखनको संरचनाअनुसार समाचार लेखन</p> <p>३.५ समाचारीय मूल्यको विश्लेषण गर्न</p>	प्रसारण पत्रकारिता (रेडियो, टेलिभिजन, अनलाइन)	<p>३.१ प्रसारण पत्रकारिताको परिचय र महत्व उल्लेख गर्न</p> <p>३.२ नेपालको सन्दर्भमा रेडियो पत्रकारिता र टेलिभिजन पत्रकारिताको विकासक्रम उल्लेख गर्न</p> <p>३.३ प्रसारण पत्रकारिताका मौलिक विशेषताको सूची तयार गर्न</p> <p>३.४ रेडियो कार्यक्रम तथा टेलिभिजन कार्यक्रमका आधारभूत पक्ष/तत्वहरूको वर्णन गर्न</p> <p>३.५ रेडियो तथा टेलिभिजन कार्यक्रमको स्क्रिप्ट लेखन गर्न</p> <p>३.६ रेडियो कार्यक्रम र टेलिभिजन कार्यक्रमको ढाँचा तयार पार्न</p>
४	संवाददाता र समाचार संकलन	<p>४.१ सूचनाको अर्थ र महत्त्वबारे व्याख्या गर्न</p> <p>४.२ सम्वाददाता र रिपोर्टिङको अवधारणा उल्लेख गर्न</p> <p>४.३ सम्वाददाताको योग्यता, भूमिका र जिम्मेवारीबारे विश्लेषण गर्न</p> <p>४.४ सामान्य रिपोर्टिङ, बिट रिपोर्टिङ र अनुसन्धानमूलक रिपोर्टिङबीचको भिन्नता पत्ता लगाउन</p>	फोटो पत्रकारिता (लेआउट र साजसज्जासहित)	<p>४.१ फोटो पत्रकारिता र फोटोग्राफीको परिचय दिन</p> <p>४.२ लेआउट र डिजाइनबारे बताउन</p> <p>४.३ फोटो पत्रकारिताको महत्व चर्चा गर्न</p> <p>४.४ क्यामेराको परिचय दिई त्यसका कार्यहरू बताउन</p> <p>४.५ सटरस्पिड, अपरेचर र आइएसओको सम्बन्ध बताउन</p> <p>४.६ फोटो कम्पोजिसनको महत्व र तरिका उल्लेख गर्न</p> <p>४.७ फोटोको छनोट गरी क्याप्सन लेख्न</p>
५	अनलाइन पत्रकारिता र सामाजिक	<p>५.१ अनलाइन पत्रकारिताको परिचय दिन</p>	संविधानको प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतासम्बन्धी	<p>५.१ प्रेससम्बन्धी कानून, प्रेस स्वतन्त्रता र आचार संहिताको अवधारणा र स्वतन्त्रतासम्बन्धी</p>

	सञ्जाल	<p>५.२ अनलाइनको विकास उल्लेख गर्न</p> <p>५.३ अनलाइन पत्रकारिताको विशेषताहरू उल्लेख गर्न</p> <p>५.४ अनलाइन पत्रकारिताको सम्भावना र चुनौती जानकारी दिन</p> <p>५.५ अनलाइन पत्रकारिता सम्बन्धी आचारसंहिता उल्लेख गर्न</p> <p>५.६ सामाजिक सञ्जालको परिचय दिन</p> <p>५.७ पत्रकारितामा सामाजिक सञ्जालको प्रयोग उल्लेख गर्न</p> <p>५.८ सामाजिक सञ्जालको फाइदा र बेफाइदा जानकारी दिन</p> <p>५.९ अनलाइन र सामाजिक सञ्जालसँग सम्बन्धित कानुनी आधारहरूको व्याख्या गर्न</p>	<p>प्रावधान, सञ्चारसम्बन्धी कानूनका अन्तर्राष्ट्रिय मूल्य र मान्यता तथा आचारसंहिता</p>	<p>परिचय बताउन</p> <p>५.२ प्रेस स्वतन्त्रताका सम्बन्धमा नेपालको संविधान र कानूनमा भएका प्रावधानको चर्चा गर्न</p> <p>५.३ गालीबेइज्जति, अशिललता र अदालतको अपहेलनाको सामान्य अवधारणा बताउन</p> <p>५.४ नेपाली पत्रकार र सञ्चार माध्यमका लागि जारी गरिएको पत्रकार आचार संहिता बुँदागत रूपमा उल्लेख गर्न</p>
६	प्रयोगात्मक कार्य	<p>६.१ रिपोर्टिङको प्रक्रियाअनुरूप समाचारका लागि सूचना सङ्कलन गर्न</p> <p>६.२ तोकिएको ढाँचामा समाचार लेख्न</p> <p>६.३ अखबारमा प्रकाशन भएको कम्तीमा तीन प्रकारको शीर्षक, आमुख, बिटका समाचार, सम्पादकीय र हार्ड र सफ्ट न्युज पत्ता लगाउन</p> <p>६.२ समूहमा भित्ते पत्रिका प्रकाशन गर्न</p>	प्रयोगात्मक कार्य	<p>६.१ हरेक विद्यार्थीलाई ठाउँ र व्यक्तिको फिचर लेख्न, अखबारमा छापिएका कम्तीमा तीन ओटा फिचर पत्ता लगाउन लगाएर पेपरमा टास्न लगाउन</p> <p>६.२ रेडियो र टिभीका लागि कार्यक्रमको खाका तयार गर्न, स्कूल म्यागजिनको नमुना खाका बनाउन, अखबारमा कम्तीमा तीनओटा स्तम्भ पत्ता लगाउन</p> <p>६.३ हरेक विद्यार्थीले आठ पृष्ठको कुनै एउटा पत्रिका (ब्रोडसिट वा ट्याबल्वाइड) जस्ताको जस्तै उतार्न</p>

४. विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम

कक्षा: ११

क्र.सं.	विषय क्षेत्र	विषयवस्तु	विषय क्षेत्र	विषयवस्तु	पाठ्यघण्टा
१	आमसञ्चारको परिचय	<p>१.१ सञ्चारको अर्थ र परिभाषा</p> <p>१.२ सञ्चारको तह र प्रकार</p> <p>१.३ आमसञ्चारको परिचय</p> <p>१.४ आमसञ्चार प्रक्रिया</p>	सम्पादन र सम्पादकीय	<p>१.१ समाचार सम्पादनको परिचय र महत्त्व</p> <p>१.२ समाचार कक्षको संरचनात्मक स्वरूप</p> <p>१.३ सम्पादकको परिचय, योग्यता, भूमिका र जिम्मेवारी : कपी</p>	२८

		<p>१.५ सञ्चार ढाँचा (लिनियर र ननलिनियर)</p> <p>१.६ एरिस्टोटल र लासवेलको सञ्चार अवधारणा</p> <p>१.७ सञ्चारका अवरोधहरू</p> <p>१.८ आमसञ्चारका माध्यम र तिनका कार्यहरू</p> <p>१.९ आमसञ्चार माध्यमका प्रकारहरू</p>		<p>एडिटर, समाचार सम्पादक, सम्पादक/ प्रधान सम्पादक</p> <p>१.४ समाचार सम्पादन प्रक्रिया</p> <p>१.५ डेडलाइनको दवाव र पुनर्लेखन</p> <p>१.६ सम्पादकीय लेखनको परिचय, महत्व र संरचना</p> <p>१.७ विचार-आलेख (ओपिनियन आर्टिकल) लेखक र स्तम्भकार</p> <p>१.८ पृष्ठ संयोजनको परिचय, साजसज्जाको सिद्धान्त, तत्व</p>	
२	पत्रकारिता	<p>२.१ पत्रकारिताको अर्थ र परिभाषा</p> <p>२.२ नेपाली छाप पत्रकारिताको सङ्क्षिप्त इतिहास</p> <p>२.३ पत्रकारिताका सिद्धान्तहरू</p> <p>२.४ पत्रकारिताको महत्व</p> <p>२.५ पत्रकारिताका प्रकारहरू</p> <p>२.६ पत्रकारिताका प्रकृत्या</p> <p>२.७ पत्रकारिताका केही आयाम</p> <p>२.७.१ अनुसन्धानमूलक पत्रकारिता</p> <p>२.७.२ आर्थिक पत्रकारिता</p> <p>२.७.३ विकास पत्रकारिता</p> <p>२.७.४ वातावरण पत्रकारिता</p> <p>२.८ पेनी प्रेस र पीत पत्रकारिता</p>	समाचार फिचर	<p>२.१ फिचर लेखनको परिचय</p> <p>२.२ फिचरको विशेषता</p> <p>२.३ फिचर लेखनको योजना</p> <p>२.३ फिचरको तत्वहरू</p> <p>२.४ फिचरका प्रकार</p> <p>२.५ फिचरको महत्व</p> <p>२.६ फिचर लेखक</p> <p>२.६ फिचर र अन्य समाचारको तुलना</p>	२०
३	समाचार	<p>३.१ समाचारको अवधारणा र परिभाषा</p> <p>३.२ समाचारका प्रकार</p> <p>३.२.१ हार्ड न्युज (इभेन्ट रिपोर्टिङ)</p> <p>३.२.२ सट्ट न्युज (सिचुएसन अर इस्युरिपोर्टिङ/न्युज-फिचरसहित)</p> <p>३.३ समाचारका स्रोतहरू</p> <p>३.४ समाचारका तत्वहरू</p> <p>३.५ समाचार लेखनमा ६ क</p>	प्रसारण पत्रकारिता	<p>३.१ नेपालमा रेडियो र टेलिभिजनको विकास</p> <p>३.२ रेडियो तथा टेलिभिजन प्रसारणका विशेषताहरू</p> <p>३.३ रेडियो तथा टेलिभिजन कार्यक्रमको परिचय</p> <p>३.४ रेडियो समाचार बुलेटिन</p> <p>३.५ रेडियो म्यागेजिन, डकुमेन्ट्री र रेडियो फिचर</p> <p>३.६ लाइभ कार्यक्रम र रेकर्डिङ</p> <p>३.७ रेडियो र टेलिभिजनका लागि</p>	२४

		<p>(5W1H)</p> <p>३.६ समाचारीय मूल्य</p> <p>३.७ समाचारको संरचना/ढाँचा</p> <p>३.७.१ हेडलाइन</p> <p>३.७.२ बाइलाइन</p> <p>३.७.३ डेटलाइन</p> <p>३.७.४ लिड</p> <p>३.७.५ मुख्य भाग</p> <p>३.७.६ पृष्ठभूमि</p> <p>३.७.७ क्रेडिट लाइन</p> <p>३.८ समाचार लेखन शैली</p> <p>३.९ समाचार लेखनको भाषा र प्रस्तुति</p>		<p>स्क्रिप्ट लेखन</p> <p>३.८ नेपालमा रेडियोको महत्त्व</p>	
४	संवाददाता र समाचार संकलन	<p>४.१ पत्रकारितामा रिपोर्टिङको अर्थ परिभाषा र महत्त्व</p> <p>४.२ सूचनाको अवधारणा र महत्त्व</p> <p>४.३ सूचनाको उपयोग</p> <p>४.४ समाचारका लागि सूचना सङ्कलन प्रक्रिया</p> <p>४.५ संवाददाता र पत्रकार</p> <p>४.६ संवाददाताका योग्यता र सिप</p> <p>४.७ संवाददाताको भूमिका र जिम्मेवारी</p> <p>४.८ सामान्य रिपोर्टिङ र विषयगत रिपोर्टिङ</p> <p>४.९ गहन रिपोर्टिङ र अनुसन्धानमूलक रिपोर्टिङ</p>	फोटो पत्रकारिता	<p>४.१ फोटो पत्रकारिता र फोटोग्राफीको परिचय</p> <p>४.२ नेपालमा फोटो पत्रकारिताको सङ्क्षिप्त इतिहास</p> <p>४.३ फोटो पत्रकारिताको महत्त्व</p> <p>४.४ सटरस्पिड, अपरेचर र आइएसओ</p> <p>४.५ फोटो कम्पोजिसनको आधारभूत नियम</p> <p>४.६ क्यामेरा र लेन्स</p> <p>४.७ क्यामेरा सञ्चालन गर्ने कला</p> <p>४.८ तस्बिर छनोट र क्याप्सन लेखन</p>	२४
५	अनलाइन पत्रकारिता र सामाजिक सञ्जाल	<p>५.१ अनलाइन पत्रकारिताको परिचय</p> <p>५.२ अनलाइनको विकास</p> <p>५.३ अनलाइन पत्रकारिताको विशेषताहरू</p> <p>५.४ अनलाइन पत्रकारिताको सम्भावना र चुनौती</p>	प्रेससम्बन्धी कानून र पत्रकार आचारसंहिता	<p>५.१ प्रेस स्वतन्त्रताको अवधारणा, नेपालमा प्रेस स्वतन्त्रताको संवैधानिक प्रावधान</p> <p>५.२ नेपालका प्रेस कानूनहरूको सङ्क्षिप्त परिचय : (नेपालको संविधान, मुलुकी अपराध संहिता २०७४ मा प्रेस संग सम्बन्धित दफा, छापाखाना र प्रकाशन सम्बन्धी ऐन २०४८, राष्ट्रिय प्रसारण ऐन २०४८,</p>	२४

		<p>५.५ अनलाइन पत्रकारितासम्बन्धी आचारसंहिता</p> <p>५.६ सामाजिक सञ्जालको परिचय</p> <p>५.७ पत्रकारितामा सामाजिक सञ्जालको प्रयोग</p> <p>५.८ सामाजिक सञ्जालको फाइदा र बेफाइदा</p> <p>५.९ अनलाइन र सामाजिक सञ्जालसँग सम्बन्धित कानुनी व्यवस्था</p>		<p>श्रमजीवी पत्रकारसम्बन्धी ऐन २०६४, सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन २०६४)</p> <p>५.३ सूचनाको हक</p> <p>५.४ गाली बेइज्जती र अश्लीलताको परिचय</p> <p>५.५ अदालतको अपहेलना</p> <p>५.६ प्रेस काउन्सिलको अवधारणा</p> <p>५.७ नेपालमा पत्रकार आचारसंहिता</p> <p>५.८ आचारसंहिता र कानूनको फरक</p>	
६	प्रयोगात्मक कार्य	<p>६.१ अखबारमा प्रकाशन भएको कम्तीमा तीन प्रकारको शीर्षक, आमुख, बीटका समाचार, सम्पादकीय र हार्ड र सफ्ट न्युज पत्ता लगाएर टास्न लगाउने</p> <p>६.२ समूहमा भित्ते पत्रिका प्रकाशन</p>	प्रयोगात्मक कार्य	<p>६.१ हरेक विद्यार्थीलाई ठाउँ र व्यक्तिको फिचर लेख्न, अखबारमा छापिएका कम्तीमा तीनओटा फिचर पत्ता लगाउन लगाएर पेपरमा टास्न लगाउने</p> <p>६.२ रेडियो र टिभीको लागि कार्यक्रमको खाका तयार गर्न लगाउने, स्कुल म्यागजिनको नमुना खाका बनाउने, अखबारमा कम्तीमा तीन ओटा स्तम्भ पत्ता लगाएर पेपरमा टाँस्ने,</p> <p>६.३ हरेक विद्यार्थीले आठ पृष्ठको कुनै एउटा पत्रिका (ब्रोडसिट वा ट्याबल्वाइड) जस्ताको जस्तै उतारेर लेआउटको अभ्यास गर्ने</p>	४०
जम्मा					१६०

५. प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य

कक्षा ११ र १२ मा प्रयोगात्मक कार्यअन्तर्गत सञ्चालन गर्न सकिने केही सम्भाव्य क्रियाकलापहरू निम्नअनुसार छन् :

क्र.सं.	कक्षा ११			कक्षा १२		
	विषयक्षेत्र	प्रयोगात्मक कार्य विवरण	पाठ्य घण्टा	विषयक्षेत्र	प्रयोगात्मक कार्य विवरण	पाठ्य घण्टा
१	आमसञ्चारको परिचय	<p>१. शिक्षकको सहयोगमा शाब्दिक र गैरशाब्दिक सञ्चारबीचको अन्तर पत्ता लगाउने</p> <p>२. सञ्चार र आमसञ्चारसम्बन्धी</p>	१०	१. सम्पादन र सम्पादकीय	१. कुनै विषयमा समाचार लेखी अर्को साथीबाट सम्पादन गराई पक्षामा प्रस्तुत गर्ने	८

		तथ्यहरू सङ्कलन गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने र छलफलबाट आएको निष्कर्षलाई समष्टिगत रूपमा सम्पादन गरी सबै विद्यार्थीहरूलाई वितरण गर्ने ३. आमसञ्चारका अवरोधहरूको सूची तयार पारी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने			२. अखबारमा प्रकाशित समाचारलाई रेडियोमा वाचन गर्न मिल्ने भाषामा लेखी वाचन गर्ने ३. १६ पृष्ठको समाचारपत्रको लेआउट तयार पारी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने	
२	पत्रकारिता	१. विभिन्न प्रकारका समाचारमूलक पत्रिका र म्यागेजिनहरू सङ्कलन गरी तिनीहरूको तुलना गर्ने २. स्थानीय स्तरमा भएका रेडियो, टेलिभिजन स्टेसन, अनलाइन पोर्ट तथा प्रेसका कार्यालयहरूको भ्रमण गरी उनीहरूले काम गर्ने तरिका, कार्यालयको प्रकृतिका बारेमा अध्ययन, अवलोकन गरेर तीमध्येको कुनै एकको बारेमा प्रोफाइल तयार पार्ने	५	२. विचार-आलेख ओपिनियन आर्टिकल)	१. विद्यार्थीहरूलाई विभिन्न पत्रिकाहरूमा प्रकाशित भएका विचार-आलेख (ओपिनियन आर्टिकल)हरू र समाचार सङ्कलन गरी विचार-आलेख र समाचारबीचका फरकहरू छुट्याउने २. विचार-आलेख (ओपिनियन-आर्टिकल) का लागि स्थानीय स्तरमा भएका विभिन्न विषय छनोट गर्ने र विचार-आलेख (ओपिनियन आर्टिकल) को योजना बनाई तयार पार्ने	७
	३. समाचार	१. विभिन्न पत्रिका र म्यागेजिनमा प्रकाशित समाचारहरू सङ्कलन गरी समाचारका तत्वहरू छुट्याएर कक्षामा प्रस्तुत गर्ने २. पत्रिकामा छापिएका समाचारमध्ये पाँचपाँचओटा हाड न्युज र सूट न्युज छुट्याउने ३. अनौठो समुदायमा भएका समाचार बनाउन मिल्ने विषयवस्तु अवलोकन गरी कुनै तीन विषयमा समाचार लेख्ने र कक्षामा छलफल गर्ने	१०	३. प्रसारण पत्रकारिता	१. स्थानीय स्तरमा रहेको एफएम रेडियो सुन्ने र रेडियोले प्रस्तुत गरेका विषयवस्तुको सूची बनाई कक्षामा प्रस्तुत २. कुनै विषयमा १५ मिनेटको रेडियो स्क्रिप्ट तयार पार्ने	८
	४.संवाददाता र रिपोर्टिङ	स्थानीय स्तरमा भइरहेको कुनै कार्यक्रममा सहभागी भई त्यसको आधारमा समाचार तयार पार्ने	५	४. फोटो पत्रकारिता	१. फोटोको महत्व र फाइदाका बारेमा निबन्ध लेखी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने २. फोटोको सिद्धान्तमा आधारित भएर पत्रिकामा छापिएका फोटो सङ्कलन गर्ने	९

					३. कुनै सन्देशमूलक फोटो खिचेर त्यसका क्याप्सनसहित कक्षामा प्रस्तुत गर्ने	
	५. न्युमिडिया, अनलाइन पत्रकारिता र सामाजिक सञ्जाल	१. कुनै एक न्युज पोर्टलको अवलोकन गरी अन्य मिडिया (रेडियो, टेलिभिजन, पत्रिका) सँग तुलना गरेर यसका उपयोगिताका सूची बनाई कक्षामा प्रस्तुत गर्ने २. कुनै एक चर्चित घटनाका बारेमा अन्य मिडियामा आएको समाचार र अनलाइनमा आएको समाचारको बीचमा अध्ययन गरी फरक पत्ता लगाई कक्षामा प्रस्तुत गर्ने	१०	५. सञ्चार सम्बन्धी कानून र आचारसंहिता	१. प्रेस कानून र पत्रकार आचार संहिताका भिन्नताका बारेमा सूची तयार पारी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने २. नेपालको संविधानले प्रेस स्वतन्त्रताका लागि गरेका व्यवस्था खोजी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने ३. नेपालका वर्तमान प्रेस कानूनहरूको नामको सूची लेखी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने	११
जम्मा			४०	जम्मा		४०

६. सिकाइ सहजीकरण विधि तथा प्रक्रिया

आमसञ्चार तथा पत्रकारिता विषय मानिसको सामाजिक र वैयक्तिक जीवनसँग प्रत्यक्ष रूपमा जोडिएको विषय भएकाले यो विषयले एकातिर सूचनाहरूको सङ्कलन, प्रशोधन, प्रकाशन, प्रसारण र प्रस्तुतीकरणजस्ता क्रियाकलापहरूको बारेमा सैद्धान्तिक ज्ञान प्रवाह गर्दछ भने अर्कोतिर उल्लिखित प्रक्रियाअनुरूप सन्देशहरूको उत्पादन र प्रवाहीकरण गर्ने प्रयोगात्मक सिप प्रदान गर्ने गर्दछ । आमसञ्चारका आधुनिक माध्यम मिडियाको प्रकृति र तिनीहरूको भूमिकाको सैद्धान्तिक र प्रयोगात्मक अवधारणा, ज्ञान र सिप प्रदान गर्न कुनै एउटामात्र शिक्षण विधिले पूर्ण हुन सक्दैन । आवश्यकताअनुसार विभिन्न प्रकारका शिक्षण विधिहरूलाई प्रयोग गरेर अध्यापन कार्यलाई प्रभावकारी बनाउनुपर्ने हुन्छ । यस क्रममा सैद्धान्तिक पक्षको लागि व्याख्यान, प्रश्नोत्तर, समस्या समाधान, प्रदर्शनजस्ता शिक्षण विधिहरू उपयुक्त हुन्छन् भने व्यावहारिक पक्षको लागि अवलोकन, सामूहिक छलफल, प्रदर्शन, स्थलगत अध्ययन, परियोजना कार्य विधि जस्ता शिक्षण विधिहरू सान्दर्भिक हुन्छन् । समाचारका प्रकार, स्रोत र तत्वहरूलाई सिकाउन अखबार नै प्रदर्शन गर्नुपर्ने हुन्छ । मिडियाले कसरी काम गर्छ भनेर स्पष्ट पार्नका लागि विभिन्न प्रकारका मिडियाका प्राविधिक उपकरणहरूलाई देखाउनुपर्ने हुन्छ । यसै गरी फोटोपत्रकारिताको लागि स्थलगत कार्य नै गर्नुपर्ने हुन्छ । यो विषयमा प्रयोगात्मक कार्य बढी हुने भएकाले आवश्यकताअनुसार विभिन्न प्रकारका शिक्षण विधिहरू अपनाउनुपर्ने हुन्छ । आमसञ्चार तथा पत्रकारिता विषयको प्रभावकारी अध्यापनका लागि तल उल्लेख गरिएका विभिन्न विधिहरू अपनाउन सकिन्छ । व्याख्यान, प्रदर्शन जस्ता शिक्षककेन्द्रित र परियोजना कार्य, दस्तावेज अध्ययन, छलफल, समस्या समाधान, स्वअध्ययन र स्थलगत अध्ययन जस्ता विद्यार्थीकेन्द्रित विधिको प्रयोगलाई बढीभन्दा बढी प्रयोग गरी यो विषयमा सिकाइ सहजीकरण गर्न सकिन्छ । यसका विशिष्ट शैक्षणिक प्रविधि निम्नानुसार हुन सक्छन् :

एकाइ	शैक्षणिक प्रविधि
------	------------------

१	<p>आमसञ्चारको परिचय</p> <p>१. विद्यार्थीलाई सञ्चार र आमसञ्चारको अवधारणा तथा मानवीय तथा सामाजिक व्यवहारमा यसको महत्त्वबारे तथ्य सङ्कलन गर्न लगाई समूहगत रूपमा छलफल गराउने । छलफलबाट आएको निष्कर्षलाई समष्टिगत रूपमा सम्पादन गरी सबै विद्यार्थीहरूलाई वितरण गर्न लगाउने</p> <p>२. आमसञ्चारका अवरोध, यसका प्रकार र सञ्चार ढाँचाको बारेमा बुँदाहरू टिपोट गरी समूहमा छलफल गराई प्रस्तुत गर्न लगाउने</p>
२	<p>पत्रकारिता</p> <p>१. विभिन्न प्रकारका समाचारमूलक पत्रिका र म्यागजिनहरू सङ्कलन गरी तिनीहरूको तुलना गर्न लगाउने</p> <p>२. स्थानीय ठाउँमा भएका रेडियो, टेलिभिजन स्टेसन वा अनलाइन पोर्टलको सूची तयार गरी कुनै प्रोफाइल लेख्न लगाउने</p>
३	<p>समाचार</p> <p>१. विभिन्न प्रकारका पत्रिका र म्यागजिनमा प्रकाशित समाचारहरू सङ्कलन गरी समाचारका तत्वहरू छुट्टाउन लगाउने र समूहगत रूपमा छलफल गराउने</p> <p>२. प्रत्येक विद्यार्थीहरूलाई समाचार लेख्न लगाई कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने</p>
४	<p>संवाददाता र रिपोर्टिङ</p> <p>१. सूचना र रिपोर्टिङ तथा त्यसको प्रकृतिबारे अवधारणा पत्ता लगाउने</p> <p>२. सूचनाको महत्त्व, संवाददाताको भूमिका र विभिन्न प्रकारका रिपोर्टिङको महत्त्वलाई सूचीबद्ध गरी कक्षामा छलफल गर्न लगाउने</p>
५	<p>नयाँ माध्यम, अनलाइन पत्रकारिता र सामाजिक माध्यम</p> <p>१. नयाँ माध्यम, अनलाइन पत्रकारिता र सामाजिक माध्यमको अवधारणा र यसका विविध पक्षबारे सूची बनाउन लगाउने</p> <p>२. सामाजिक सञ्जालका प्रयोग र उपयोगिताका सूची बनाई फरक फरक समूहमा कक्षामा छलफल गर्न लगाउने</p> <p>३. नयाँ माध्यमसँग र सामाजिक माध्यमसँग सम्बन्धित कानुनी पक्षहरूको सूची तयार गर्न लगाउने</p>
६	<p>सम्पादन र सम्पादकको भूमिका</p> <p>१. विद्यार्थीहरूलाई सम्पादन र सम्पादकीयको अवधारणाबारे बुँदागत रूपमा सूची तयार गरी कक्षामा छलफल गर्न लगाउने</p> <p>२. समाचारपत्रको लेआउट तयार गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने</p>
७	<p>विचार-आलेख (ओपिनियन-आर्टिकल)</p> <p>१. विद्यार्थीहरूलाई विभिन्न अखवारहरूमा प्रकाशित भएका विचार-आलेख (ओपिनियन -आर्टिकल) हरू</p>

	सङ्कलन गरी कक्षामा देखाउन लगाउने २. ठोस योजनासहित विचार-आलेख (ओपिनियन-आर्टिकल) तयार पार्न लगाउने
८	प्रसारण पत्रकारिता १. विद्यार्थीहरूलाई कक्षामा प्रसारण पत्रकारिताको मुख्य अवधारणा भन्न लगाउने, नेपालको सन्दर्भमा रेडियो र टेलिभिजन प्रसारणको इतिहास लेख्न लगाउने र प्रसारण पत्रकारिताको महत्त्वको सूची बनाई कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने २. प्रसारण संस्थाहरूका बारेमा लेख्न लगाई कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने
९	फोटो पत्रकारिता १. फोटो पत्रकारिताका विविध सैद्धान्तिक पक्ष र फोटो खिच्ने तरिकाहरूका बारेमा तथ्यहरू सङ्कलन गर्न लगाउने २. पत्रपत्रिकामा प्रकाशित विभिन्न प्रकारका फोटाहरू सङ्कलन गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने ३. प्रत्येक विद्यार्थीहरूलाई आफ्नै फोटो खिच्न लगाई कक्षामा प्रदर्शन गर्न लगाउने
१०	सञ्चारसम्बन्धी कानून र आचारसंहिता १. प्रेस कानून र पत्रकार आचारसंहिताबीच रहेको अवधारणागत भिन्नताहरूको सूची तयार गरी कक्षाका भन्न लगाउने २. प्रेस स्वतन्त्रतासम्बन्धीको संवैधानिक व्यवस्थाका बारेमा बुँदा टिपोट गर्न लगाउने र नेपालका वर्तमान प्रेस कानूनहरूको नामको सूची लेख्न लगाउने तथा पत्रकार आचारसंहिताका प्रमुख बुँदाहरूलाई टिपोट गरी फरक फरक समूहमा कक्षामा प्रस्तुत गर्ने

७. विद्यार्थी मूल्याङ्कन

विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुनिश्चित गर्न निर्माणात्मक र निर्णयात्मक दुवै प्रकारको मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ । विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुधारका लागि कक्षा शिक्षणकै क्रममा कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, प्रस्तुतीकरण, उपलब्धि परीक्षा जस्ता क्रियाकलाप गराई सैद्धान्तिक तथा प्रयोगात्मक ज्ञान तथा सिप हासिल गराउन आवश्यक छ । यसको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन तथा विद्यार्थीको सिकाइ स्तर सुधार गर्न सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलापको अभिन्न अङ्गका रूपमा निर्माणात्मक मूल्याङ्कनलाई उपयोग गर्नुपर्छ । निर्माणात्मक मूल्याङ्कनको सिकाइ उपलब्धिको निश्चित भारलाई निर्णयात्मक मूल्याङ्कनमा समेत जोडिने छ ।

(क) आन्तरिक मूल्याङ्कन

आन्तरिक तथा प्रयोगात्मक मूल्याङ्कनका लागि प्रत्येक विद्यार्थीहरूको फाइल बनाई उनीहरूले गरेका कार्य र उनीहरूमा आएको व्यवहार परिवर्तनको अभिलेख राखी सोका आधारमा अङ्क प्रदान गर्नुपर्दछ । विद्यार्थीहरूले के कति सिके भन्ने कुरा पत्ता लगाई नसिकेको भए कारण पहिचान गरी पुनः सिकाइन्छ भने यस्तो मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई निर्माणात्मक मूल्याङ्कन भनिन्छ । कक्षा ११ र १२ को आमसञ्चार तथा पत्रकारिता विषय सिकाइको क्रममा कक्षाकोठामा कक्षागत शिक्षण सिकाइकै अभिन्न अङ्गका रूपमा गृहकार्य, कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, सामुदायिक कार्य, सह/अतिरिक्त क्रियाकलाप, एकाइ परीक्षा, मासिक परीक्षा जस्ता मूल्याङ्कनका साधनहरूको प्रयोग गर्न सकिने छ र मूल्याङ्कनका लागि विद्यार्थीको अभिलेख राख्नुपर्छ । सोको आधारमा नै सिकाइ अवस्था यकिन गरिन्छ र आवश्यकतानुसार उपचारात्मक शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्छ । विशेष सिकाइ आवश्यकता भएका विद्यार्थीका लागि विषय शिक्षकले नै उपयुक्त प्रक्रिया अपनाई मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ । शिक्षकले यस प्रकारको मूल्याङ्कन निरन्तर रूपमा गरी विद्यार्थीहरूमा अपेक्षित सिप र व्यवहार विकासमा जोड दिनु पर्दछ ।

यस विषयमा कक्षा ११ र १२ मा कुल भारमध्ये २५ प्रतिशत भार आन्तरिक मूल्याङ्कनमार्फत हुने छ । यसको मूल्याङ्कन निम्नअनुसार हुने छ :

कक्षा ११ र १२ का लागि आन्तरिक मूल्याङ्कन मापदण्ड

क्र स	आधार	अंक	कैफियत
१	कक्षा सहभागिता	३	
२	कक्षा परीक्षा	६	
३	आमसञ्चारसम्बन्धी परियोजना कार्यको मूल्याङ्कन		
३.१	परियोजना कार्यको प्रतिवेदनको तयारी (कम्तिमा पाँचओटा)	१०	
३.२	परियोजना कार्यको प्रस्तुतीकरण (कम्तीमा तीनओटा)	६	
जम्मा		२५	

(ख) बाह्य मूल्याङ्कन

यस विषयमा कक्षा ११ र १२ प्रत्येकमा कुल भारमध्ये ७५ प्रतिशत भार बाह्य मूल्याङ्कन हुने छ । कक्षा ११ र १२ प्रत्येक कक्षामा लागि लिइने परीक्षाका लागि पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले तयार गरेको विशिष्टीकरण तालिकाअनुसार प्रश्नपत्र निर्माण गर्नुपर्ने छ । यस विषयको परीक्षामा विशेष गरेर ज्ञान/बोध, समस्या समाधान, समालोचनात्मक, सिर्जनासँग सम्बन्धित प्रश्नहरू सोधिने छन् । पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति प्राप्त गरे नगरेको मूल्याङ्कन गरिन्छ । सबै बाह्य परीक्षामा अक्षराङ्कन पद्धतिको प्रयोग गरिने छ ।